

אלעזר איל-ביקלס

חיזוקים לחילוני
ותהיות לדתי

Reinforcements for the secular and doubts for the ortodoks

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם,
לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך אחרת
כל חלק שהוא מהחומר בספר זה.

שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

תשפ"ה 2025

©

כל הזכויות שמורות
להוצאת סער ולמחבר

"סער" ת.ד. 26243 תל-אביב

www.h-saar.co.il

תמצית תורת חיים

כי-מי אשר יבחר אל-החיים יש בטחון: כי-לכלב חי הוא טוב מן-האריה המת. כי החיים יודעים שימתו; והמתים אינם יודעים מאומה, ואין-עוד להם שכר – כי נשכח זכרם. גם אהבתם גם-שנאתם גם-קנאתם, כבר אבדה; וחלק אין-להם עוד לעולם, בכל אשר-נעשה תחת השמש.

(קהלת ט' ד' - ו')

כי מקרה בני-האדם ומקרה הבהמה, ומקרה אחד להם – פמות זה פן מות זה, ורוח אחד לכל; ומותר האדם מן-הבהמה אין, כי הכל הבל. הכל הולך אל-מקום אחד; הכל היה מן-העפר, והכל שב אל-העפר.

(קהלת ג' י"ט-כ')

לאלה אשר קראו, נהנו והביעו דעה,
אך ביקשו ששמים לא יוזכר.

תוכן

11	פתח דבר .....
19	הגיגים .....
21	1. נשמה שניתנה בי .....
26	2. וירא אלוהים כי טוב .....
30	3. ייקוו המים ותיראה היבשה .....
34	4. מאורות ברקיע השמיים .....
41	5. עץ פרי עושה .....
45	6. מות תמותון .....
50	7. להט החרב .....
55	8. עלה תאנה וכותנות עור .....
58	9. ולא יתבוששו .....
61	10. ששת ימים תעבוד .....
64	11. נשמת חיים – נפש חיה .....
70	12. נע ונד תהיה .....
75	13. בצלמנו כדמותנו .....
78	14. המכול שבלבל את הכול .....
82	15. יקום, ארץ, אדמה, הארץ הזאת .....
87	16. תיבת עצי גופר, קינים וכופר .....
91	17. המים והכופר .....
95	18. זבחים ואינדוליגנציות .....
98	19. אוהלי שם .....
103	20. מעשי נבלה .....

106	21. כחרס ביד היוצר
110	22. הצאן, האוכל, הדם
113	23. מצוות, קיומן, אפשרויותיהן והדיון בהן
120	24. אפשרויות והחלטות
124	25. משחקי "מונופול"
127	26. משחקי גנטיקה
130	27. מטרדי מגדר
134	28. מה פירוש המילה "חלב"
141	29. תפילות
143	30. הארות, ניצוצות והגיגים

159 מונחים, הגדרות והסברים

161	פירושים למונחים המקובלים בהלכה
171	הגיגים על פרשות מתוך חומשי התורה
172	בראשית
175	שמות
179	ויקרא
181	דברים

191 שירים

193	נִצְחֵי־וְתוֹ שֶׁל הָאֵין הַמְחֻלָּט
194	הַבְּרִיאָה שֶׁלֹא נִבְרְאָה
196	סְפּוֹר שֶׁלֹא מְחַזֵּיק מִים
197	סְדֵר הַבְּרִיאָה – סְפּוֹר בְּדִיה
198	וַיֵּרָא כִי טוֹב
200	סְפּוֹר עַל יוֹם אֶחָד
202	הַנְּשֻמָּה שֶׁלֹא הֵיְתָה
204	בְּלִדַת הַרוֹצְחִים

208	.....	ראשיתה של הבטיחות בעבודה
210	.....	יציאת מצרים – ספור ללא קרבים
212	.....	”כי בסכות הושבתי” – קונסטרוקציה של בדיה
214	.....	אין שלום ואין רחמים
217	.....	סיכום ביניים
221	.....	נספח: התפלגות תרי”ג המצוות

פתח דבר

בילדות אין אהירות. יש ילדות שמחה, יש עצובה, יש חולמנית ויש שובבה. שלי הייתה ילדות של הגות, ילדות של בחינה ותהייה תוך מעבר ממצואות לעולם של חלומות אסוציאטיביים. הסיפורים להם נחשפתי היו סיפורי המקרא. "אשמה" בכך סבתי דבורה אלקה גולדברג לבית גורדון, אשר גידלה אותי בין קריאת "צאנה וראינה" – ספר שמיועד לנשים ומכיל את חמשת חומשי התורה, הפטרות ומגילות בלשון אשכנז – לבין קריאה בתנ"ך. מיום שאני זוכר את עצמי, על השולחן בחדרה היו שני הספרים הללו, שחוקים ומפורקים, דפיהם צהובים מרוב שימוש.

מעולם לא קיבלתי את סיפורי המקרא כתורה מסיני, אלא כסיפורים שיש לבחון אותם, לחלוק על האמור בהם ולפרשם גם בדרך שונה מזו שהציגה סבתי ובשנים שלאחר מכן לימדו מורי בבית הספר היסודי ושונונו בבית אבי, בבית הכנסת ובתיכון.

התקוממתי על גירושם של אדם וחווה מגן עדן ועל הענשתם של בוני מגדל בבל, התקוממתי על הענשתם של בני האדם, למעט נח, ועל ההתעלמות ממנחתו של הבל, התקוממתי על עקדת יצחק, על מעשה ברית המילה, על הקורבנות, על הדם, על המכות, על הכבדת הלבבות. הצדק האלוהי לא כבש את ליבי ונראה לי כנוגד את כללי הצדק הטבעי שככל הנראה טבוע בי.

לימים הבחנתי שהתורה איננה מקשה אחת. אין היא אלא ספר – אוסף של זיכרונות, אמירות וסיפורים משולבים בכללים של דרכי חיים, אמות מידה של צדק, ניסיונות לקביעת חיי חברה אפשריים, שאם לא כן "איש את רעהו חיים בְּלֶעָו.".

משפּללי הפיסיקה, הכימיה ויתר מדעי הטבע היו נסתרים ברובם ממספרי הסיפורים ומעלי הזיכרונות שכתביהם נלקטו יחדיו לספר אחד, הפגמים והליקויים שמקורם בחוסר ידע עוגנו כדברי אלוהים חיים. מכאן השיוך של טעויות לאֶל של ניסים ושל כוח עליון. המפְרשים, שעה שזיהו אותן, ניסו – כל אחד בדורו – לפרשן על פי ה"פשט" או ה"דרש" ובמתכונת אחידה.

בתורה נרמז כי זהו קובץ העוסק במספר נושאים. על אברהם נאמר: "וישמור משמרת, מצוותי, חוקותי ותורותי."¹

"משמרת" – מעשים שיש להישמר מפניהם, כגון גילוי עריות.

"מצוותי" – החובות והאיסורים שהאדם נדרש לנהוג על פיהם ומקורם

בצדק הטבעי, גם לולא נכתבו. לדוגמה: גזל ושפיכות דמים.

"חוקותי" – הוראות שאין בהן היגיון וחייבים לקיימן מכוח ציווי וגזירה

שבהן, כגון איסור אכילת חזיר ואיסור לבישת שעטנז. אלה מייחדים את הקבוצה הנוהגת על פיהם, מכוח היותם סמלים מייחדים.

"תורותי" – שכן אין תורה אחת, אלא תורות רבות שהתפתחו לאורך

התקופה ההיסטורית של התהוות העם היהודי ואלה נקבצו יחדיו בספרי התורה הקדומה, היא התורה שבכתב וכתבים אחרים שנאספו במאגר הספרות

התורני – במשנה,² בתלמוד הבבלי³ ובתלמוד הירושלמי.⁴

משאברהם אבינו נולד בשנת א' תתקמ"ח – 1,948 לבריאת העולם על

פי המניין שבאמונה היהודית, ומששנת אפס לספירת הנוצרים הינה שנת ג'

תש"ס – 3,760 לפי המניין היהודי, הרי שמלידת אברהם ועד חתימת התלמוד

הירושלמי והבבלי עברו למעלה מ-2,200 שנים. מכאן שהתורות הידועות

לנו – והכוונה על פי האמונה לכלל החוקים והמצוות שקיבל עם ישראל מידי

1 בראשית כ"ו ה'

2 נחתמה על ידי רבי יהודה הנשיא בשנת 200 לספירה

3 נערך סופית בסוף המאה ה-5 בידי רב אשי

4 נערך בערך בשנת 370 לספירה והוא מיוחס לאמורא רבי יוחנן

משה בהר סיני – לא נכתבו ביום אחד ובמעמד אחד, אלא לאורך שבעים ושלושה עד שמונים ושמונה דורות (שנות דור הן בין 25–30 שנה).

בהיותי מרצה בבית הספר להנדסאים של אוניברסיטת תל-אביב, נערך יום עיון שבו נדונו שאלות בתחום הקשב וההבנה בהעברת מסרים. לצורך ההמחשה התבקשו עשרה מרצים לשהות בחדר נפרד וסגור. מרצה ראשון נקרא לאולם ההרצאות והתבקש לקרוא טקסט שחולק גם לכל הנוכחים. לאחר שקרא נלקח ממנו הדף הכתוב, לאולם הוכנס המרצה השני, והראשון התבקש לספר לחברו מה קרא מהדף. לאחר מכן נכנס המרצה השלישי וקיבל את גרסתו לטקסט של המרצה השני וכך הלאה, תשע פעמים. המרצה האחרון כתב על הלוח את הסיפור כפי שהתגלגל לאוזניו.

מי שציפה למצוא דמיון בין הסיפור המקורי שחולק לקהל הנוכחים לבין הסיפור שכתב המרצה העשירי על הלוח, טרח רבות וכשל. לא היה דמיון כזה.

הטקסט עבר בעל-פה מתשעה מרצים אקדמאים בעלי השכלה רחבה, לאוזניהם של תשעה, תוך כשעתיים. בכתבי התורה אנו עוסקים בטקסטים מורכבים ביותר ומרובי פרטים שעברו מפה לאוזן – חלקם לאורך מאות שנים – עד שנכתבו ונשמרו בתורה שבכתב. כמה מהם התגלגלו מפה לאוזן לאורך תקופה של 2,200 שנה, דרך כשמונים תחנות העברה. מכאן שבהכרח קיים קשר רופף ובלתי אפשרי בין המקור לבין הגרסה הכתובה שלפנינו.

משהתגלו סתירות ההיגיון באקסיומות שבאות לביטוי בכתבי התורה ומשרבו הסתירות שלא ניתן ליישכן בדרך הפשט או בכלל, בחרו חכמי ישראל להתרחק מלימוד התורה ולעסוק בכללי המשפט והצדק, הדרכים והשיטות, הליכות חיי היומיום, היחסים בין אדם לחברו, כללי המסחר והתרבות. כל אלה עוגנו בספרות המשנה ובספרי התלמוד ולאחר מכן בספרות החוכמה ההולכת ומתרחבת, הולכת ומתפתחת לאורך הדורות, כיד הדמיון והיכולות של כותביהן.

הסיפור "תנורו של עכנאי" המופיע בתלמוד⁵ עניינו במחלוקת הלכתית בין התנאים בשאלה העקרונית בנוגע לקביעות המתבססות על מופתים או מסרים שמימיים כגון "בת קול", לצורך בירור ההלכה. נקבע של"הוכחות שמימיות" אין מקום בקביעות ההלכתיות וההכרעה ניתנה לבני אדם, ובפועל – לחכמים. הקביעה של כלל הלכתי חשוב זה מתבטאת באמירה "לא בשמיים היא"⁶. כלומר, קביעת ההלכה ופירוש המצוות ניתנו לחכמים וקביעותיהם מחייבות את האל. בעניין תנורו של עכנאי, מסופר שיצאה בת קול ושאלה מדוע קבעו הלכה על פי הרוב, והתשובה הייתה כי כבר נכתב בתורה ש"אחרי רבים להטות". דהיינו, החלטת הרבים אף אם היא שונה מרצון האל, מכוונותיו ומתכונותיו, היא המחייבת. מששמע האל את התירוץ, מסופר בתלמוד בעניין תנורו של עכנאי: "מה עשה הקדוש ברוך הוא באותה שעה? היה מחייך ואמר: נצחוני בניי, נצחוני בניי".

עד כמה התרחקה ההלכה מהמקורות ועד כמה הפכו הסייגים, ההגדרות וגידורי ההגדרות לעיקר, ואילו המקור היה לנחלת העבר – לא מבחינת המהות אלא מבחינת הפירוש – ניתן להבין מהאנקדוטה הבאה:

משעברו כ-3,500 שנה מיום מתן תורה, באו היהודים אל האלוהים בבקשה שיסכים לקבל חזרה את תורתו. משהסכים, קבעו את מעמד החזרת התורה בהר סיני ביום ו' לחודש סיוון של אותה שנה, חג שבועות, יום מתן התורה. בבוקרו של יום הגיעו משאיות ובהן ספרות החוכמה היהודית, שהלכה וגדלה והתרכבה לאורך הדורות. האל הגיע כשבידו תיק יד קטן. נטל האל את ספר החומש, הניחו בתיק ופנה לדרכו. צעקו היהודים זעקה גדולה: ומה עם כל תוכן המשאיות? פנה האל לאחור וענה: כל אלה אינם שלי.

החלק הנורמטיבי של תורת ישראל, ובייחוד התורה שבעל-פה, נקרא כיום "הלכה", משורש המילה שמשמעותה "דרך" האדם בחיים, ומכאן המעבר למשפט ולחוק. בלשון חכמי הדת היהודית בתקופה קדומה, משמעות

5 בבא מציעא נ"ט ב'

6 דברים ל' י"א

המונח "משפט" נודעה כ"הלכה". במשמעות זו ציין המונח "הלכה" מסורת נורמטיבית מקובלת שתוקפה נובע ממקור עליון ("הלכה למשה מסיני"), או מתוך מנהג (הלכות מדינה או "מנהג ישראל – דין הוא").

כבר בתקופת התנאים והאמוראים, חכמי המשנה והתלמוד, התרחבה משמעות ההלכה אף למושג "תורה". בהלכה צוינו אף תוצאות המשא ומתן, ההליכים, ההכרעה ופסק ההלכה.

עורכי ההלכה נהגו לציין עניינים משפטיים לא רק לפי תוכנם אלא גם לפי צורתם, וכך נתייחד השם "הלכה" גם לאותן מסורות שמנוסחות באופן "מופשט", כלומר ללא סמיכות לכתוב בתורה, כמו למשל הלכות רופאים. מקורן של כמה הלכות הוא קרום. ההלכה בכללה היא פרי של התפתחות טבעית ארוכה, בדומה למערכות חוקים אחרות. למרות זאת אופי ההלכה הוא מיוחד ונובע גם ממה שנתפס כתורה שבעל-פה וגם מהיקף תוכנה ופירושה.

ההלכה מקיפה את כל שטחי החיים, הן של היחיד והן של הרבים, ועוסקת ביחסים שבין אדם לבוראו, בין אדם לחברו, בין היחיד לציבור ובין הציבור לציבור, בין ישראל לאומות העולם, ואפילו בין אומות העולם לבין עצמן. ההלכה התפתחה מתוך תפיסה אחידה של התורה כספר מצוות.

כל אלה יכולים היו להתפתח ולהתקבל משום שהתורה כספר חוק לא ייחדה בראשיתה פרק של "הגדרות" כפי שנהוג בחוקים, בתקנות, בתקנים ובהוראות שפורסמו בקרב אומות העולם ובחקיקה הישראלית המודרנית. כיוון שלא היו בתורה הגדרות והבהרות ולא נקבע "חוק הפרשנות לתורה", יכולים היו בעלי הדמיון ובעלי האינטרסים, בעלי השררה ודורשי טובות למיניהם, לקבוע הלכות אשר ניתנת להן הילה של "דברי אלוהים חיים".

למשפט העברי ישנם שישה מקורות. מדובר בדרכים, במידות ובמקורות שהמערכת המשפטית עצמה מכירה בהם לשם הקניית תוקף מחייב לנורמה.⁷

7 לפי חוק יסודות המשפט תש"ם (1980), כאשר אין התייחסות בחוק, בתקנה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה בית המשפט לאור עקרונות המשפט העברי ומורשת ישראל.

1. **הקבלה** – מסורת שהועברה איש מפי איש, החל ממשה רבנו, שלפי האמונה קיבל אותה מהאל בסיני. מפי הגבורה. מקור זה נחשב ככזה שאינו נתון, מעצם טבעו, להתפתחות או לשינוי, אולם חזקה עליו שהשתנה לאורך הדורות שמסרוהו מפה לפה, עד כי מקורו לא יכירנו.
2. **המדרש** – נורמה משפטית הנובעת מפירוש התורה שבכתב וההלכה לתקופותיה השונות, ובמידה מסוימת כוללת גם אינטרפרטציות מסוימות נוספות כגון פרשנות של מסמכים ושל "תקנות הקהל" (נורמות הקהילה).
3. **התקנה והגזרה** – החקיקה של הסמכות ההלכתית ושל הגופים הציבוריים המוסמכים, השלטון וחוקי הארצות בהן יושבים היהודים לתפוצותיהם.
4. **המנהג** – כלל נקוט בהלכה היהודית שמנהג ישראל דין הוא, ולעתים דוחה המנהג את ההלכה.
5. **המעשה** – פסיקה או התנהגות של חכם מוסמך במקרה מסוים. מבחינה זו מהווה הפסיקה שבספרות "שאלות ותשובות" מקור משפטי.
6. **הסברה** – נורמה שמקורה הישיר בהיגיון המשפטי-האנושי של חכמי ההלכה.

חמשת העקרונות האחרונים משמשים כדרכים שהמשפט העברי מכיר בהן לפתרון בעיות חדשות ולשינוי הנורמה המשפטית הקיימת, בגלל תמורות החיים.

כאשר ים ההלכה התרבה במאוד מאוד, שוב הפכו התורה וסיפוריה להיות בבחינת "בטל בשישים" ואף בהרבה יותר. תלמידי הישיבות, רבנים, פוסקי הלכה ודיינים "שכחו" את היות התורה העיקר והפכו את ההלכה לעיקר. כיוון שמתוך תרי"ג המצוות – 613 – המובאות בתורה 294 אינן ניתנות לקיום אחרי שבית המקדש חרב, ורבות מהמצוות האחרות הקשורות בארץ ישראל לא ניתן היה לקיים במשך אלפיים שנות גלות, ורבות מהמצוות

האחרות לא היו ישימות משום שאינן מזדמנות בתקופת חיי המאמין, כגון אלה הנוגעות לפטר חמור ולהפרחת יונים, הרי שדוללו המצוות. במצב הזה עלה צורך בקביעת איסורים, גידורים, הלכות וכללים אשר ימלאו את מקומן של המצוות שלא ניתן לקיימן, על מנת לקשור ברצועות – כרצועות התפילין – את היהודי המאמין לדת, ובעיקר לרבני הדת ולחצרותיהם. לכן בדרך כלל לא מלמדים את התורה, ודאי שלא על בסיס יומיומי, בבתי המדרש, בשיבות ובכוללים, אלא לומדים תלמוד, ספרי הלכה וכתבי פוסקים (השו"ת – שאלות ותשובות).

ספר זה שב ודן בסיפורי המקרא, באמירות המיוחסות לאל, בתכונותיו, במעשיו, בהתנהלותו עם מאמיניו, עם ברואיו ועם יצוריו. נראה שלא רק לעניין ההלכה "לא בשמיים היא", אלא גם התורה עצמה לא משמיים היא.

הגיגים

1. נשמה שניתנה בי

בבוקרו של יום, שעה שהיו "קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאוד", בתוך קהל-עם עומד ונשמות רבות נוכחות, העתידות להינתן בגופם של צאצאי הקהל, עד דור אחרון, ריחפה נשמתי שעתידה להיקלט באפי בעוד 3,185 שנים⁸. בחרדה, בתנועתה התזזיתית בתחתית ההר, הוא הר סיני, שמעה נשמתי את הקולות וראתה את הברקים ואת אלוהים מדבר את דיברותיו. תחילה סברתי שחזיון תעתועים הגיעני, שהבל ורעות רוח היא האפשרות שנשמתי שהתה במעמד הקדוש, אלא ששנים לאחר מכן למדתי כדלקמן:

"וידבר אלוקים את כל הדברים האלה לאמור" (שמות כ"א). אמר ר' יצחקי: מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קיבלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל 'כי את אשר ישנו פה עימנו עומד היום ואת אשר איננו פה – עימנו היום'. 'עימנו עומד היום' אין כתיב כאן אלא 'עימנו היום' (דברים כ"ט), גם אלה שעדיין לא נוצרו, "אלו הנשמות העתידות להיבראות שאין בהם ממש, שלא נאמרה בהם עמידה – אף על פי שלא היו [שם בעמידה] באותה שעה כל אחד ואחד קיבל את שלו. וכך הוא אומר 'משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי' – 'בימי מלאכי' (מלאכי א' א') לא נאמר אלא 'ביד מלאכי', שכבר הייתה הנבואה בידו מהר סיני, ועד אותה שעה לא ניתנה לו רשות להתנבאות."¹⁰

8 הסברה הרווחת הינה שיציאת מצרים התרחשה במאה ה-13 שלפני הספירה. חוקרים רבים מצביעים על שנת 1230 לפני הספירה כשנת יציאת מצרים האפשרית, הקדומה ביותר.

9 אביו של רש"י – רבי שלמה יצחקי

10 שמות רבה כ"ח ו'

לפי הדברים האלה, כל הנבואות כבר נאמרו במעמד הר סיני. "וכן ישעיהו אמר 'מעת היות שם אני' – אמר ישעיהו: מיום שניתנה תורה בסיני שם הייתי וקיבלתי את הנבואה הזאת, אלא 'ועתה ה' אלוקים שלחני ורוחו' – עד עכשיו לא ניתן לו רשות להתנבאות. ולא כל הנביאים בלבד קיבלו מסיני נבואתם אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור, כל אחד ואחד קיבל את שלו מסיני." משכך, הרי שכל שייכתב להלן אינו אלא בניין עדי עד לאשר שמעה נשמתי בהר סיני וכפי שהבינה והפנימה. אך אם תאמר, הקורא, שדבריי, הבנתי ודברי הפרשנות שלי שיוכאו כאן אינם אלה אשר להם כיוון האל, אשיב לך שרק שתי אפשרויות תיתכנה למעוות לכאורה, אשר נוגדות את אמונתך: האחת מצביעה על כך שהאל רצה שנשמתי תבין ותבהיר בספר זה את שהתכוון אליו אך הסתיר בין שורות תורתו. השנייה מצביעה על כך שהאל לא הצליח להבהיר לנשמתי את דבריו באמירותיו שהובאו בתורה אשר ציווה למשה בהר סיני, שהרי כל התורה כולה ניתנה למשה בהר סיני. בבית הכנסת שבו התפלל אבי נהגתי לשיר: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי ה' ביד משה."¹¹

אוסף ואבהיר שאם אמנם דברי הפרשנות שלי עומדים בבסיס כוונתו של האל שכך אבין ואסביר בעתיד לבוא בספר זה, על הקורא לדעת שפרשנות זו כלולה בתורה במסגרת אחד מההיפוכים הכלולים בה¹². אך אם פרשנותי איננה זו אליה התכוון האל במעמד הר סיני, נראה שהאל לא הצליח להעביר את המסר, לפחות לנשמתי, ונמצא שאי יכולת זו מפחיתה מתכונותיו האלוהיות, מצביעה על מגבלת יכולתו ומכאן שיש לערער על עצם היותו אל כול יכול, עושה שמיים וארץ.

יטען הטוען שרק נשמות בני ישראל, זרע אברהם, ריחפו במעמד הנשגב ההוא וכי עלי מוטלת ההוכחה להיותי מזרע זה. מסורת היא במשפחותיי – הן

11 דברים ד' מ"ד

12 במאמר חז"ל: "הפוך בה והפוך בה דכולי בה." ניתן להפוך וללמוד כל דבר והיפוכו מהתורה, שכן כל שקיים נמצא בה.

מבית אבי והן מבית אמי – שיהודי אני. אבי, שמואל ביקלס הכהן, היה עולה לדוכן בבית הכנסת ומברך בכרכתו של אהרון הכהן. גם לתורה היה עולה ראשון. סבי אפרים ביקלס נהג לחתום בשם אפרים הכהן ביקלס, ושם זה מופיע בתעודת הלידה הפולנית של אבי. השם ביקלס במשמעות בית יעקב קדושים לאדוני סלה,¹³ שהרי קדושי בית יעקב הם הכוהנים. אני צאצאו של רבי לייבצי ביקלס, אשר תרם לגאולת בית הכנסת "טורי זהב" בעיר לוב (גליציה). שמו היה חקוק על לוח זהב בכניסה לבית הכנסת. בשנת 1603 פרץ ריב בין הישועים והיהודים שעניינו בניית בית הכנסת. המלך זיגיסמונד השלישי פסק לטובת הישועים, שהפכו את בית הכנסת לכנסייה. בזכותם של הפרנס רבי לייבצקי ביקלס מלובוב ואישה שכונתה "די גולדענא רויז" ("שושנת הזהב"), הוחזר בית הכנסת ליהודים בשנת 1608, לאחר ששילמו 23,000 זהובים פולניים. לזכר מאורע זה חיבר רבי יצחק הלוי, אחיו של בעל "טורי זהב", פיוט שמתחיל במילים "ארוממך ה' כי דיליתני ולא שימחת אויבי לי."

מסורת היא במשפחת ביקלס, שממגורשי ספרד היא, ושם המשפחה של צאצאיה נבחר על ידי אבותיהם כדי לשמר את זהותם ככוהנים. בנם של יעקב אבינו ולאה אמנו היה לוי, ראש וראשון לשבט לוי אשר על פי התורה שניתנה בסיני בחרהו האל לעסוק בענייני קדושה – בעבודת בית המקדש ובלימוד תורה יומם ולילה. ללוי היו שלושה בנים. האמצעי הוא קהת אשר הוליד את עמרם, אביהם של משה ואהרון. אהרון, אשר קיבל מינוי לתפקיד הכהן, הוא זורעו אחריו היו לכוהנים. משחרב בית המקדש חורבן ראשון, התפזר עם ישראל בעולם וכך גם שבט לוי וכוהניו. על כן, ניתן לזהות לאורך הדורות שחלפו מימי החורבן, כוהנים באירופה, בספרד, במצרים, בתימן ובעיראק, כמו גם ברוב המקומות בהם התיישבו היהודים. משפוצח בדורנו הקוד הגנטי, באה לעולם הזדמנות שאין שנייה לה לבחון

13 המילה "סלה" נזכרת בתנ"ך 74 פעמים. רבים עסקו בפירוש מילה זו. לפי עקילס משמעותה "לנצח", לפי יונתן – "לעולם", ור' אברהם בן עזרא מפרשה כאמירה "אמן".

האם אמנם הכוהנים הם בני זרעו של אב אחד. מחקר גנטי מדעי הביא לזיהוי גן משותף, "גן הכוהנים", שקיים אצל נושאי השם כהן בשכיחות גבוהה שלא ניתן למצוא בשום קבוצת אוכלוסיה מוכרת אחרת בעלת מכנה משותף. כ-80% מהמזוהים כיום ככוהנים על פי המסורת המשפחתית שלהם, נושאים בכרומוזום Y ב-DNA שלהם (הכרומוזום הזכרי) גן משותף. מכאן שהכוהנים הנם צאצאיו של אב משותף, ככל הנראה אהרון הכהן, צאצאו של אברהם. בבדיקה גנטית שערכתי לעצמי בשנת 2008 במעבדה המובילה כיום בעולם, במסגרת פרויקט Family Tree DNA שנעשה באוניברסיטת אריזונה, התקבלה ההוכחה המדעית שאני נושא את גן הכוהנים. מכאן שכוהן אני ומזרע אברהם אני. גופי שלי אמנם לא עמד בהר סיני ביום הנורא ההוא, אבל חזקה על האל שלגופו של יהודי הוא מצרף נשמה יהודית. ומשיהודית היא, הרי שנכחה במעמד הר סיני, ראתה את הקולות ושמעה את הברקים. סבתי מצד אבי הינה בתו של הרב יוסף יחזקאל ברכג מגליציה, אשר היה בן לשושלת רבנים. מכאן שאבי יהודי מכוח היותו בן לאם יהודייה. "שלושה שותפין הן באדם: הקב"ה (הקדוש ברוך הוא) ואביו ואמו.¹⁴" מפורט בכרייתא (משנה חיצונית) במסכת נידה: "איש מזריע לוכן שבו, אישה מזרעת אודם שבו והקב"ה נופח בו נשמה, מראה עין ושמיעת אוזן ודיבור." אמי, שרה גולדברג, היא בתו של ר' אלעזר גולדברג ז"ל ונכדתו של הרב הגאון יצחק גולדברג ז"ל, שהיה ראש מתיבתא לומזה ולאחר מכן דומ"צ (דיין ומורה צדק) מינסק. מנוחתו בהר הזיתים, שכן בסוף ימיו עלה לארץ ישראל וחי בירושלים¹⁵. מצד אמו, שרה לאה ז"ל, הוא דור שישי¹⁶ לרב הגאון המופלא בדורו, רבי יהודה בן רבי זאב ז"ל, אשר היה מפורסם בשמו ר' יודל סלצר, מי שהניח אחריו ספר גדול על כל שישה סדרי משנה וקראהו "מנחת יהודה". הרב יצחק גולדברג היה בנו של הרב ישראל יהודה לוריא ז"ל, נצר לרבי

14 קידושין – האישה נקנית, דף ל עמוד ב'.

15 נולד בסלץ בשנת תר"ו – 1846, נפטר בשנת תר"ע – 1910.

16 נולד כ-150 שנה קודם, בערך בשנת 1700.

שלמה לוריא (מהרש"ל).¹⁷ הרב ישראל יהודה לוריא החליף את שם משפחתו כפי שהיה נהוג בקרב יהודי רוסיה באותה עת, שכן בן יחיד למשפחתו לא היו מגייסים לצבא. אחיו האחד שינה את שמו לרבניצקי ואח אחר לרבינוביץ. מכאן שמצד אמי אני נצר למשפחות רבנים יהודים. משיהדותו של אדם נקבעת על פי אמו, הרי שיהודי אני.

משחברו יחדיו צאצא אהרון הכוהן עם צאצאית רבנים ידועים, הרי היה על האל לצרף את הנשמה שנכחה במעמד הר סיני כשותפה השלישית. הדיון וההוכחה שהובאו כאן, מבוססים על הנחות העבודה או האקסיומות הבאות:

1. אדם חי – נשמה באפו.
2. משנשמתי נכחה במעמד הר סיני, כל שייאמר בהמשך בסיסו בהבנה שקיבלה הנשמה מהאל, במגבלות ההבנה האנושית מחד ובמגבלות העברת המסרים מאידך.

---

17 מגדולי הפוסקים באשכנז – ליטה – פולין (1510-1573).

2. וירא אלוהים כי טוב

”כי הנה כחומר ביד היוצר, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר... כי הנה ככסף ביד הצורף, ברצותו מצרף וברצותו מסגסג.”¹⁸ כל בעל מלאכה שולט בחומר שהוא יוצר בו. בשעה שנסתיימה כל פעולת היצירה, בוחן בעל המלאכה את פרי יצירתו. ברצונו גומר עליו את ההלל, ברצונו גונז או אף משמיד שעה שלא נחה דעתו מפרי יצירתו, אשר נראה פגום או אינו עומד בציפיותיו. הצייר מניח את מכחולו לאחר שביצע את המשיכה האחרונה. קם וצועד לאחור ובוחר את הציור בתשקופת (פרספקטיבה) הראויה. רק כך יכול הצייר לקבוע דעה סופית ליצירתו. היה ומצא את זו חסרה, פגומה, בלתי מספקת את דעתו, הרי שהוא מתקן או משמיד. היה ומצא את יצירתו משביעה רצון, הרי שהוא קובע כי טובה היא וממשיך ליצירתו הבאה. היוצר האנושי, גם שעה שהוא מתכנן ומבצע, אין הוא יכול לאמוד את יצירתו בסולם ציונים בטרם השלים את המלאכה. מגבלה אנושית זו לא אמורה להתקיים באל. מעצם מהותו, האל יודע את תכלית הדברים עוד בטרם בואם לעולם. שאם לא כן, אין הוא אל.

זוכר אני את היום שבו התחלתי ללמוד תורה. היה זה בכיתה א' בבית הספר היסודי ”מוריה” שבתל-אביב. עבורנו הילדים היה זה יום חג, כיום מתן תורה במפלס החרדה, ההתרגשות וההתעלות. משהתחיל המורה בקריאת פסוקי בראשית, נזכרתי בסיפור הבריאה אשר נחרט בזיכרוני מסיפורי סבתי,

דבורה אלקה גולדברג לבית גוררון, אשר גידלה אותי והאכילה אותי בשנות חיי הראשונות. סיפורי התורה היו הראשונים שסיפרה לי סבתא. זיכרון רחוק זה לא היה חדש לנשמתי, אשר קיבלה תורה בסיני כפי שהבהרתי בפרק הראשון לסיפורי זה. ילד חולמני הייתי. משנשמע המורה קורא את הפסוק – "ויאמר אלוהים יהי-אור ויהי-אור. וירא אלוהים את האור כי טוב... ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד" – נדרו מחשבותיי אל אותו יום ראשון של בריאה. כילד נצטייר האל בעיניי כבעל מלאכה היוצר אור על ידי הדלקת פנס לוקס¹⁹ ובוחר את טיב האור הבוקע מהפתילה. סבתי נראתה לנגד עיניי כמי שמעלה אש בפתילה ומכוונת את גובהה עד כי עוצמת האור וטיב הלהבה סיפקו את רצונה, או אז היתה עוזבת את מנורת הלוקס וממשיכה בעיסוק אחר. פעמים שלא עלתה האש בפתילה, החליפה אותה באחרת, השמידה את הישנה והחלה שוב את סדר הפעולות.

האם האל דומה לסבתא? עלתה השאלה במוחי. הייתכן שהאל צריך לבחון את טיב האור שזה עתה העלה כדי לדעת כי טוב הוא? האם האל לא צריך היה לדעת מבראשית, בטרם אמר "יהי-אור", שאמנם טובה תהיה תוצאת האמירה, שהרי הוא, האלוהים עצמו, אומר זאת?

המחנך, יוסף בן פורת, העיר אותי מחלומי שבהקיץ והחזירני להוויית הכיתה. אולם לאחר מספר דקות שב והקריא מהכתוב: "ייקוו המים מתחת השמיים אל מקום אחד ותיראה היבשה". האל שב ובוחר את מעשהו זה ושוב נאמר: "וירא אלוהים כי טוב." ככמטה קסם שוב עברתי מהוויית הכיתה אל מחשבותיי. שוב עלתה סבתא ומנורת הלוקס עלתה אף היא ושוב גם עלתה השאלה המנקרת: האם האל לא ידע מבראשית שאמירתו תביא להיקוות המים כהלכה וכפי שתכנן שיהיה? ואם האל לא ידע מבראשית מה עתידים המים לעשות, כיצד הם ינהגו והאם הם ייקוו כרצונו, האם ניתן לראותו כאל כול

19 עשית אשר נקראה גם "פנס לוקס". היה זה מתקן תאורה שבתוכו פתילה בצורת גרב סרוג. בחלקה התחתון הייתה הפתילה נתונה במכל נפט. זרוע מתכת וגלגלי שיניים היו מגביהים את הפתילה או מנמיכים. האור היה חזק ביותר. שימשה גם למאור להולכים בדרך.

יכול? הצלצול של גמר השיעור ניתק את חוט מחשבתי ויחד עם שאר ילדי הכיתה רצתי לחצר לשחק.

הפסוקים הנוספים אשר הוקראו בכיתה בשיעור הבא, שאף הוא היה שיעור תורה, החזירו אותי שוב למצב הנפשי שתואר, פעם ועוד פעם, עת נאמר "כי טוב" שעה שהאדמה הוציאה דשא עשב מזריע זרע למינהו, כאשר האל תלה על בלימה את המאורות ברקיע השמיים למשול ביום ובלילה, עת ברא את כל שוכני המים, את דרי היבשה ואת עופות השמיים ולעת האחרונה כאשר עשה את האדם ושב ובחן את כל מעשיו ואף נתן לעצמו ציון: "טוב מאוד."

בתפילת הבוקר שנערכה בכיתה למחרת יום לימוד "בראשית", בתחילת השיעור הראשון, התחלנו לשיר: "אדון עולם אשר מלך, בטרם כל יציר נברא, לעת נעשה בחפצו כול", שוב עלתה בי אותה מחשבה מטרידה מאתמול, מהו שנעשה בחפץ, ברצון. הרי רק מה ש"נעשה כול" נעשה על ידי אל, ומה שנעשה ברצון, יכול להיות שבעשייתו יתפוגג הרצון, תבוא החרטה כדרכם של יוצרים אנושיים. עד כמה מתאימות מילות שירה זו ל"וירא כי טוב?" מרוב מחשבות פסחתי על רוב תפילת השחר, עד שרעש דחיקת הכיסאות עת חבריי קמו לתפילת שמונה-עשרה החזירני להוויית הכיתה.

האם לאל בעל הרצונות שאינו יודע כיצד יתגשמו, אשר בוחן את התוצאה על מנת לקבוע אם טובה היא, עלי להתפלל? בערב, משחזר אבי מעמל יומו, הצגתי בפניו את תהיותי. הוא צעק מיד לאמי, "שרה!" וביקש את המורה שבה להשיבני בדרך שמישים לילד כאשר אין יודעים למעשה כיצד להשיב. אמי, בוגרת הגימנסיה תרבות בילנה, בעלת תואר שני במתמטיקה ובפילוסופיה, מורה זה שנים מספר בבית ספר דתי לבנות, שמעה, נדהמה, גמגמה ופטרה אותי בהסבר המקובל כפי שגם רש"י מפרש: "אף זה אנו צריכים לדבר אגדה, ראהו [את האור] שאינו כדאי להשתמש בו לרשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא."

"מדוע, אימא, אני זקוק לאגדות ולסיפורי מעשיות, כשהכול כל כך ברור?" שאלתי.

והיא חזרה ואמרה, "כשתגדל – תבין".
אבל גדלתי ונשארתי בהבנתי.

מה שאמי לא עשתה – היא לא הביאה בפניי את המשך דבריו של רש"י:
"ולפי פשוטו"²⁰ כך פירשהו. ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחושך שיהיו משתמשים
בערכוביה וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה." מכאן שתחילה לא
צלחה דרכו של האל והיה האור מתערבב בחושך. או לחלופין, האל חשש
מיד לאחר בריאת האור שמא יתערבב האור עם החושך, ועל כן בחן את האור
כדי לוודא שלאור ולחושך תחומי פעולה מוגדרים. משל למה הדבר דומה?
למנורת דיסקוטק שההבהוב שלה מפריע ואינו מאפשר לזהות דברים בכיורו,
מכביר ומעייף את העיניים. התערב האל וקבע לאור הסורר שיצר סדר שיחלק
בין האור ובין החושך. האם לא היה על האל להכיר מבראשית ולרסן את האור
בטרם יצרו? רק כעבור חמש שנים, בכיתה ה', שבנו ללמוד תורה והפעם עם
פירוש רש"י. משקראתי את הפירוש המלא שבתי ונזכרתי, והתחזקתי בדעתי
בדבר החולשה של האל ופקפוקו ביכולת השליטה שלו, כפי שהוא עצמו
מתאר בתורתו אשר נתן לנו בסיני.

ראוי גם לשים לב שעל פי הטקסט המקראי, הן לאור והן לחושך יש
ממשות נפרדת. זאת בניגוד לעובדה המדעית שחושך הוא היעדר אור. האם
גם את זאת האל לא ידע?

גם מכאן אני למד שאותן אמירות החוזרות על עצמן שש פעמים, "וירא
אלוהים כי טוב", לא נכתבו אלא כדי לרמוז על חולשותיו האנושיות של האל.
אל שאליו התפללתי בצעירותי.

3. ייקוו המים ותיראה היבשה

כל הקורא את פסוקי התורה הראשונים, יכול להתרשם שהאל ברא את הארץ כשכולה מכוסה במים. רוחו של האל ריחפה על פני המים שברא. מן המפורסמות הוא שהטמפרטורה בחלל הינה מינוס 270 מעלות צלזיוס ולמעשה האפס המוחלט. מים במצב נוזלי נתונים בטווח טמפרטורה שבין 0 ל-100 מעלות צלזיוס. התורה מלמדת אותנו שרק לאחר שהיו מים על פני הארץ ושלושה ימים לפני שהגיעו המאורות (השמש והכוכבים) בשמיים, נראה האור. גם אם נצא מההנחה (הלא מוכחת) שאותו אור היה תוצאה של חום, הרי שבטרם היות האור הזה ובטרם הגיעו אנרגיות חום מגרמי השמיים, היו מים. משמע, היה מקור חום כלשהו שקדם לכריאה וגרם לחימום המים, או שהאל אשר "מלוא כל הארץ כבודו", יצר בריחופו חום כה רב עד כי הפשירו המים, או שסיפור המים אינו אפשרי בעולם זה, כפי שהוא מתואר בתורה.

אם אמנם היה חום שקדם לכריאת הארץ, הרי שמקור הכריאה הוא באנרגיה רבת עוצמה שחלק ממנה הומר לאנרגיית חום. האם לא ייתכן שאנרגיה זו היא האל? ואם האנרגיה היא האל, האם לאנרגיה יכולה להיות השגחה אלוהית על הפרט? שאלות אלו ניקרו במוחי בשיעור טבע בכיתה ד'. באותו יום חורף לימד המורה לטבע על מצבי הצבירה של המים ושוב עברתי מעולם הכיתה לעולמי הפרטי ולחיפוש אחר הבלתי אפשרי שבסיפורי הכריאה, אשר המשיכו זה שלוש שנים להעסיקני.

אם אמנם היה זה אורם של השמש והכוכבים, עלתה בליבי השאלה, היכן גנז אותם האל במשך שלושה ימים עד שהציבם בממלכת השמיים? והרי גם

לא נכתב שיחד עם הארץ נבראו השמש והכוכבים. האם ייתכן שסיפור המים אינו אלא דמיונו של מספר אגדת הבריאה, וכינו לבין האמת אין ולא כלום? שאלתי עצמי ולא היה בכוחי להציב שאלה זו בפני המורה או אחד ההורים, שהרי כבר בשנה שעברה קרא לי המורה בעת שיעור תורה "חולם בהקיץ".

בתפילה נאמר, "אין לו גוף ואין לו דמות הגוף". אני שם לב שאיני אומר "אין לו אנרגיה ואין לו מצג אנרגטי". האם ייתכן שהאל הוא אנרגיה שמשעה שהומרה לחום, הקרח הפך למים ורוחו ריחפה מעליהם? לא, לא ייתכן, שכן אם אמנם האל הוא אנרגיה מחממת מים, הרי שאין צורך במאורות – בשמש – כדי לחמם את הארץ, כי האל נמצא בכל מקום. ואולי מיד לאחר שניצבו גרמי השמיים במקומם שוב החליף האל והמיר את אנרגיית החום של עצמו באנרגיה שונה?

שנים לאחר מכן, כאשר למדתי בכיתה ט' את ספר יחזקאל, שם הרי כתוב: "ונגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש". הנה ההוכחה שהאל יכול להפוך, לפחות בחלקו, לאנרגיה חשמלית. אבל המורה אמר שאין לנו כל הוכחה שהמושג חשמל שבו אנו משתמשים כיום, דומה לזה שנזכר בספר יחזקאל. כשהמשכתי להפוך במחשבותיי, לא יכולתי להגיע למסקנה אחרת מזו שהאל איננו אנרגיה ניתנת להמרה. לפחות לא אנרגיה מהידועות בעולמנו. כאן חזרתי לנקודת ההתחלה. אם כן, מי חימם את הקרח, כך שהפך למים שכיסו את פני כל הארץ? או שמא האל שכח את חוקי הפיסיקה שעה שכתב את התורה, או שמא משה לא הבין את דברי האל? אם כך, שוב לא הצליח האל להבהיר לבן תמותה את דבריו וכוונותיו.

עוד אני חוכך בדעתי בעניין המים, עלתה שאלה נוספת שאף היא הטרידה את רוחי. הרי כתוב: "ויאמר אלוהים ייקוו המים מתחת השמיים אל מקום אחר ותיראה היבשה." רש"י אומר: "היו שטוחין על פני כל הארץ והקוים באוקיינוס, הוא הים הגדול שבכל הימים." לעניין האור התקשה רש"י לפרש, עד כי פנה לאגדה ואף ניסה את כוחו

בשיטת הפשט, כפי שהובהר בפרק "וירא אלוהים כי טוב". כאן שגה רש"י, בשר ודם, כשם ששגה האל, אשר חזקה עליו שפיסיקה הוא יודע. בשיעור טבע בכיתה ח' למדנו על "חוק כלים שלובים", חוק טבע שגילה והגדיר ארכימדס, שחי כ-3,500 שנה אחרי מעשה הבריאה²¹. חוק הכלים השלובים קובע שגובה פני נוזל בכלים המאפשרים מעבר חופשי של נוזל ביניהם, יהיה תמיד גובה שווה. לכן גם גובה פני הים בכל הימים הקשורים זה לזה כמעט אחיד. יוצאים מכלל זה שינויי גאות ושפל (המושפעים מהירח, אשר טרם הוצב בשמיים כאשר המים היו אמורים לכאורה להיקוות) וכן הפרשי מליחות. מקווה מים שאין לו חיבור למקווה מים אחר, כמובן אינו בהכרח באותו גובה קבוע של פני הים (למשל ים המלח). בשנת 1956, ימי מלחמת סיני, דנו בכיתה גם בתעלת סואץ. פרדיננד מארי דה לספס היה היוזם והאחראי על כריית תעלת סואץ. קדמה לתחילת הכרייה הסתייגות של מומחים, עקב החשש שמא מי הים התיכון ומי הים האדום אינם במפלס אחד. לספס היה משוכנע שהקשר בין האוקיינוס לבין הים התיכון במצב גיברלטר, מחייב על פי חוק הכלים השלובים שגובה פני המים בשני הימים יהיה זהה. אמנם הוכח הלכה למעשה שמי האוקיינוס לא זרמו ולא נשפכו אל הים התיכון, ולהפך – מי הים התיכון לא זרמו ולא נשפכו אל האוקיינוס.

משכיסו המים את פני כל הארץ והאל ריכז אותם, הרי שהיו אלה חייבים להיערם לגובה, כדרך של שכבות קרקע הנערמות בעזרת ציוד מכני הנדסי. אלא שכוח הכבידה וחוק הכלים השלובים היו צריכים להשיב את גובה פני המים מיד למצבו התחילי.

שנת 1952 הייתה גשומה במיוחד. כתלמיד בכיתה ד' אני זוכר כיצד שמש בית הספר (כיום זהו "אב בית") ניסה בבוקר חורפי אחד לגרוף את מי הגשמים שנקוו בחצר בית הספר השטוחה, ועבודתו הסיזיפית לא צלחה. היה גורף את

21 ארכימדס (287 - 212 לפני הספירה), מתמטיקאי ופיסיקאי יווני, למד באלכסנדריה שבמצרים. הגיע להישגים מרשימים בניאומטריה ובפיסיקה.

המים במגב גדול ואלה היו שבים ומכסים את החצר מיד. הייתכן כי מה שראה השמש בהתנסותו לא הבין האל בכתיבתו?

הדרך שהייתה יכולה להביא להיקוות מים שיכסו את פני כל הארץ, איננה בהיקוותם אל מקום אחד, אלא בהתרוממות הארץ עקב פעילות גיאולוגית כגון התפרצות וולקנית או רעידת אדמה חזקה, שיגרמו לתזוזת הקרקע עד כדי יצירת הרים מחד ועמקים מאידך, כאשר העמקים יכולים להתמלא במים זמינים ולהפוך לים.

שאלה זו הפנית ללאמי, אשר מבלי לדעת כי היא נובעת מפקפוק בסיפור הבריאה, הסכימה מיד שחוק הכלים השלובים מחייב שעל מנת שתתגלה יבשה הנתונה מתחת פני האוקיינוס, על הקרקע שבתהומות להתרומם בדרך כלשהי. אמי, שהייתה אורים ותומים עבורי בתחומי המתמטיקה והפיסיקה, סיפקה לי את התשובה המתבקשת. האל טעה בתיאורו והיה עליו לכתוב כדלקמן: "ויאמר אלוהים, תגֹּבַהּ היבשה ותיראה והמים ינוסו מפניה אל מקום אחד." נוסח זה מתיישב עם חוקי הטבע, אך אינו מתיישב עם דבר האל בתורתו.

האם האל לא אמור היה לדעת את שפרדיננד לספס ידע עת שירת כשגריר ספרד במצרים והגה את חפירת תעלת סואץ, עד שבשנת 1869 נשקו מי הים התיכון במי הים האדום, הוא ים סוף?

4. מאורות ברקיע השמיים

האל קבע שלושה תפקידים למאורות השמיים – השמש, הירח והכוכבים. האחד – להבריל בין היום לבין הלילה. השני – לשמש לקביעת המועדים (החגים), הימים והשנים. השלישי – להאיר על הארץ. אם התפקידים נכתבו על פי סדר חשיבותם, הרי שחשובי הזמנים חשובים מהארת הארץ. מכאן יש להניח שלשלושת הימים הראשונים היו משכי זמן שונים מאלה שאנו מכירים בחלוקת היממה ל-24 שעות ולמכפלותיהן.

משאין הגדרה מדויקת בתורה למושג "רקיע", נדרשו חכמי התורה להסבר מתוך האמור בספרי הקודש על פי תפיסתם של חכמי ישראל לדורותיהם. שהרי גם הם עמדו במעמד הר סיני, התנאים והאמוראים והראשונים, אשר עליהם נאמר שלמלאכים נדמו אשר השכינה מדברת מגרונם והלכותיהם תורה מסיני ממש.

"חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע" (הגמרא, פסחים צ"ד ע"ב).

וכך מסביר רבנו חננאל את דמיונם של חז"ל: "בפסחים צ"ד כתב וזיל²² החמה מהלכת בלילה למעלה מן הרקיע מן המערב למזרח וכשמגיע לחלון שזורחת ממנו לאלתר עולה עמוד השחר וחמה מהלכת בעוביו של רקיע וכשתגיע לסוף עוביו של רקיע לצד הנראה לבני אדם מיד מנצת על הארץ

ומהלכת ביום כולו ממזרח למערב ... וכן בשקיעה מהלכת חמה בעוביו של רקיע וכשתצא מעוביו של רקיע כולו מיד הכוכבים נראים."

כלומר, הארץ היא דסקה שטוחה אשר מעליה כיפה ששוליה נחים על שולי הדסקה. למה הדבר דומה? לכלי לשמירת עוגה. העוגה נחה על צלחת, והמכסה שצורתו כחצי כדור לוכד את העוגה בנפח שבינו ובין הצלחת. כשם שלמכסה העוגה יש עובי, כך לדעת החכמים לרקיע יש עובי. עלתה מחלוקת ביניהם באשר לעובי הכיפה. הזמן שבו השמש נעה בתוך עובי הכיפה היה קריטי לחישובי הזמנים, שכן היה על החכמים לדעת מהו הזמן שבין "שקיעת החמה" למועד "צאת הכוכבים".

מכאן שאלוהים, נותן התורה, סבר – כפי שסברו עמי הארצות שלא למדו

גיאוגרפיה – שהרקיע הוא כיפה מוצקה, השמיים, ויש לו שני חלונות. מכאן שאלוהים טעה כמו שטעו חכמי ישראל לאורך הדורות.

חישובי כניסת המועדים ויציאתם היו קריטיים למניעת חילולם. חישוב לקוי עלול להביא לכך שכל היהודים יחללו שבת ומועד. רבנו תם (נכדו של רש"י) פסק שזמן יציאת השבת הוא 72 דקות לאחר שקיעת החמה. על פי הגאון מווילנא זמן יציאת השבת הוא 96 דקות לאחר שקיעת החמה. מכאן שכל מי שמדליק אור בצאת השבת של רבנו תם, מחלל את השבת של הגאון מווילנא.²³

גם החזון איש עסק בסוגיה זו וקבע שיש לחכות 40 דקות לאחר השקיעה. אנו רואים שכל פוסק הבין אחרת את דברי האל בסיני. כל פוסק על פי הבנתו, לפעמים מנמק בניגוד לדעת קודמיו, ואנו, אנה אנו באים?

ריבוי הדעות שכולן מבוססות על ההבנה שהארץ נתונה בין כיפה לדסקה ככלי של עוגה, יכול היה לגרום לצחוק וללעג מצד אומות העולם. אלה למדו לדעת שאין שחר לתיאור דמיוני זה, שהרי מערכת השמש הייתה ידועה ומוכנת להם ובכלל זה תנועת גרמי השמיים.²⁴ האם כחכמי חלם היינו ולבורים דמינו?

סבי, הרב הגאון ר' יצחק גולדברג ז"ל דומ"צ (דיין ומורה צדק) מינסק, בשבתו בביתו בירושלים באחרית ימיו שלח בעניין חישובי הזמנים מכתבים לרבני הדור, בהם הבהיר בעדינותו המופלגת ש"החשבון המוטעה הוא קצת חילול השם"²⁵. כל יהודי דתי צריך לדעת במדויק, מיום שניתנה תורה בסיני, את קביעת הזמנים. שהרי זמן צאת הכוכבים הנו בעל משמעות ייחודית, חשיבותו מכרעת. זמן זה מבדיל בין היום לבין הלילה. מי שמקדים לסיים את

23 רבי אליהו בן זלמן קרמר, הידוע כהגאון רבי אליהו מווילנא (1720-1979) הוסמך כרב כ-200 שנה אחרי פרסום ספרו של קופרניקוס, אך אימץ את דעת הגמרא במסכת פסחים.

24 האסטרונום קופרניקוס פרסם בספרו בשנת 1543, את כללי מהלכם של גרמי השמיים, יותר מעשרים שנה לפני כתיבת ה"שולחן ערוך", אשר מאמץ את דעת חז"ל.

25 שבועון "קול ישראל" (תרצ"ט, גיליון מ"ב) וכן "הזמנים בהלכה" עמוד קי"ז.

שבתו, חייב בקורבן חטאת.²⁶ גם שעת כניסתו של יום הכיפורים ושעת יציאתו תלויה בזמן צאת הכוכבים. הלכות רבות שדינן סקילה תלויות בזמן זה.

מכאן שטעות החישוב בכל הדרורות הביאה לדרורות של חוטאים. רובם או כולם, אם ידעו את אשר ידעו קופרניקוס או גלילאו גליליי,²⁷ הרי שבדבקותם בחישוב המוטעה שעל פי חז"ל, גרמו במזיד למעשה שהתורה אסרה. מכאן שאין נשמותיהם נמצאות בעולם הבא (לכאורה). אם בשוגג עברו על מצוות לא תעשה, עדיין חוטאים גדולים הם, מחללי השם (האל).

אחזור ואטען גם כאן את שהרהרתי בו בשנות העשרה שלי וחיזק עוד יותר את דעתי על מוגבלות ההסברה והעברת המסרים של האל לבניו, במעמד הר סיני ובליבותיהם לעתיד לבוא. כה חזקה הייתה השפעת האל על קוראיו עד כי טחו עיניהם מראות ואוזניהם משמוע את דברי המדענים. הם מיאנו להקשיב, להבין ולהפנים שהמאורות – גרמי השמיים שיועדו לקביעת הזמנים – כמו גם הארץ, נעים במסילותיהם ולא על פני גוף שמימי שהוא חצי כדור שהונח כגיגית על ארץ שטוחה ועגולה. ואולי אבותינו נתנו לאל השוכן בלכבותיהם קרדיט, אבל הוא לא ידע כיצד מתנהלים גרמי השמיים בעת בה סופרי התורה כתבוה, משום שאין האל אלא בלכבות מאמיניו.

נחזור לשיעור הגיאוגרפיה של כיתה ז'. למדנו שצפונה לחוג הארקטי²⁸ ודרומה לחוג האנטארקטי,²⁹ בעונת הקיץ של חצי הכדור הצפוני, סמוך לאזור הקוטב הצפוני, שעות האור נמשכות 24 שעות ביממה לאורך כמה חודשים בשנה. באותה עת, באזור הקוטב הדרומי שורר חושך 24 שעות ביממה כמשך כמה חודשים. אם כן, מה משמעות "ויהי ערב ויהי בקר" בהקשר לאזורים ענקיים אלה? האם עלינו להניח תפילין פעם אחת בכמה חודשים, או אולי

26 עבירה מסוג "לא תעשה" – עונשה על עשייתה בזדון הוא כרת. על פי הרמב"ם הכרת הוא עונש של היעדר הנשמה מהעולם הבא. כשהעשייה נעשית בשוגג – עונשה קורבן חטאת. החוטא מביא לבית המקדש כבשה או עז.

27 פיסיקאי ופילוסוף איטלקי (1564-1642).

28 חוג הקוטב הצפוני – קו רוחב 66.5 צפון.

29 חוג הקוטב הדרומי – קו רוחב 66.5 דרום.

שבוע קוטבי הינו שבע החלפות אור וחושך, שהן שבע שנים? האם בקטבים באה השבת פעם בשבע שנים? הרי האל מכיר את חישוב שבע השנים וגם קבע לאדמה עצמה מנוחה פעם בשבע שנים.³⁰ האם האל לא צפה שיבוא יום ומי שנולד באור פְּשָׁדִים, יהיה אב קדמון לצאצאים שינדרדו עד אזורי הקטבים? התורה וחכמיה שותקים בעניין זה, אולי משום שחשבו כמתואר שהשמש נעה ביום על פני צדו הפנימי של "מכסה העוגה" שהוא כיפת השמיים.

בעיירה גריניץ' שבאנגליה נבנה מצפה כוכבים. במבנה, שתוכנן בשנת 1675, נמצא "קו האפס הבינלאומי", הוא קו האורך "0" שמחבר בין שני הקטבים הגיאוגרפיים. מערבה ממנו 180 קווי אורך ומזרחה ממנו 180 קווי אופק אשר נפגשים בלב האוקיינוס השקט. קו המפגש הוא "קו התאריך הבינלאומי" המשמש בסיס לקביעת השעה בכל העולם. גדולי ישראל הכירו בצורך שבקביעת מיקומו של קו תאריך במסגרת ההלכה. היו בהם שסברו כי אם קיים קו כזה מצפון לדרום, הרי שעליו לעבור דרך הנקודה המרכזית העולמית – מקום קודש הקודשים שבירושלים.

נניח שהעולם היה מקבל את קביעתם, לצורך השאלה הבאה. באחד משיעורי הגמרא בתיכון, עת למדנו את מסכת ברכות, נדדו מחשבותיי לקו התאריך הבינלאומי. לפתע, ניצוץ של מחשבה העלה במוחי שאלה: כמה שעות ישנן ביום השבת של האל? הדעת נוטה לקבוע ש-24 שעות. חשיבה נוספת מביאה לקביעה שבשבת האלוהית יש 48 שעות. הכיצד?

אילו היה קו התאריך הבינלאומי בירושלים, הרי שהמבוכה הייתה רבה. בספרו של רבנו יצחק הישראלי, מתלמידי הרא"ש³¹, נכתב: "ועוד יש לטעון עליהם, אין ייתכן שיהיה לוי [אדם ששמו לוי] השוכן בטבור הארץ, עומד עתה בחצות יום שבת, ויכפור בו יהודה [אדם ששמו יהודה] שכנו ויאמר: לא כי אלא ביומם של יום אתמול אנו עומדים'. היש בעולם היתול [בדיחה] או

30 שנת שמיטה

31 רבנו אשר בן יחיאל, יליד שנת 1250 לערך ותלמידו של מהר"ם מרוטנברג, עבר לספרד ונתמנה לראש בית דין בטולדו.

שיגעון כזה?³² הטענה הועלתה לעניין לוי ויהודה העומדים בירושלים משני צדי קו התאריך הבינלאומי, אילו היה נקבע כזה.

מאחר שהארץ הינה כדור עגול, הרי נשאר לצורך הדיון שלהלן את קו התאריך הבינלאומי במקומו, כפי שנקבע. שעת כניסת השבת בניו-זילנד,³³ קרוב לקו התאריך הבינלאומי, מחייבת את היהודי החי בניו-זילנד שמעוניין לקיים את מצוות השבת. האגדה אומרת שמשנכנסת השבת, מפסיק הגיהינום לפעול. זהו הזמן שבו היהודי הראשון מקבל את השבת. הגיהינום חוזר לפעול שעה שאחרון היהודים עושה את ההבדלה במוצאי שבת. הנה כי כן, משהשבת נכנסת בניו-זילנד, כל ממלכת השמיים מתחילה לשבות. רק 21 שעות לערך לאחר מכן תיכנס השבת בהוואי. סמוך לשעה זו עומדת להסתיים השבת בניו-זילנד, אולם בהוואי³⁴ היא תסתיים בעוד 24 שעות לערך. הנה כי כן, רק 45 שעות לאחר שהיהודי הראשון החל שבת בניו-זילנד, היהודי האחרון הבדיל בהוואי. האל אשר משגיח על כל יצורי עולם וגם על מעשי בניו הנבחרים בשבת קודש, צריך ששבתו תארך 45 שעות לפחות, אבל בפועל השבת אינה ארוכה יותר מ-24 שעות ומכאן שהשבת האלוהית משתרעת על פני שתי יממות. אין ספק שהאל יודע עיתותיו ורגעיו, ועל כן גם יודע היכן הציב את קו התאריך הבינלאומי. מקו זה הוא סופר 24 שעות לצורך קביעת השבת האלוהית. עולה מכך שיהודים דתיים מחללים את השבת האלוהית אשר איננה חופפת לשבת שבמקום מושכם.

משאנו יודעים כעת את כללי הגיאוגרפיה שתוארו, הרי חלק מאבותינו לדורותיהם, לפחות מימי גלילאו גליליי ועד היום, מחללים את השבת האלוהית, וזאת רק משום שהאל לא הבהיר את מיקומו של קו התאריך הבינלאומי ולא הנחה כיצד עלינו להתנהל, האם על פיו או בדרך אחרת. משבחנתי היטב את הרהורי, שוב התחזקה בדעתי המחשבה בדבר הטלת

32 יסוד עולם, מאמר ב, י"ז

33 בדרום ניו-זילנד, קו אורך בינלאומי 142.5 מזרח

34 במערב הוואי, קו אורך בינלאומי 162 מערב

ספק בתיאורי הבריאה. חז"ל קבעו שהתורה ניתנה לבני אדם ולא בשמיים היא, וכן שעל כל אחד מאיתנו לעשות לעצמו רב ולנהוג על פי פסיקתו. לפי הגישה הזו יוצא האדם מתחום הגדרת "חוטא" שעה שהוא נוהג על פי פסיקת רבו. כיוון שהבורות חגגה והאל לא טרח להבהיר את הכתוב וגם לא הסביר בתורתו את חוקי האסטרונומיה (כמו גם חוקי טבע אחרים), לא נותר לו לאדם אלא לקבוע כללים על פי הידע והניסיון שהיו ברשותו עת נכתבו הכללים. משהרב פסק על פי מה שפסקו לו רבותיו וכך כל אחד מהדור שקדם לו, הרי שהנוהג רב הדורות הפך לדין, שכן "מנהג ישראל דין הוא". אלא שניתן לכתוב את ההלכה הזו באופן שונה: "בורות חכמי ישראל דינים היא." השאלה ההלכתית הינה: האם ניתן לפטור את האדם רק משום שהבורות גוררת דין שגוי, או האם כאשר מתברר לאדם שאבותיו בבורותם שגו, עליו להמשיך ולעצום עין. על כך אמר סבא-רבא דומ"צ מינסק שמדובר ב"קצת חילול השם".

5. עץ פרי עושה

בסיפור הבריאה, בניגוד לכללי חוק הכלים השלובים וכוח הכבידה, כנאמר בפרק 3 ("ייקוו המים ותיראה היבשה"), נראתה הארץ שוממה, יבשה וללא גידולים כלל. האל במאמרו גוזר על הארץ להוציא דשאים ועצים בעלי תכונת פריזן, עשב מזריע זרע ופירות הגדלים על העצים ונתונים בהם זרעים.

התורה נכתבה כאשר מילותיה אינן מנוקדות ואין בה סימני פיסוק. הפיסוק הראשון היה באמצעות טעמי המקרא והם מוזכרים בתלמוד. במסכת עירובים מסופר על שלמה המלך שלימד את העם סימני טעמים. במסכת ברכות עמוד ס"ב דף ב' מתוארת קריאה בטעמים. טעמים אלה משמשים סימני פיסוק. בין הטעמים ניתן לזהות את טעם "סוף פסוק", שהוא הנקודה, וה"אתנחתא" שהוא הפסיק. כיום אנו מסתפקים בשני אלה. כאשר נכתבו טעמי המקרא נעשתה חלוקה משנית בין תחילת המשפט לבין הפסיק, ובין הפסיק לבין הנקודה. מילים שיש לקרוא בצמידות זו לזו סומנו ב"מרכא טפחא" או ב"זקף קטן", או ב"שני גרשיים". בדרך כלל לפני "אתנחתא" מופיע הטעם "מונח", וצמד זה מצביע על קשר בין המילים על מנת לקבוע את הגיון הכתוב. הכול יודעים שקריאה ללא פיסוק נכון מביאה להבנה לא נכונה של כוונת הכתוב.

"ויאמר אלוהים תדשא הארץ ... עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו." ולאחר מכן נאמר: "ותוצא הארץ דשא ... ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו." כל הקורא את שני הפסוקים רואה שהארץ לא ביצעה את הפקודה

האלוהית: הרי הארץ נצטוותה להוציא "עץ פרי עושה פרי" ואילו בפועל היא הוציאה "עץ עושה פרי". במסכת ברכות 15 עמוד ב' אמר רבי מאיר "להביא עץ שטעם עזו ופריו שווה". האם הארץ הפרה את המצווה? אם כך הדבר, הרי שזו ההתמרדות הראשונה בתורה, מרד עולמי, שכן הארץ הנראית בכל מקום שניתן לדרוך עליו, כבר באה לעולם. מתואר מרד שהאל אינו יודע כיצד להתמודד איתו ועובר הלאה לסדר הבריאה. חולשת האל זועקת, אך אין מי שיפצה פה. האל אשר בחן וראה את ההבדל בין הציווי לביצוע, אינו מתקן את הביצוע כדי שיתאים לתכנון הראשוני, אלא רואה את הביצוע "כי טוב" ועובר ליום הבא. לפי הקריאה הרגילה שתוארה, הארץ קמה על יוצרה והוא נכנע לה. זהו האל כול יכול אשר הכול נעשה במאמרו? האם בעצים הוא כשל?

למפרשים היה קשה עם הפסוקים האלה. גם רש"י אומר לעניין "עץ פרי עושה פרי" ש"יהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא [הארץ] לא תעשה כן". על פי פירוש רש"י אשר ניצב במעמד הר סיני כמוני וכמו שאר נשמות היהודים, האל התכוון שניתן יהיה לאכול הן את הפרי, הן את הגזע והענפים והן את העלים. כל אשר חלקי העץ הם, טעמם כטעם הפרי. על כן הפיחות שנוצר הוא ממשי ורציני, ובכל זאת האל מוותר, מסכים, קובע כי טוב וממשיך במעשיו. בעניין זה נראה שאפשר ללמד סנגוריה על האל. ההצלה יכולה לבוא מתוך הפיסוק – הטעמים. ניתן למצוא בתנ"ך פסוקים שבהם הפועל נכתב בסוף המשפט, כגון: "שור מי גזלתי וחמור מי לקחתי."³⁵ פעולת העשייה מופיעה לאחר הנושא – השור או החמור. באותו אופן ניתן לקרוא "עץ פרי עושה".

על כן נציב נקודה כדלקמן: "עץ פרי עושה. פרי למינהו אשר זרעו בו." באופן זה מדובר בעצים בעלי יכולת לעשות פרי. הדגש הינו על "פרי עושה", וכאן באה התשובה לשאלה המתבקשת: איזה פרי על העץ לעשות?

התשובה היא: "פרי למינהו". כל עץ מוציא פרי על פי מינו וזרעי הפירות שונים על פי סוג העץ, שלא נאמר אלא "זרעו בו" ולא נאמר "זרע בו". הטעמים יכולים אף הם להצביע על סנגוריה זו, שכן לאחר הטעם "מונח" שלמילה עץ אין מילה שלאחריה פסיק (אתנחתא), והמילה פרי מסומנת בטעם שהוא "גרש" אחד. מכאן שהפיסוק הקדום אינו קושר את המילה "עץ" למילה "פרי" בקשר מובהק של סומך לנסמך. גם המילה "עושה" הבאה לאחר מכן אינה קשורה במובהק לצמד המילים "פרי למינהו", הקשורים בשני טעמים יחדיו.

לאחר שברא את האדם, אנו קוראים את הברכה הראשונה לאדם: "הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֵרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ" (בראשית א' כ"ט). הקורא את הברכה מתרשם שהעשב ופירות העצים ניתנו לאדם ולבעלי החיים לצורך מאכל. אולם מי שמיטיב לקרוא שם לב שהאל נתקל בבעיה שלא חשב עליה תחילה. כך נאמר: "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח ... ואדם אין לעבוד את האדמה." האל נחשף למציאות שבה גידולי השדה לא יצמחו אלא אם האדם יעבד את האדמה. מאחר שתחילה בירך את האדם ונתן לו את כל אלה מבלי להתנות את המתת בעמל, האל לא רצה להיראות כמי שמברך, מבטיח ואינו מקיים. על כן, בתחבולת הסיפור על עץ הדעת, ביטל את ברכתו וקילל את האדמה ואת האדם: "ארורה האדמה בעבורך, בעיצבון תאכלנה כל ימי חיך ... בזיעת אפיך תאכל לחם." כאן באות הקללות, הן לאדמה אשר מרדה והוציאה עץ עושה פרי ולא עץ פרי עושה פרי, והאדם קולל וחויב לעבוד למחייתו. כאן גם נקבע שעבודה בעולמנו הינה עונש, אם כי אנו עדים לכך שישנם המתחמקים מעונש זה ומתקיימים כטפילים לחברה.

כילד, כאשר קראתי את הפרק הראשון בספר התורה בנשימה אחת ובריכוז רב, תוך פירוק חלקי הפאזל והרכבתם מחדש, הסתבר לי שמעשה בראשית נעשה על פי תכנון גרוע, או ללא תכנון כלל, ומה שהאל רצה שיהיה – לא בא

לעולם כרצונו. ברכתו, עקב כך שלא ראה את הנולד, סופה שהביאה לקללות. כאשר הבין את גודל כשלונו תכנן לאדם מלכודת שבעזרתה יוכל לטשטש את הכישלון ולגלגל את האשם לאדם, וכך החל האל בבידוי הראיות: "וייטע יהוה אלוהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר."
האל הכניס את האדם למלכודת.

6. מות תמותון

בהיותי בבית ספר תיכון הקפדתי לקרוא עיתונים. שבו את ליבי הסיפורים שעיתונאים שולחים למערכת מהעולם הגדול. ככל שהסיפור מוזר יותר, הזוי יותר, טרגי יותר, לא מוסרי יותר, כך הוא נתפס כמעניין יותר ומהווה "לוכד קוראים". זכורה לי כתבה על מעשה שהיה במדינה אקזוטית שאת שמה שכחתי זה מכבר, אולם הסיפור נחרט בזיכרוני והרי הוא לפניכם.

בסנטוריום לחסרי בינה חי לו בשלווה אדם מוגבל שאינו יודע להבדיל בין ימינו לשמאלו. ליצור זה היה כושר אכילה כפייתי ודחף מיני מוגזם שלצורך בלימתו קיבל תרופות הרגעה. מדי ערב נכנס לחדרו המטפל האחראי ודאג לכל צרכיו. באחד הערבים הניח המטפל האחראי בחדרו של חסר הבינה צלחת ובה סוכריות עטופות בנייר צלופן מבריק, צבעוני ומושך עין. המטפל פנה לחסר הבינה ואסר עליו לקחת ולו סוכרייה אחת מצלחת הסוכריות. לאיסור נלווה איום שכלל עונש חריג. המטפל האחראי הוציא מכיס מכנסיו אקדח, נופף בו לעיני חסר הבינה ואמר לו שבידו כלי ירי שבכוחו להרוג. בהמשך אמר לחסר הבינה: "אם תאכל סוכרייה, אני עושה שימוש באקדח ואתה מת." חסר הבינה הביט במטפל האחראי בעיני עגל, בהה בחלל החדר ולא הבין דבר מכל אשר ראה ושמע. המטפל האחראי עזב את חסר הבינה לשנת הלילה. רק יצא המטפל האחראי מהחדר, קרצו הסוכריות לחסר הבינה והוא שלח ידו, לקחן ואכלן בזו אחר זו. בבוקרו של יום המחרת, משנכנס המטפל האחראי להעיר את חסר הבינה, הבחין בעטיפות הסוכריות הריקות. מיד נמלא זעם, הוציא את האקדח והרגו.

למשמע הירייה התקבצו ובאו בבהילות אנשי הביטחון, השומרים והמנהלים ומצאו את חסר הבינה ללא רוח חיים. מהאקדה שבידי היורה, אשר זעמו טרם שכך, עדיין עלה עשן.

עקבתי בדריכות אחר התפתחות הפרשה וכשנה לאחר מכן קראתי בעיתון שוב את תמצית הידיעה ונכתב כי ניתן פסק דין בעניינו של המטפל האחראי מהסנטורים לחסרי הבינה. ישב המטפל האחראי על הכיסא החשמלי עד צאת נשמתו, קבע השופט. כזהו גזר דינו של רוצח במדינה בה התרחש האירוע. כל אותה עת, מיום שקראתי על מעללי המטפל האחראי לראשונה ועד שקראתי שוב כי נשמתו יצאה יחד עם האדים שהיתמרו מאוזניו שעה שישב קשור ברצועות הכיסא החשמלי, ניקר בזיכרוני הסיפור. סברתי שכבר קראתי בעבר סיפור דומה. בשבת בראשית (השבת בה מתחילים שוב בפרשת השבוע הראשונה) של השנה החדשה הקרובה, ישבתי בבית הכנסת ליד אבי וקראתי שוב את פרשת השבוע. משהגיע בעל הקורא (הקורא בתורה בבית הכנסת) אל הפסוקים שלהלן, נזכרתי.

"וַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאָמֹר, מִכֹּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אוֹכְלֶךָ מֵמֶנּוּ מוֹת תָּמוּת." האדם לא הבין את אשר נאמר לו, שכן טרם נפקחו עיניו לדעת להבחין בין טוב לרע. הנחש, בהבנתו אשר עלתה על הבנתם של אדם וחווה אשתו, מסביר לחווה: "כי ביום אוכלכם ממנו [עץ הדעת] ונפקחו עיניכם והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע." מכאן שהאדם, חסר הבינה לעת ההיא, לא ידע להבחין בין טוב לרע טרם אוכלו מעץ הדעת. יתרה מכך, מעולם לא ראה או הבין את משמעות המוות. לכן גם לא יכול היה להבין ולפחד מפני המוות שהועיד לו האל לכשיאכל מפרי עץ הדעת. אכלו האדם ואשתו מהפרי ונפקחו עיניהם לדעת להבחין בין טוב לרע. מעניין שהרע הראשון שבו הבחינו היה כי עירומים הם. עוד אחזור לעניין זה. האל השיג את מטרתו, התרגיל האלוהי הצליח. האדם לא ציית לציווי, אכל ונפגע. בתגובה יצאה מפי האל סדרת קללות. הנחש קולל, האישה קוללה והאדם קולל, גם האדמה קוללה. האדם ישוב לאדמה כאשר

ימות, אולם עד שימות – בזיעת אפו יאכל לחם. כשלוך הבריאה האלוהית בבריאת אדמה שאין צורך לעבד אותה, מיטשטש בכתוב ומתחלף בחטא האדם אשר לא נמנע מלאכול מפרי עץ הדעת, שעה שהיה עדיין חסר דעת ולא הייתה בו יכולת להבין את הצו האלוהי, את פרטיו ואת משמעות המוות שטרם בא לעולם. האדם נפל למלכודת שטמן לו האל ונפגע.

בטרם שלח האל את הנחש אל האישה, שם לב לצורך לייצר לאדם אישה, וזאת משתי סיבות: האחת – כדי שתהיה מי שתיתן לאדם את פרי עץ הדעת לאוכלו, והשנייה – האישה תישא את הרחם שיביא את עובדי האדמה. בפרק הקודם מובא תיאור ההתפכחות של האל והבנתו שאת האדמה יש לעבד על מנת שתוציא דשא ופרי. האל מפנה מבט אל האדם ומייעד לו את תפקיד החקלאי. האדם שעדיין אינו יודע להבחין בין טוב לרע, אינו מתאים לעבודות חקלאות. על כן יש צורך לפקוח את עיניו ולתת לו תבונה וכן יש צורך במספר רב של עובדים, כדי שכל הארץ תצמיח דשא ופרי. הצורך בפיריון האנושי הוא תולדה של הצורך לעבד את האדמה. ההתרבות האנושית מצריכה נקבות. כאן בא הפתרון האלוהי, לברוא אישה אשר תספק מענה הן לצורך המידי של הגשת פרי עץ הדעת לאדם והן לצורך התמידי באנשים שיעבדו את האדמה. מצאתי דמיון מדהים בין סיפור עץ הדעת בגן עדן לבין סיפורו של חסר הבינה בסנטוריום שבארץ האקזוטית. ההקבלה בין אדם בגן עדן בטרם אכל מעץ הדעת לבין חסר הדעת שבסנטוריום, בין האכילה מעץ הדעת והאכילה מצלחת הסוכריות, בין המוות שניטע באורגניזם האנושי מול מותו של חסר הבינה – הובילה להקבלה בין האל לבין המטפל האחראי. הצדק והמשפט האנושיים שהביאו לגור-דין מוות לרוצחו של חסר הדעת, הנם אותם כללים אשר מחייבים את גור-דינו של האל, על פי אמות המידה האנושיות של הצדק. אך מאמיניו של האל מוכים בסנוורים ואינם שולחים לאל הזמנה להתייבב בפני בית משפט וליתן דין על מעשהו זה.

האם רק בגלל הצורך לעבד את האדמה נזקק האל לכלל המחזה התיאטרלי

המתואר בסיפור גן עדן, או שמא כשל נוסף שלו בעת הבריאה הביא אותו ליצירת המלכודת הזו?

משסיים האל את מלאכת הבריאה ביום השישי, בירך את כל יצורי הארץ – האדם, חיית הארץ, עוף השמיים וכל הרומש על הארץ. לכל אלה נתן אלוהים ירק עשב ופירות העצים למאכל. הצורך באכילה נועד לחילוף חומרים – מטבוליזם. האיץ במנגנון זה מתהליך המוות?

התחלפות התאים באורגניזם של האדם משלימה עצמה כל שבע שנים. מבחינת גופו הפיסי, מהווה ילד בן שבע מוחשות שונה מזו שאיתה בא לעולם, וכך שוב בגיל ארבע-עשרה וכן הלאה, מתחלף כל הגוף הפיסי. אף תא ממרכיבי הגוף, למעט תאי מערכת העצבים, אינו נשאר בגוף, אלא מת ונפלט אל הסביבה בדרכים שונות. מעבר התאים המתים לסביבה נעשה בדרך של פליטה צואתית או בנשירה, ומכאן שהגוף החי למעשה מת באופן מתמשך ונפלט אל הסביבה, למשל עשר פעמים עד גיל שבעים. משאורגניזם הינו מצבור ענק של תאים, והתאים מתים ומתחלפים, הרי שהמוות הוא חלק מובנה מחיי האורגניזם.

אמנם התחלפות התאים חייבת להיות מבוקרת, והבקרה צריכה להיות צמודה וטובה. חלוקת התאים בגופו של העובר מואצת ואילו תמותת התאים איטית. כך מתקבלת גדילה. בבוגר מתקיים איזון בין תמותת תאים לבין חלוקתם. לרקמות שונות באורגניזם יש קצב אחר של חילופי תאים. למשל בתאי הדם הלבנים התחלפות התאים מהירה, וכן בתאי העור ובתאי המעיים. בתאים אחרים, כגון תאי הדם האדומים, ההתחדשות איטית. בתאי מוח ובתאי שריר אין התחלפות תאים. כאשר תא כזה מקבל יכולת התחלפות, עלול להיווצר צבר של תאים שהוא גידול, שפיר או ממאיר. על כן המוות כאמור מובנה בתאים המרכיבים את האורגניזם.

הגוף גם אינו עמיד לרעלים, לחום גבוה (בחום של יותר מ-49 מעלות צלזיוס מתחילות כוויות עור), לחדירת גופים חדים ולקרניות מייננות ושאינן מייננות. כל אלה מצויים בטבע, והם מסכני חיים ומעשה ידיו של האל.

האורגניזם שיצר האל הינו חומר פגיע שהמוות נתון בכנפיו הן משום מבנהו הפנימי (מות התאים) והן משום חוסר העמידות שלו לגורמי סיכון חיצוניים. את כל אלה גילה האל, לתדהמתו לכאורה, לאחר שהביא את האדם לעולם כיצור שמלכתחילה יועדה לו תכונת הנצחיות.

כאן נוצר הצורך האלוהי המיידית למצוא סיבה טובה להעמדת הפנים כאילו לא מדובר בתכנון לקוי או בביצוע שאינו בהתאם לתכנון ולרצונו של האל המתכנן. האל מכניס את האדם לגן עדן שהוא מלכודת וטוֹוה רשת פיתיון שמרכיביה הם עץ הדעת, האדם הנבער מדעת, האישה המפתה, הנחש הערום והאיסור שניתן למי שאין ביכולתו להבין הן את מהות המושג "עץ הדעת טוב ורע" והן את מהות המוות.

האל מצליח בהעמדת הפנים המתוכננת להעביר את הכישלון ממנו כיוצר אל האדם, כמי שנכשל בקיום הצו האלוהי.

7. להט החרב

משבחר האל לסלק את אדם וחווה מגן עדן, עלה בליבו חשש שמא הם יתחכמו ויחזרו אל הגן, אולי אפילו בהתגנבות יחידים. הוא בחר למנוע את חזרתם לגן עדן בעזרת חרב הלהט המתהפכת שהציב שם, וזאת גם כדי למנוע את הגישה אל עץ החיים. אילו היו בעלי בוסתן מבקשים למנוע כניסה אליו, הרי שהיו פונים אל מנעולן שייצר עבורם מנעול ובריה מתאימים.

כאשר קראתי לראשונה את הפסוקים העוסקים בגירוש – ההגליה הראשונה שנעשתה לאחר בריאת העולם, הטרנספר האלוקי – שקעתי בחלומות ובהרהורים. בשנות ילדותי היה גן מאיר אשר ברחוב המלך ג'ורג' שבתל-אביב מגודר ובעל שערים. כל יום בשעה 17:00 צלצל שומר הגן בפעמון שעה שהלך וזירז את באי הגן לצאת ממנו. משאחרון המבקרים יצא והגן נותר ריק, נעל השומר את שערי הגן עד לבוקר יום המחרת.

בשלהי חודש אוגוסט 1949, בשעה 1:00 אחרי חצות, התבודדו בגן מאיר בני-זוג צעירים – המוזיקאי הקיבוצניק דניאל פקטורי ונעמי שטרן. באותה שעה טייל בגן דוד יעקובוביץ, קפריסאי נוצרי שהתחזה ליהודי. יעקובוביץ היכה בראשיהם של בני-הזוג במקל ואנס את נעמי. דניאל פקטורי נחבל קשות בראשו ונפטר למחרת היום. כפועל יוצא מהאירוע החליטה מועצת העיר לנעול את הגן בלילות. כל זה קרה ימים מעטים לפני תחילת שנת הלימודים השנייה שלי. למדנו את סיפור סגירת גן העדן בפני בני האדם כאשר רק יום קודם לכן יצאתי עם אבי מגן מאיר בשעה 17:00 וראיתי את השומר נועל את השער.

עלתה במחשבתי השאלה מדוע האל הכול יכול לא התקין בגן העדן שער ומנעול. אמנם מנעול ניתן לפתוח ויש מי שמתמחים בפריצתו, אבל האל יכול לברוא מנעול שהאדם במגבלותיו לא יוכל לפתוח. והרי ליד חרב הלהט המתהפכת הוצבו גם כרובים, אשר רש"י מפרש שהם מלאכי חבלה. אלה יכולים להניס כל מי שנראה מנסה לפרוץ את המנעול. מדוע בחר האל בלהט החרב המתהפכת?

שאלתי את המורה מה פירוש המילה "להט", ותשובתו הייתה שעל פי הפירוש המקובל מדובר בלהב, החלק החד והנוצץ של החרב. האל בחר בחרב המסתובבת כלהבי מאוורר, ומי שייקלע לתחום תנועתה ייקרע לגזרים, או נכון יותר לומר – יישחט מיד. עת שהינו במטבח ואמי עסקה בחיתוך עוף לרבעים לקראת ארוחת השבת בעזרת סכין הבשר החדה, שאלתי אותה שוב מדוע בחר האל בסכין חדה ולא במנעול. מדוע פירש המורה שמדובר בסכין חדה? אולי מדובר בסכין לוחטת שלופנה באש? אמי, שכבר הכירה את שאלותיי ותהיותיי, טענה שכאשר אני מספר על שיעורי התורה שהיו לי בבית הספר, מדי פעם אני להוט לעסוק בשאלות מתגרות ומתחכמות. הפניתי את תשומת ליבה לתשובה שנתנה – הטענה שאני להוט – מבלי שהתכוונה לכך. הרי מדובר בחרב להוטת. לא סתם חרב, אלא חרב בעלת שאיפה, חרב שמשתוקקת להרוג. האל נטע בחרב את הרצון לנוע, להתהפך ולהרוג. מכאן שידע כי ניתן להרוג את האדם בחרב, מכאן שהאל יצר את כלי הנשק הראשון ולא תוכל קין, צאצאו של קין, שהיה חורש כל נחושת וברזל, כמסופר בתורה. בהצגת החרב בעלת הלהט להרוג שברא האל, הוא מלמד את האדם על האפשרות להרוג. הרי האדם לא נולד עם יצר ההריגה. האם האל הוא שלימד את בני האדם לעשות שימוש בנשק קר? האם לא עלה בדעתו שלא ירחק היום ובני האדם ינסו לבחון את פעולת הסכין ואת יכולתם להרוג? מיהו אם כן המורה הראשון להרג? האם זהו האל הטוב אשר עליו אני אומר בתפילותיי "ארך אפיים ורב חסד", כמו גם "אב הרחמן"?

הקורא בתורה לא נדרש אלא לדקות ספורות על מנת להגיע לגרסת

התורה להריגת הבל על-ידי אחיו קין. כלשון הכתוב: "ויהי בהיותם בשדה וַיִּקֶם קַיִן אֶל הַבֵּל אָחִיו וַיְהַרְגֵהוּ." התורה לא מספרת כיצד הרגו. אבן עזרא³⁶ מפרש. כבר חזרתי והבהרתי בפרקים קודמים שכל נשמות המפרשים עמדו בהר סיני וכל שפירשו מקורו באשר שמעו והבינו במעמד הר סיני, וזהו שעומד ביסוד פרשנותם. שואל אבן עזרא: "איך היכהו ואין חרב", ועונה: "בידו, בחנק וחלף עץ ואבן כמלחציים." כיוון ש"חלף" משמעותו סכין, הרי שקין עשה שימוש גם בסכין עשויה עץ. משלא עלה בידו לחנוק, נראה שנזכר בלהב הסכין של האל אשר בשער גן עדן ועשה שימוש בסכין עשויה מעץ וגם באבן מלחציים ניסה להרוג את אחיו. מאחר שחניקה ולחיצה אינן גורמות לשפיכת דם בעת המוות ומאחר שהאל טען כלפי קין "קול דמי אחיך זועקים", הרי שההריגה לא נעשתה בחנק ולא במלחציים אלא בסכין, שהיא הגורמת לשפיכת הדם. כאמור, את שיטת ההרג בחרב ובסכין הביא לעולם האל בשערי גן עדן.

על מנת שההרג הראשון ייגרם, היה צורך במניע. כאן תרומת האל הינה משמעותית ולדעתי הגיעה כדי מאה אחוז.

עניין העבודה החקלאית של שני האחים תמוה כשלעצמו ולהלן אבהיר את תמיהותי. על פי הסיפור, שני האחים מקריבים קורבן, מנחה לאל. האחד, קין, מכין מנחה לאל מפרי האדמה שהוא מעבד, ואחיו הבל מעלה קורבן מהצאן. האחד קורבן צמחוני והאחר קורבן מן החי אשר חלבו העולה באש נעים לחוש הריח של האל, תאב הבשר והדם. האל מקבל בכרכה את קורבנו של הבל ואילו קורבנו של קין לא מעורר את תאוותו.

אנו עוסקים בתאונת העבודה הראשונה בהיסטוריה האנושית. בחוק הביטוח הלאומי שחוקק בשנות המדינה הראשונות נקבע שתאונת עבודה הינה מקרה של נזק גופני או נפשי שנגרם בעבודה או עקב העבודה. בסיפור שלפנינו קין נפגע בנפשו עת ביקש לרצות את האל במסגרת עבודתו עם

36 אברהם אבן עזרא נולד בשנת 1092 לערך בספרד והיה פרשן המקרא ופילוסוף, מבין החכמים הנקראים "ראשונים" ופעלו החל משנת 1000 לערך, לאחר תקופת ה"גאונים".

הצאן. לכן גורם התאונה, שהיא תאונת עבודה, הוא האל בפגיעתו בנפשו של קין, אשר תקוותו לרצותו לא התגשמה. האל, גורם התאונה אשר לימד את אביו של קין חרב מהי, הביא למעשה להריגת הבל. בסיפור שלפנינו האל גם שופט. מלך כל הארץ שופט וגוזר על קין עונש על הריגה.

כאן קיימת הבחנה בין הריגה לבין רצח. הרי קין לא התכוון להרוג את הבל, אלא שבמהלך האירוע חולל האל את הפגיעה הנפשית בקין וללא תכנון מלכתחילה בוצעה ההריגה. לכן נגזרו על קין עונש של הגליה, נשיאת סימן היכר – אות קין – והצבת אפשרות שאדם אחר יהרוג אותו בעתיד. קין הפך לקורבן של השופט אשר הניע את מהלך האירוע. שופט אוהב אומצות (סטיקים) שאינו אוהב ירקות מטוגנים, שמביא לסכסוך עד כדי הרג ולאחר מכן מתיישב על כס השפיטה וגוזר את דינו של הנאשם, כמסית הגוזר את דינו של המוסת.

הצד האלוהי שוב מתגלה במלוא חרפתו.

עוד אני שוקל, מהרהר, חולם ובוהה בסיפור המזעזע שמובא בפניי בכיתה ב' ועתיד להשאיר חתימה חרוטה בנפשי הצעירה, כמו גם הרהורים בדבר הצדק האלוהי והמוות, עלו בדעתי שאלות שמצביעות כאלף עדים על כך שהסיפור כולו יותר מתמוה.

משיצאו אדם וחווה מגן עדן, לא היו אלא שני בני אדם בכל הארץ אשר נבראה בסמוך לגן. אותה ארץ הייתה זו שדשא ראשוני כיסה את פניה כולה והיו בה פירות מכל סוגי העצים נותני הפרי הראשוניים, וכן חיות ובהמות, דגים ועופות אשר החלו לקיים את הצו האלוהי לפירות ולרבות. בהמשך באו לעולם גם הילדים הראשוניים, קין והבל.

למעשה גן העדן האמיתי במשמעותו כיום, היה המקום אליו נשלחו אדם וחווה לאחר שגורשו מגן העדן המקראי. ההבדל בין שני המתחמים היה בהימצאותו של עץ אחד – עץ החיים אשר ניצב רק בגן עדן, מוגן על ידי חרב הלהט המתהפכת.

פירות וירקות, חיות ובהמות, עופות ודגים – היו בהישג יד. כפי שכתבה

המשוררת רחל, "הושט היד וגע במ". מדוע אם כן היה על הכל להיות רועה צאן ומדוע היה על קין להיות עובד אדמה? עבור מי טרחו בכל אלה? אנו יודעים שבארצות פרימיטיביות ניתן גם כיום למצוא בני אדם שפרנסתם בליקוט או בציד. התורה מלמדת אותנו שדי בלקט, שכחה ופאה כדי לפרנס את העניים. באותה עת של הגירוש מגן עדן, כמויות האוכל, הירק והבשר הזמינים היו כה גדולים עד שבניו של אדם לא נצרכו אלא לחיות כפי שמתאר הנביא מיכה את אחרית הימים – איש תחת גפנו ותחת תאנתו. ובקרבי זעקו השאלות: האם הסיפור ההזוי שלפנינו אינו אלא אגדה שסיפר האל לבני ישראל הנבערים בצאתם ממצרים ולצאצאיהם הרבים מאז ועד היום? הייתכן שכל הקוראים בתורה ממלמלים את הסיפור מבלי לבחון את אמיתותו ואת היתכנותו? האם מדובר בגרסה שהינה בור סוד שאינו מאבד טיפה? ואולי מדובר בכברה שהיא ספר תורה שמילותיו אינן יכולות לנזול מתוכו משום שהן מודפסות בו, ואילו היו יכולות להימלט, לא היה נותר מהסיפור בדפי הספר דבר וחצי דבר.

8. עלה תאנה וכותנות עור

משנפקחו עיניהם של אדם וחווה ועלתה בהכרתם ההבנה שעירומים הם, תפרו לעצמם עלה תאנה וחגורות כדי להסתיר את מערומיהם. עוד בטרם נדרו מחשבותיי כילד בכיתה ב' הלאה, כפי שיובא להלן, עלתה בי השאלה: ממי התביישו אלה? הרי רק אדם וחווה היו בעולם באותה עת וכמובן האל הנצחי אשר יצרם. מהיוצר לא היה להם צורך להסתיר את מערומיהם שכן הוא יצרם ומכיר את אבריהם, את תכונותיהם ואף את יצרם. מאידך גיסא, לאל עצמו אין יצרים, ודאי שלא משיכה של גבר אל אישה, כפי שלמדנו בשבוע שעבר בכיתה: "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד." ובפרט כאשר מדובר בחווה, שנוצרה על ידי האל כאשת איש אשר אסור לחמוד אותה. באשר לבני-הזוג אדם וחווה, הרי שהם בינם לבין עצמם, אין להם צורך בבושה, שכן מצוות פרו ורבו דווקא תתקיים ביתר שאת שעה שלא יהיו מכוסים. לשם מה, אם כן, היה צורך בכיסוי המערומים?

מיד לאחר שקילל את האדם ואת אשתו, אם כל חי, עושה האל לאדם ולאשתו כותנות עור ודואג להלבישם. עולה מיד השאלה, מדוע היה צורך בכותנות עור אם הם כבר היו מכוסים בעלי תאנה?

אדם ואשתו לא העזו לקחת איבר מן החי, את העור, אלא הסתפקו בעלה תאנה מהצומח. כשם שהאוכל שייעד האל לבני האדם היה מהצומח ולא מהחי, ככתוב בבראשית א' כ"ט: "הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ." אך האל אוהב הקורבנות שריח הבשר הצלוי הוא ניחוח באפו, אינו מסתפק

בבגדים שיוצרו מהצומח, אלא דווקא מייצר בגדי עור. ומהיכן הגיע לידיו עור זה?

האם לא ניתן ללמוד מהתוצאה על הפעולה? משהיה בידי האל עור, הרי שנטלוֹ מהחי או מהמת (שכן את היצירה, את הבריאה ואת העשייה הוא סיים זה מכבר), מחיה שכבר הספיק להחזיר אליו את נפשה. כך או כך, האל מלמד את בני האדם לעשות שימוש בעורות לצורכי לבוש.

מכאן שסיפור הכיסוי בעזרת עלה תאנה, לא בא אלא כהקדמה להדרכה האלוהית הקובעת את טיב הבגדים – בגדים מהצומח לעומת בגדים מהחי. האל מעדיף להרוג יצורים חיים על מנת לפשוט את עורם ולהכין מהם כותנות. אבי היה סוחר טקסטיל עוד משחר נעוריו בעיר לבוב שבפולין, כיום באוקראינה. סבי, אפרים הכהן ביקלס, היה אף הוא סוחר טקסטיל ידוע ויבואן טקסטיל בלבוב. אחרי שעלה לארץ ועד יום מותו, עסק אבי במסחר בטקסטיל. למקרא הפסוקים בעניין הלבוש, בעלה תאנה ובעור, פניתי לאבי ושאלתיו מדוע אינו נוהג כמצוות האל ומוכר עורות לביגוד במקום טקסטיל העשוי מהצומח (כותנה או פשתן), מצמר החי (כבשים וגמלים) או מחומר סינתטי (פולימרים). אבי הזדעזע למשמע שאלתי. הצורך שבקטל בעלי חיים לצורכי לבוש היה זר לו ומנוגד לערכיו האנושיים. בחנתי את אבי וחשבתי לעצמי שהיה על האל לנהוג כמוהו.

המשכתי לחכוך בדעתי בנושא הלבוש, שהיה הצורך הראשון של אדם ושל אשתו בגן עדן אחרי שאכלו מפרי עץ הדעת, והמוצר הרביעי שהפיק האל לאחר הבריאה. קדמו לכך נטיעת העצים בגן עדן, ייצור האישה וחרב הלהט המתהפכת – המוצרים שיצר האל לאחר ששת ימי הבריאה. שבתי וקראתי ולא מצאתי קשר ממשי בין הלבוש שעשו לעצמם חווה ואדם כדי לכסות את ערוותם, לבין כותנות העור שיצר האל.

אדם וחווה הבינו שהם עירומים. בעירום קיימת בעיית חשיפה לסביבה. קרינת השמש עלולה לגרום לכוויות בעור, גופים חדים כגון קוצים עלולים לפצוע, מזיקים עלולים לעקוץ, קשה לשאת את קור הלילה וגורמים נוספים

רבים מחייבים את האדם להתלבש. כל זאת מאחר שהאל לא השכיל לברוא אדם שעורו חסין ועמיד בכל אלה.

האל ראה את מעשי בני האדם, אשר הצורך להגן על עורם מביא אותם לכלל הבנה שהם זקוקים לבגדים והם תופרים לעצמם עלי תאנה וקושרים אותם לגופם בחגורות. הוא שם לב שאין בעלי תאנה כדי לתת מענה טוב כבגד, עקב טבעו של העלה, שהוא מתייבש, נסדק ומתפורר תקופה קצרה אחרי שניתק מהעץ, והאל מוצא לכך מוצא, פתרון יצירתי אלוהי – כותנות עור.

שאלתי את אבי מתי החלו לייצר בעולמנו בדים. תשובתו הייתה שבימי קדם שזרו בני האדם חוטים וטוו מהם בדים. מיד העליתי את השאלה המתבקשת: אם בני אדם בשחר ההיסטוריה ידעו לשזור חוטים, מדוע לא עשה זאת האל אלא פנה להרג בעלי חיים ולנטילת עורם כהגנה על עורם של אחרים – בני האדם אשר יצר?

האם מה שידעו בני האדם בהכנתם המוגבלת נסתר מהאל בעל ההבנה האינסופית, או שמא התורה לא באה אלא כדי ללמד על רמת התבונה של האדם מול זו של האל?

משהחלו חברי עמותת "צער בעלי חיים" להפגין נגד שימוש בעורות ובפרוות וגלגלו שאלה זו אל הרבנים, עלה בדעתי שניתן להכשיר הלכתית את השימוש בעורות ובפרוות, שהרי אנו למדים על השימוש בהם לכיסוי הגוף מהאל עצמו. אלא שמיד התקוממה דעתי מעצם המחשבה להתיר הלכתית דבר מה שכללי הצדק הטבעי אוסרים. נדם קולי.

9. ולא יתבוששו

התורה טרחה לציין שאדם וחוה עירומים היו ולא ידעו להבחין בין טוב לרע. משאכלו מפרי עץ הדעת למדו להבין את משמעות הטוב ואת משמעות הרע ומכאן באה ההכרה שלהם כי עירומים הם, דהיינו ערוותם גלויה לעין כול ומשמעות הדבר שיצר הרע שלהם גלוי וזמין. לכאורה, הכיסוי בעלה התאנה תחילה ולאחר מכן בכותנות עור, לא בא אלא כדי להסתיר את הגורם ליצר הרע ולרסנו. כל זאת נאמר למרות חוסר ההיגיון, כפי שהובא ונידון בפרק הקודם.

הציווי "לא תגנוב" מקורו בעשרת הדיברות. התורה, שהיא ספר חוקים מלבד היותה ספר היסטוריה, מורה לאדם כיצד לחיות באופן שלא יזיק לאחרים בסביבתו. מצווה גדולה בתורה היא "ואהבת לרעך כמוך". כשם שלא תגרום עוול לעצמך, כך אל תגרום עוול לרעך. חוקים ותקנות אינם באים לעולם אלא על מנת להסדיר את הלכות החיים, למניעת עוולות. כל עוד העוולה לא נחשפת, ואפילו היא נחשפת אבל הנפגעים ממנה אינם רבים, לא עולה הצורך בחקיקה למניעת העוולה. על כן, ההיגיון מובילנו לקביעה שבקרב אלה שניתנה להם התורה – במועד נתינתה – היו גנבים רבים ולכן בא המחוקק וקבע שהגניבה אסורה והעובר על החוק הזה ייענש.

התורה לא מצאה תרופה למניעת עוולות אלא בדרך של התרעה וענישה. האם לא נמצאה דרך אחרת למניעת מעשי עוולה? האם האל בתבונתו לא יכול היה למצוא שיטת מניעה מלבד ההתרעה והעונש?
בתלמוד הבבלי במסכת שבת דף קנו ב', נאמר:

”דאימיה דר”נ בר יצחק אמרי לה כלדאי: בריך גנבא הווה. לא שבקתיה גלויי רישיה.

אמרה ליה: כסי רישיך כי היכי דתיהו עלך אימתא דשמיא ובעי רחמי. לא הוה ידע אמאי קאמרה ליה. יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקל, א נפל גלימא מעילויה רישיה, דלי עיניה חזא לדיקלא, אלמיה יצריה – סליק פסקיה לקיבורא בשיניה.”

תרגומו של קטע זה:

”אמרו החוזים בכוכבים לאמו של הרב נחמן בן יצחק: ”בנך גנב יהיה!” הורתה לו אמו ואף השגיחה עליו שלא ילך בלי כיסוי ראש. אמרה אמו של הרב נחמן לבנה, ”כסה ראשך – כדי שיראת שמיים תהיה שרויה עליך.” כמו כן, ביקשה מבנה שיבקש רחמים [מהאל] ולא ברור מדוע ביקשה זאת. יום אחד ישב ללמוד מתחת לדיקל שהיה שייך לאחר. נפלה הגלימה שעל ראשו. הריס עיניו וראה את התמרים שעל הדיקל. תקפו יצרו, טיפס על הדיקל ובשיניו חתך את אשכול התמרים, שאינם שלו.”

התורה אינה מייתרת מילותיה. לכל אמירה, מילה, משפט או סיפור, ישנה סיבה. על פי האמונה, אף התורה שבעל פה – התלמוד – ניתנה למשה בסיני. עולה השאלה המתבקשת: מדוע מביא התלמוד את הסיפור על רבי נחמן בן יצחק?

מהסיפור אנו למדים שכיסוי ראש לא היה מקובל מאז מתן תורה ועד אחרי תקופת התלמוד, שאם לא כן הרי היה רבי נחמן מכסה את ראשו כדרך שהכול היו מכסים את ראשם. אלא שלא נהגו בכיסוי ראש (לגברים). מצאה אמו של רבי נחמן פתרון יצירתיי לבלימת תכונת הגנב שהייתה נטועה בבנה, שכן הרואים בכוכבים האירו את עיניה והפנו את תשומת ליבה לתכונתו הרעה של בנה – גנב. הפתרון הפשוט היה גלימה לכיסוי הראש. עוד אני לומד גמרא זו שהראני חבר תלמיד חכם, עלו בראשי הרהורים.

האם האל לא חשב על פתרון יצירתי זה של כיסוי קבוע מובנה בגוף האדם, על ראשו, כדי למנוע מעשי עוולה? או שמא רצה האל להרבות ריב ומדון, עוולות בין אדם לחברו, תוהו ובוהו אנושי, רוע ומכאוב, ולכן לא הביא לעולם פתרון מעשי פשוט, כפי שמצאה אמו של רבי נחמן עת גילתה לדאבונה את תכונתו הרעה של בנה?

שאלה אחרת שהטרידה את מנוחתי הייתה זו: האם כיסוי ראש הינו תרופה נגד הדחף של הגנב לבצע את פעולת הגניבה? מדוע אני נדרש משחר ילדותי לחבוש כיפה? האם משום שגם אמי גילתה שאהיה גנב? אבל הרי גם הילדים האחרים שאני מכיר וגם המורים, אבי ושאר מתפללי בית הכנסת, עושים כולם שימוש בכיסוי ראש. האם ככולם נתונה תכונת הגנב? אבל אני מעולם לא גנבתי וככל שאני מנסה להיזכר, אפילו הרצון לגנוב לא עלה בי. האם על כן אני פטור מכיסוי ראש?

משגדלתי ומיד לאחר השירות הצבאי שלי, כאשר שוב לא גרתי עם הוריי, בחרתי להוריד את כיסוי הראש, גם כדי לזעוק אל העולם שאינני גנב. ומה כאשר לאלה שלא הורידו עד היום את כיסוי ראשם? מהם היצרים שיש להם לבלום? מהן התכונות הרעות הנטועות בהם אשר אולי הכיפה מונעת את עשייתן? ברור על כן שמדובר בכאלה שיש להם תכונות שיש לכסות. לא ברור כלל אם הכיסוי אמנם מועיל, אך ברור גם שבכיסוי ראשם הם מכריזים על תכונותיהם.

כיסוי הערווה שהחל ברגע האכילה מעץ הדעת, הביא להכרה שיש לכסות את גורמי יצר הרע, ובכלל זה את אלה הראשים שבהם עולות מחשבות הרשע והעוול.

נאמר: "איזהו גיבור הכובש את יצרו".³⁷ לא נאמר: איזהו גיבור המכסה את ראשו. כיבוש היצר עולה עשרות מונים על כיסוי הראש. רק כיבוש היצר יכול להביא לקיום הציווי "ואהבת לרעך כמוך".

37 מסכת אבות ד' א' ובמשלי ט"ז ל"ב נאמר: "טוב ארך אפיים מגיבור."

10. ששת ימים תעבוד

הזדקקות האל לעבודת האדם את האדמה, קללת האדם בכורח לעבוד את האדמה וציווי שמירת השבת – באו יחד עם הקביעה שעל האדם לעבוד בששת ימי המעשה. התורה אינה מותירה לאדם את הבחירה, בבחינת ירצה – יעבוד, לא ירצה – ינוח כל ימות השבוע.

בתיאור הבריאה בפעם השנייה, בפרשת בראשית פרק ב', מוסבר מדוע מיד עם בריאת הארץ טרם היו עשב ושיח. כלשון התורה: "ואדם אין לעבוד את האדמה." מיד לאחר מכן יוצר האל את האדם עפר מן האדמה, נוטע גן בעדן שבו, מצמח מהאדמה עצים ומיד נאמר: "וייקח אלוהים את האדם וינחהו בגן-עדן לעובדה ולשומרה". מתעוררת השאלה, האם גן הוא ממין נקבה? שהרי אם התשובה חיובית, אמנם יש לעבד ולשמור את הגן, אלא שגן הינו במגדר זכר. אם כך, מיהי זו שאותה יש לעבד ולשמור? התשובה ברורה. את האדמה. מכאן שכבר לגן עדן הובא האדם לצורכי עבודת אדמה.

משקראתי את הכתוב בבית הכנסת בקריאת התורה בשבת, כאשר הייתי בכיתה ד', למיטב זכרוני, העליתי בפני אבי את התמיהה הזו. שהרי הכול מאמינים שגן עדן משופע בכל טוב ואין צורך אלא ליטול ממנו וליהנות ממנו. לא עוסקים שם אלא בתורה ובמצוות, כמו גם בהנאה מזיו השכינה (האל). אם כן, מדוע הביא האל את האדם לצורך עיבוד אדמת גן עדן ושמירתה? אבי הבטיח לי תשובה ואחר כך התחמק, ואני מעולם לא העליתי שוב את השאלה. אני מקווה שאם אמנם יש גן עדן, הוריי מצויים בו ואבי אינו צריך לעבוד את

האדמה, כפי שיועד לאדם בגן עדן, והוא חופשי לשבות מכל מלאכה וליהנות. בחייו עבד אבי קשה ומספיק, עד שלושה שבועות לפני מותו. לאחר האכילה מפרי עץ הדעת, האל מקלל את האדם ושולחו מגן עדן לעבוד את האדמה. התנאי לחיים הוא העשייה – העבודה. לימים, לאחר יציאת מצרים, נתן האל את דיברותיו לעם ישראל לדורותיו ולנשמותיו, במעמד הר סיני. לאחר שהמדבר מתוך הקולות והברקים מציג את עצמו, "אנוכי יהוה אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", נאמרות המצוות שהכול מחויבים בהן, רובן איסורים. לא יהיה לך אלוהים אחרים, לא תעשה לך פסל, לא תישא שם האל לשווא, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה ברעך עד שקר, לא תחמוד. אך גם מצוות עשה ניתנו במעמד זה: זכור את יום השבת לקדשו, ששת ימים תעבוד, יום השביעי שבת, כבד את אביך ואת אמך. משקראתי את הדיברות וניסיתי לספור אותם לכדי עשרה, עלה בידי לספור אחד-עשר דיברות. היה זה בביתי, בחדרי, בעת הכנת שיעורי הבית. נתבקשתי על ידי המורה לקרוא את הכתוב, למנות את הדיברות ולכתוב את תמציתם במחברת שיעורי הבית. מששבת וספרתי, שוב מניתי אחד-עשר דיברות. בספר המאויר לילדים "סיפור המקרא", שהיה בבית הוריי, הובא סיפור מעמד הר סיני. פתחתי את הספר והשוויתי אחד לאחד את אלה שכתבתי במחברתי לאלה שהובאו בספר. זיהיתי ש"ששת ימים תעבוד" לא נמנה בסיפור כציווי וכדיבר. משיום חמישי היה זה המתנתי בקוצר רוח ליום ו', שבו אלך להתפלל בבית הכנסת. שם, מעל ארון הקודש, ניצבו שני לוחות הברית ועליהם חקוקים הדיברות, ואמנם ראיתי שהציווי ככתבו, "ששת ימים תעבוד", נשמט מהרשימה. שאלתי את עצמי, הכיצד הוראה אלוהית שנכתבה בלשון ציווי לא נחשבת למצוות חובה? הרי אילו רצה האל לספר שאפשר לעבוד ואין זו חובה, היה כתוב בתורה "לאחר כל ששת ימי עבודה ומלאכה יום שבת לאלוהיך, לא תעשה כל מלאכה". אך הכתוב הינו בציווי: תעבוד! ועשית!

מששאלתי את אבי, פטרני בכך שאמר, "הרי אתה רואה שאני עובד בחנות הטקסטיל שישה ימים בשבוע כדי לפרנס את בני משפחתנו. לולא עבדתי כל

השבוע כיצד היה לנו אוכל לשבת?" לכן לדעתו זה תלוי בזה, ומשהעבודה והמנוחה תלויים זה בזה, הרי שהם נכתבו יחדיו. שבתי ושאלתי, "אם כן, כשם שהשבת חובה היא, האם העבודה גם היא חובה?" תשובתו הייתה שבפועל כן. למדתי בצעירותי והפנמתי שהעבודה הינה ציווי אלוהי משחר הבריאה, מעת עבודת האדמה בגן עדן, דרך החובה לעבוד כדרך לקיום הקללה האלוהית, ועד לחובה לעבוד שהובאה במעמד הר סיני. לדעתי ועל פי מסקנתי, העבודה בששת ימי המעשה היא חובה ולא רשות. בני הישיבות והרבנים שאינם עובדים למחייתם, לא רק שהם טפילים של החברה, הם עוברים על מצוות "ששת ימים תעבוד".

כאשר קובעים שכר ועונש לאדם, שכרו על קיום מצוות עשה ועונשו על אי קיום מצוות לא תעשה. במאזן המצוות והעבירות, הרי שאי קיום מצוות עשה שישה ימים בשבוע על ידי מי שאינו עובד למחייתו אלא מהווה נטל על החברה, תוך קיום שמירת השבת שהיא מצוות "לא תעשה כל מלאכה", המאזן הינו אחד לשישה. יוצא מכך, חשבתי בילדותי, שלעניין השבת גם מי ששומר אותה כהלכתה ולא עובד בימי השבוע, נמצא שצבר מצווה אחת והפסיד שש. יצא רווחו בהפסדו ונפשו, מה יהיה עליה?

בטרם שבתי לעיסוקיי האחרים והרפיתי מהשאלה של חובת העבודה בכל אחד מימי השבוע, עלתה בי השאלה האם ניתן לומר שקיום חובת העבודה בימי השבוע הינה מצווה אחת ולא שש מצוות. לכך באה מיד התשובה שהציווי האלוהי הוא "ששת ימים תעבוד" ולא "במשך השבוע תעבוד". התורה, חזקה עליה שהיא מקפידה במילותיה. על כן היה ברור לי, וכן עד היום, שחובה על אדם מאמין בתורה לעבוד בכל אחד מימי השבוע. מכאן שגדולה פי שישה מצוות "ששת ימים תעבוד" ממצוות "שבת לאדוניי אלוהיך לא תעשה כל מלאכה".

11. נשמת חיים – נפש חיה

ביום השישי, במאמר האל, מוציאה הארץ נפש חיה למינה, בכלל זה בהמה ורמש וחיית הארץ למינה.³⁸ מכאן אנו למדים שמקורה של נפש היצורים הינו מהארץ. בתיאור הבריאה השני, האל יוצר את האדם עפר מן האדמה. מכאן שמקור החומר שממנו נעשו כל היצורים, למעט האדם והחומר שממנו נעשה האדם, הוא זהה – מהארץ, מהאדמה. לאחר מכן נאמר: "וייפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה".³⁹ משקראתי וחזרתי וקראתי את הפסוקים, נראה שהארץ היא שנותנת נפש חיה ליצורים ואילו האל הוא שלכאורה נתן נפש חיה לאדם. רק לאחר שיצרו ולאחר שהאל נפח באפיו נשמת חיים, הפך האדם לנפש חיה. כך היה, על פי הכתוב, ביצירת האדם הראשון.

בניית האישה מצלע אדם אינה מלווה בנתינת נפש חיה או נשמה באפה. היא בבחינת "בנייה" ולא "ייצור". מכאן שלא היה צורך בנפש חיה נוספת עבור האישה. האורגניזם החי שהוא "נפש חיה", כולו בשלמותו כיצור הקרוי אדם. אף חלקיו נפש חיה הם, ובכלל זה הצלע. משנלקחה צלע שיש בה חיות, הרי שנבנתה אישה בעלת אותה חיות ואותה נפש חיה. מתייתר הצורך ליתן נפש חיה נוספת לאישה על זו שכבר ניתנה לאדם. מכאן ניתן ללמוד שנפש חיה ניתנת לחלוקה וניתנת למעבר בחלקים אל אחרים. הכתוב מוסיף ומלמד שאיש ואישה הדבקים זה בזה נעשים לבשר אחד.

38 בראשית א' כ"ד

39 בראשית ב' ז'

אומר על כך רש"י: "הוולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד."⁴⁰ מכאן שהנפש החיה שָׁבָה ומתחלקת ועוברת מהורים לילדיהם ללא כל צורך בהתערבות אלוהית.

עולה השאלה: האם נשמת החיים ונפש חיה חת הן או שמא שתיים שונות? שאלה זו חזרה והטרידה אותי פעמים רבות. בהיותי בן שבע-עשרה לערך, חזרתי לשאלה מטרידה זו בשיעורי הביולוגיה. מהכתוב ניתן ללמוד שחד הם, שנאמר: "וייפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה." תחילה ניתנה הנשמה בגוף האדם, ומשניתנה הופך האדם לנפש חיה. אין חיות האדם אלא דרך נשמתו. משזירעונו של האדם חודר לכיציית האישה, מתחילים חייו של התא והתחלקותו, עד כי נוצר אדם חדש. לתאים ביולוגיים יש חיים משל עצמם ואף מוות משל עצמם, כפי שהובהר בפרק "מות תמותון".

משניתנה הנשמה תחילה, הרי שהיא הכוח המניע את חיות התאים, וכשמסתיימת החיות בא הקץ גם על הנשמה, שהרי אחת הן. כאשר קין הורג את הבל, אומר האל לקין: "קול דמי אחיך צועקים אליי מן האדמה." כבר כילד נזעקתי למקרא נוסח זה. מדוע הדם הוא שמלמד את האל כי הבל הרוג ולא נשמתו של הבל, שכן אילו הייתה נפרדת מהגוף ושייכת לאל, הרי הייתה עולה אל כיסא הכבוד ומדווחת מיד על ההריגה. אלא שהדם הוא הנפש⁴¹ וכבר הבהרתי שהנשמה והנפש אחת הן. מכאן שלנשמה לא הייתה יכולת לעלות אל כיסא הכבוד, אלא לחזור אל האדמה כנפש זועקת. אם כן, מהי אותה נשמה שהאל שם באפיו של אדם? נראה שמדובר בכוח המניע הראשוני אשר משניתן, שוב אין צורך בנשמה נוספת לכל איש ואישה, כי מעצם קשר הבשר (והיו לבשר אחד) עוברת נשמת החיים מהורים לילדיהם ולצאצאיהם.

על פי המתואר כאן, כלל אין צורך במתן נשמות נפרדות לכל היילודים, שכן הנשמה עוברת מההורים לילדיהם כשאר התכונות. אולם אם יחפזו

40 בראשית ב' כ"ד

41 פרשת אחרי מות י"ז י"א.

הקורא לדבוק באפשרות שהאל מספק נשמות לכל בני האדם, מהאדם הראשון ועד ימינו, מדובר במיליארדי נשמות בכמות הולכת וגדלה, כפי שהאנושות הולכת ומתרכה וגדלה. הרי אפילו נסכים לאמונה בגלגול נשמות, יש צורך בריבוי נשמות תמידי עקב התרבות האדם וכן כל שאר היצורים. הדבר נראה תמוה ומעורר את השאלה, האם האל מוסיף ומייצר נשמות בכל עת?

בשעה שמחשבותי נשאוני לשאלה זו, עלתה מחשבה נוספת בהכרתי. האם כאשר קצב ייצור הנשמות הנוספות לא מדביק את קצב ההזדווגויות, בהנחה שכן קיים גלגול נשמות, אין לאל ברירה אלא לחסל בני אדם קיימים ובכמויות, כמו במגיפה במדבר סיני, במלחמות ישראל בעת כיבוש הארץ, בשאר המלחמות ובגלות, לרבות בימי האינקוויזיציה בספרד ובשואת היהודים באירופה. אמנם מדובר באל אכזר וצמא דם, כפי שעוד יוכח בספר זה, אולם האם הצורך בנשמות חוזרות יוצר את האכזריות? הדעת האנושית נותנת שמוות המוני אינו בא לצורך חידוש מלאי הנשמות.

באשר לגלגול הנשמות, אף עניין זה נראה תמוה, שכן אם אמנם אנו או מי מצאצאינו יזכה לביאת המשיח, הרי שכל הנשמות יחזרו אל המתים אשר עצמותיהם יחיו. למי תחזור הנשמה שהתגלגלה לגוף אחר? האם הנשמה מתחלקת, כי אז אין בעיה, או אינה מתחלקת ואז אין גלגול נשמות. אם הנשמה מתחלקת, הרי שחלקיה עוברים מהורים לצאצאיהם כמוסכר, ואין צורך בהתערבות האל ביצירת נשמות. הדבר נראה סביר, שאם לא כן בכל הזדווגות לצורכי פריון האל מופיע כשותף למעשה ומשאיר אחריו נשמה ברחם האישה. אמוראי התלמוד סברו שאמנם האל מתערב בכל הזדווגות.

בתלמוד נאמר⁴²: "תנו רבנן [למדו רבותינו]: שלושה שותפין יש באדם – הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו. אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וציפורניים ומוח בראשו, ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם, שממנו עור ובשר

ושערות, ושחור שבעין. והקדוש ברוך הוא נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים, וראיית העין ושמיעת האוזן ודיבור הפה, הלוך רגליים ובינה ושכל." מלכתחילה ניתן היה להניח שהעופר נוצר רק משני השותפים, האב והאם. רק לאחר שהעובר מתפתח, מגיע האל אל רחם האם ומוסיף את הרוח, הנשמה, קלסתר הפנים ושאר התכונות כאמור. אלא שאנו יודעים שקלסתר הפנים, תכונות הראייה והשמיעה, חיתוך הדיבור וצורת ההליכה ואפילו רמת המשכל, הם מכוח הגנטיקה, דהיינו נתונים בגנים, בכרומוזומים שמתלכדים מרגע מפגש הזירעון והביצית. אם כל אלה אמנם מועברים מיד ועוד בטרם החל תהליך התחלקות התאים, מדוע הנשמה, שנמנית לפי התלמוד עם שאר המרכיבים היוצרים את גוף האדם, איננה מרכיב ביולוגי או תכונה שמקורה ביולוגי?

אם ימשיך המתנגד לדעתי ויוסיף ויטען שהנשמה אינה מתחום החומריות והביולוגיה, הרי יהיה חייב להסכים שהנשמה ניתנת באותו מעמד של מפגש הזירעון והביצית, דהיינו סמוך ומיד לאחר ההזדווגות. הנה כי כן, האל שותף לפעולה המינית. כיוון שבכל יום נוצרים הריונות על ידי מיליוני זוגות, הרי שהאל משתתף בכל יום במיליוני הזדווגויות ומצרף את חלקו בשילוש.

בעילת אשת איש אסורה מהתורה, אונס אף הוא אסור וגילוי עריות הינו עבירה חמורה. בכל אלה נעשית פעולת הזדווגות ובחלק גדול מאלה נוצר אדם חדש. מששלושה שותפין באדם הרי שהאל משתתף פעיל בעת ההזדווגות ואין לנו אלא להגיע למסקנה שהאל שותף לכל ההזדווגויות האסורות, המזעזעות והלא מוסריות שנמנו כאן.

עולה השאלה המתבקשת: האם האל מסכים לכל אלה, או שמא הוא שותף לדבר עבירה?

הקביעה שהאל שותף לדבר עבירה הינה בלתי נתפסת, ומכאן אין לנו אלא לשוב ולקבוע שהאל אינו משתתף בפועל בכל הזדווגות. את הנשמה הוא נתן פעם אחת לאדם הראשון, והנשמה שבה ומתחלקת וככל תכונה אחרת עוברת מהורים לצאצאים, ללא התערבות אלוהית ומבלי שיהיו לה תכונות

של הישארות. משנפטר האדם, דמו – שהוא נשמתו – חוזר אל האדמה, ואם המוות איננו טבעי ייתכן שהדם זועק כפי שזעק דמו של הבל, או שמא זוהי מטפורה בלבד.

משנפטרה סבתי-זקנתי, סבתא רבתא רחל בת רבי מרדכי שוב,⁴³ קברוה בהר הצופים בירושלים. נהוג היה בירושלים שהנשים אינן משתתפות בקבורה. ביום השלושים לאחר הפטירה עלו כל בני המשפחה – לרבות הנשים – לבית הקברות. הבנות נפלו על הקבר והחלו לבכות ולבקש בקשות, לדבר אל האם המתה. סבי-זקני הרב הגאון דומ"צ מינסק, רבי יצחק גולדברג ז"ל שנכח במקום, פנה לבנותיו וביקש להפסיק מיד את הדיבור אל המת ואמר באידיש: "די מאמע איז א שטיין" (האימא היא אבן). המתנגד המאמין, הנאור והמפוכח לקראת אחרית ימיו (נפטר שנתיים לאחר מכן), מי שהיה ראש מתיבתא בלומזה וכאמור דיין ומורה צדק מינסק, הבין והכיר בכך שאין המת אלא אבן. אין חיים לאחר המוות, הנשמה אינה מרחפת מעל הקבר ואינה מחוברת אל הקבר. הדיבור אל המתים כמוהו כעבודת אלילים וחילול השם. ככל פעם שמזדמן לי (ולצערי זה קורה הרבה) לשמוע את תפילת "אל מלא רחמים", אני תמה מחדש על מי שאומר תפילה זו. המשפט "המצא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה... את נשמת... אינו הגיוני בעליל. לעיתים נאמרת תפילה זו שנים רבות אחרי מותו של נושא יום הזיכרון. מהתפילה נשמעת הקביעה שטרם נמצאה מנוחה נכונה לנשמת אותו ז"ל. עולה השאלה, היכן הייתה נשמה זו כל אותן שנים? גם באזכרה לרשע, לחוטא ידוע, לפושע שריצה שנים בבית סוהר, אומרים: "במעלות צדיקים קדושים וטהורים כוהר הרקיע מאירים ומזהירים". האומנם לאותו רשע שמור מקום ליד צדיקים קדושים? אלא שמילות תפילה אלה אינן אלא משאלות לב של החיים. מילים חלולות וחסרות משמעות שאין בהן אלא הכרה באמונה הרדודה בקיום הנשמה לאחר המוות.

בהמשך התפילה נאמר: "וינוח בשלום על משכבו, אדוניי הוא נחלתו." הרי הכול יודעים שמשכבו ד' אמות מתחת לפני הקרקע, ששם אדוניי הוא נחלתו, תחת אבן מצבה כבדה, ואילו עתה שולח המתפלל את נפשו של המת למנוחה נכונה תחת כנפי השכינה. האין אלה שניים הסותרים זה את זה? שהרי אם אדוניי הוא נחלתו תחת הקרקע, כיצד אדוניי – שהוא השכינה – ממציא מנוחה נכונה תחת כנפיו? כאמור, אין בתפילה זו ולא כלום מעבר למשאלת לבו של המתפלל, כשם שאין באמונה בקיום העצמאי של הנשמה משהו שמעבר לצורך האנושי לסרב לרעיון הסופיות של כל "נפש חיה".

12. נע ונד תהיה

מעט בריאתו, האדם מובא, נשלח, נדחף, נע בעצמו, נע שעה שאחרים מניעים אותו, נס על נפשו, נס מפני אויבו ונס מפני האל, אפילו נס מפני החוק, העונש, גזר הדין. לפעמים המנוסה היא של יחיד, לפעמים של יחידים יחדיו ולפעמים של רבים. האל לא המציא מנוחה נכונה לאדם החי. משאלת האדם החי הינה שהאל ימציא למת מנוחה בקברו. בפועל גם בקברו אין הגוף המת מוצא מנוחה נכונה. הריקבון, הרימה והתולעה, פגעי הטבע, פגעי יד אדם דורות רבים לאחר הקבורה, כל אלה אינם מותירים גם לנפטר מנוחה נכונה. אלה המאמינים בהישארות הנפש ובבקשות על קברי צדיקים, אינם נותנים מנוחה נכונה לאותם צדיקים אליהם הם נדרשים ודורשים על בסיס אמונתם, אך לא על בסיס אמונתי.

התורה מספרת כי לאחר שיצר האל את האדם עפר מן האדמה, הותיר את האדם במקום בו נוצר, מקום שהתורה אינה טורחת לתארו. או-אז חזר האל למעשה היצירה אף שביום השישי הצהיר כי סיים את כל מלאכתו אשר ברא לעשות. הוא נוטע גן בעדן מקדם (ממזרח), נוטל את האדם ממקום היווצרו ומניחו בגן. בפסוקים אלה מתואר הטרנספר הראשון. לכאורה, נראה הטרנספר כמעשה טוב ומיטיב לאדם, אלא שכפי שכבר הובהר, השילוח לא בא לעולם אלא כתרמית הראשונית של האל. התחכמות לצורך טשטוש כשל היצירה של האדם כבן-אלמוות, כאשר בפועל הוא בשר ודם שהמוות קיים בכל תא מתאי גופו.

מיד לאחר שהאדם מכיר את העובדות והאל מסביר לו כי יהיה עליו למות,

מקיים האל טרנספר נוסף, העברת האדם ואשתו מגן עדן אל העולם האמיתי – עולם העבודה. התורה אינה מספרת לנו היכן שוכן אותו מקום על פני הארץ אליו נשלח האדם מגן עדן.

לחווה ואדם נולדים בנים ראשונים. האחד שופך את דם אחיו ומיד יוצא לדרך מבצע טרנספר נוסף. האל שולח את קין: "נע ונד תהיה בארץ." קין יוצא ממקומו ויושב בארץ נוד בקדמת עדן. מהי אותה ארץ נוד? אומר רש"י: "בארץ שכל הגולים נדים לשם."⁴⁴ עולה השאלה: מיהם כל הגולים? הרי רק שלושה היו בארץ – שני ההורים ובנם הנותר. או שמא היו עוד רבים ולמעשה סיפור בראשית שוב מתגלה כמיתוס, מתוך הטעות הפרוידנית של האל המספר על ארץ נוד?

ארץ נוד זו מזכירה עיר מקלט כפי שהיא מתוארת מאוחר יותר בתורה⁴⁵ – מקום אליו מגיעים כל הפושעים שמצליחים להימלט ממלתעות הצדק והמשפט. מושב עונשין שהחוטא נס אליו בהענשה עצמית, בטרם יענישוהו שופט או הפרט הנפגע, או בטרם תשיגנו נקמת דם.

ראוי לציין ששיטת ענישה קדומה זו, שבה ההורג בשוגג מעניש את עצמו ומגלה את עצמו למקום מקלט, טוב היה שתאומץ גם בימינו. שיטה זו חוסכת משאבים רבים שהיו מושקעים בחקירות ובמשפט והתוצאה המתקבלת זהה ואולי אפילו טובה יותר. הפושע חובר לאנשים מסוגו וחי איתם במסגרת המתאימה רק להם.

בספר יהושע⁴⁶ מסופר שהערים אשר שימשו כערי מקלט היו קדש שבהרי נפתלי, שכם שבהר אפרים, קריית ארבע, הלא היא חברון שבנחלת יהודה, וכמו כן בצר, רמות וגולן שבעבר הירדן המזרחי. תהיתי האם התורה רומזת לנו כי מי שמתגורר בחברון נמצא שם משום היותה עיר מקלט. מדוע, אם כן, נקראת חברון גם עיר האבות? האם זו גחמת האל שבחברון שוכנת ההתנחלות

44 בראשית ד' ט"ז

45 במדבר ל"ה ודברים י"ט

46 יהושע כ', א' – ט'

קריית ארבע? הרהורים אלה טרם סיימתי לחכוך בדעתי ואני מקווה לחזור אליהם.

על הטרנספר הבא מספרת התורה בתיאור פרשת מגדל בבל. האל "בלל את שפת כל הארץ ומשם הפיצם יהוה על פני כל הארץ"⁴⁷.

אור כשדים הינה מרכזו של אזור הסהר הפורה מדרום לטורקיה. ארץ טובה ורחבה שיושביה אינם סובלים מבצורת ונהנים ממים רבים אשר מאפשרים חיים לצומח, לחי ולאדם. שם נולד אברהם לתרח אביו. התורה טורחת לספר שתרח החליט ללכת לארץ כנען, וכשיצא לדרך כבר היו לו בנים נשואים ונכדים. בדרכו עצר בְּחָרָן ושם מת. זמן הנדודים עד מותו בחרן היה כשישים שנה. אברהם ומשפחתו וכל אשר לו המשיכו לאחר מכן והגיעו לארץ כנען. מכאן שיציאת מצרים אינה ההגירה הראשונה של אבותינו לארץ כנען, קדמה לה הגירת תרח ואברהם. כשם שביציאת מצרים מי שרצה לצאת או נשלח בצו האל (אני אדוניי אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ומבית עבדים) וביקש להגיע לארץ כנען – לא הגיע, שהרי כל הדור היוצא ממצרים מת במדבר סיני. כך גם בתיאור ההגירה הראשון, מי שרצה לצאת מאור כשדים לכנען מצא את מותו בדרך ורק בנו זכה להיכנס לארץ כנען. האל אינו מעוניין בעוסקים בהשוואות. אין הוא רוצה שהמגיע לכנען ישווה אותה לסיר הבשר והדגה אשר היו לו בביתו שממנו הגיע.

תיאור ההגירה אין בו היגיון פנימי. הרי האל היה יכול לקבוע את אור כשדים כארץ הבחירה לזרעו של אברהם, או לאחר מכן את חרן. האל אומר לאברהם: "לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְוֹלָדֶיךָ וּמְבֵית אֲבִיךָ." תחילה יש לתהות על הקריאה לאברהם ללכת ממולדתו, כי מולדתו הייתה אור כשדים ולא חרן, שבה ניתנה לו ההוראה ללכת. ובאשר לבית אביו שעליו ללכת ממנו, האם הכוונה היא לבית הראשון של תרח, "בית אבא" שבאור כשדים, או הבית האחרון שבו חי בחרן. כך או כך, האל עצמו קובע שאור כשדים היא ארצו

של אברהם, ואם כך מדוע הוא שולחו לארץ אחרת, מוכת רעב? נראה שכל הסיפור המקראי לא בא אלא להצדקת נהרות הדם שנגזרו על זרעו של אברהם שתחילתם בקבורת שלושה מיליון ויותר מזרעו במדבר סיני⁴⁸. האל בחר מקום רע לזרעו של אברהם, את ארץ כנען. אברהם לא הספיק להתיישב בכנען ורק הקים אוהל בבית אל והעלה זבח, ומיד המשיך דרומה והיגר למצרים, כי רעב היה בארץ. ממקום פורה וגשום הביא האל את בחיר לכו אל ארץ רדופת רעב ושולחו מיד להמשיך ולנודד למצרים. שוב לא מצא האל מנוח ונע ונד עם מאמינו. שהרי במקום בו אין אדם מאמין, אין לאל עניין. אנו עדים לכריחה ולנדידה של האל ממקום למקום כמעשהו של סכיזופרן, עד כאן ללא כל סיבה נראית לעין.

כבר בילדותי, לאחר שבחנתי את כל תיאורי נודדיו של אברהם, קראתי שקיבל את ההבטחה האלוהית כי זרעו יקבל את ארץ כנען. מיד עלתה בי השאלה, אם כן, מדוע נשלחו אברהם תחילה ויעקב ובניו לאחר מכן – לארץ מצרים? ארבע-מאות שנה עבדו בפרך במצרים⁴⁹ וארבעים שנה העבירו במדבר סיני. הלזה ייקרא "לזרעך אתן את הארץ הזאת"? ולא נאמר לאברהם "לכל זרעך אתן את הארץ הזאת". מכאן שכדי להביא חלק מזרע אברהם לזכות בארץ המובטחת עד עולם, על רבים מהם למות ולהיות מגש הכסף שיאפשר את קיום ההבטחה.

כפי שכבר הובהר, אבי האומה תרח, סבא-רכא של יעקב, הוא אשר ביוזמתו, מבלי שיישלח על ידי האל, מחליט ואף מבצע את הנדידה אל ארץ כנען. בפועל, בעודו מתנהל בדרך עם משפחתו וכל אשר לו, הוא נפטר בחרן, בטרם הספיק להגיע ליעדו. רק לאחר מכן אברהם, אשר ככל הנראה אינו מתכוון להמשיך לארץ כנען – משאת נפשו של אביו – נאלץ בצו האל לקום

48 שישים ריבוא (שמות י"ב ל"ז) הגברים מגיל עשרים. הוסף על כך את אלה שעד גיל עשרים ואת הנשים, כמו גם ערב רב.

49 על פי חישוב אחר של המפרשים, מדובר ב-210 שנה בלבד.

ולנדוד. האל מקיים את רצונו של תרח. אם כן, מדוע אין אנו מזכירים את תרח אבינו הקדמון בכל תפילותינו? הרי הוא, כתאודור הרצל בעת החדשה, היה זה שחזה את כנען כמקום מושבם של בניו וזרעו. אלא שתרח לא האמין באלוהים אלא בפסלים. הקונצנזוס שנקבע בתורה לפיו "אני אדוניי אלוהיך", אינו נוח. קשה תהיה התפילה שבה ייאמר "פסלי תרח, אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב". על כן משכיחה התורה את תרח, אבי השושלת שבחר האל וחווה המולדת כנען.

כל המעיין בתיאורי הנדידה של משפחות אבותינו, מוצא בהם אזכורי מוות: תרח מת בדרך לארץ כנען, רחל מתה כשהייתה עם יעקב בדרך לארץ כנען, יוסף נחשב למת עת שאֶחָיו ירדו למצרים. יעקב ויוסף מתו במצרים. כל מי שיצא ממצרים חייב היה למות במדבר. המוות והחיים שלובים זה באלה ואין תיאור נרודים שלא שזור בו המוות. אברהם קובר את שרה במערת המכפלה שקנה מעפרון החיתי. היכן קבר את אביו תרח? הרי קבורת האב חשובה לפחות כמו קבורת האישה. סביר להניח שאילו מקום קבורתו של תרח היה ידוע, היו נמצאים מי מאחינו שיעלו לקברו, כמו שהם עולים לקברות צדיקים אחרים. כבר הבהרתי שחווה ארץ כנען אינו אלא תרח אבי אברהם, אבל תרח היה עובד אלילים ועלייה לקברו הייתה בבחינת עבודה זרה, סגידה לכוכבים ולמזלות. על כן נמנעו כותבי התורה מלהבהיר היכן הוא מקום קבורתו של תרח, או שמא נמנעו לכתוב במפורש את מיקום קברו, כפי שנכתב על משה רבנו, "ולא נודע מקום קבורתו", על מנת שלא ישמשו קברים אלה לעבודה זרה. לאחר שחזרתי והרהרתי באלה תמהתי על הצדיקים החיים בקרבנו כיום, שלא למדו דבר ממותם של תרח ומשה והם נוסעים ומשתטחים על קברים, למרות דעת התורה על מעשה זה.

מכאן שאין בתורה נדידה שאינה שזורה במוות מאז קין אשר נשלח על ידי האל, "נע ונד תהיה בארץ וכל מוצאך יהרגך". לא נאמר אם יהרגך אדם או האל.

13. בצלמנו כדמותנו

שלוש פעמים מתואר בתורה כיצד הובא האדם ליקום. בפעם הראשונה, בתיאור הבריאה (בראשית א' כ"ו), ביום השישי אומר אלוהים: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו." מכאן שהאדם אמור לעמוד בשתי דרישות: להיות בצלם האלוהים ולהיות בדמות האלוהים. על כך אומר רש"י: "בצלמנו – בדפוס שלנו." כלומר, צורתו הפיסית של האדם תהיה דומה לזו של אלוהים. וכן אומר רש"י: "בדמותנו – להבין ולהשכיל." האדם יידרש להיות יצור תבוני. מיד מגיע הפיחות. דהיינו משהאל עובר מתכנון למעשה נאמר: "ויברא אלוהים את האדם בצלמו, בצלם אלוהים." הצורה הפיסית הועברה לאדם ואילו התכונות התבוניות – ההבנה ופוטנציאל ההשכלה – לא נתקיימו בו בעת בריאתו.

משמתבונן האל במעשיו בסוף היום השישי לבריאה ורואה את כולם כי טובים הם להבנתו, מסתיימת הבריאה ומתחיל יום שבת. אלא שככל הנראה האל אינו מבחין בכישלון שבבריאת אדם חסר הבנה והשכלה. על כן הוא נחפז לבנות גן עדן שבתחומו שוכן עץ הדעת, על מנת להשלים – בעזרת "התרמית הראשונית" שכבר הוזכרה בספר זה – את התכנון של אדם שלם הכולל גוף ותבונה.

מהכתוב ניתן ללמוד שתבנית גוף האדם דומה או זהה לתבנית האל. האם לאל יש גוף? שאלתי את עצמי בשיעור בשעה שקראנו את הכתוב, והרי אנו שרים בתפילת הבוקר "יְגַדֵּל אֱלֹהִים חַי" ש"אין לו גוף ואין לו דמות הגוף". האם רש"י טעה משפירש את המילה "בצלמנו" כ"דפוס שלנו"? האין

האלוהים אלא יצור קדמון ארצי או שמימי בעל גוף? האם בפועל אלוהים אינו אלא אחד מאותם בני אלוהים אשר לקחו לעצמם את בנות האדם, יצורים שמימיים שלא ברור מה מקורם?

בפעם השנייה בה מספרת התורה את תולדות השמיים והארץ בהיבראם (בראשית ב' ד'), לא מתוארת התוכנית אלא רק היצירה: "וַיִּצְרֶה יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָם מִן הָאָדָמָה."

בסיפור זה לכאורה נכתב תחילה "בבוראם", כלומר בשעה שהאל ברא אותם (את השמיים ואת הארץ), אולם הוספה האות הא וכך הופך הכתוב להטיית התפעל. בהטיה זו נעשה שימוש כאשר הפעולה מבוצעת על ידי הפועל עצמו, ללא התערבות גורם חיצוני. למשל, בהיאלמם של המים – כשהמים עצמם נאלמים; בהיגמל הנער – כשהנער עצמו נגמל מחלב אמו; בהיכלות הנר – הנר מכלה את עצמו. מכאן ניתן ללמוד כי נרמז בתורה שהארץ והשמיים לא נוצרו על ידי האל, אלא שזו יצירה שנבנית מתוך עצמה. האם התכוונה התורה לרמוז על המפץ הגדול? בסיפור זה של בריאה עצמית ללא התערבות כוח אחר, עליון או אלוהי, האל הוא רק מטפורה ולמעשה האדם נוצר בתהליך טבעי שתחילתו ביצירת האדמה. האם אין זו האבולוציה? האם זוהי הסיבה לכך שבסיפור בריאה זה (השני) אין מקום להפניה לַצֶּלֶם וְלְדַמוֹת שֶׁל הַיּוֹצֵר?

התורה שבה לסיפור הבריאה בשלישית (בראשית ה' א') לאחר הולדת אנוש בן שת בן אדם. בסיפור זה נאמר: "ביום פְּרוּא אֱלֹהִים אָדָם בְּדַמוֹת אֱלֹהִים." מיד עולה השאלה: והיכן הַצֶּלֶם? האם האדם הינו רק תבונה ואין לו גוף? שהרי כבר למדנו שפירוש "דמות" הינו היכולת להבין ולהשכיל. ואם כך הדבר, הרי שהאדם נוצר בעל דעת, ומדוע עליו לאכול מעץ הדעת על מנת להבין ולהבחין בין טוב לרע?

מיד לאחר מכן, בתיאור הבריאה של האדם לתולדותיו, מספרת התורה כי כאשר היה אדם בן מאה ושלושים שנה נולד לו בנו שת, עליו נאמר: "וַיּוֹלֵד בְּדַמוֹתָו כְּצַלְמוֹ." ברור שהבן נולד בדמות ובצלם אביו. הבן מקבל בתורשה הן

את צורת הגוף והן את הבינה והשכל. אולם אם לאדם לא היה צֶלֶם אלא רק דמות, כפי שמסופר בגרסה השלישית, מהיכן גופו של שת?
 קיימת אפשרות שהאדם תרם את דמותו – בינה ושכל – ואילו חווה תרמה את הגוף, שכן צאצאי האדם הינם בני זכר ונקבה שמתמזגים לבשר אחד. מכאן שלמעשה אדם אינו אלא רוח וחווה היא גוף, אלא שבסיפור לפיו נוצרה האישה מצלע האדם, מתוארת חווה הגשמית כתוצר מתוך צלע גשמית של אדם.

למבוכה המתוארת כאן נוספת השאלה מדוע בסיפור הולדת קין והבל, הבנים הראשונים, לא נאמר שהם נולדו בדמותו ובצלמו של אדם? הייתכן שהאל העדיף לא להבליט דמות כמו קין, שהרג את אחיו, כדמוי אל, תכונה שהועברה על פי הסיפור הראשון מהאל אל אדם, אביו של קין?
 הרהורים והרהורים שכנגד עלו וחזרו ועלו במחשבתי בזמן השיעור בכיתה. לאחר שלמדנו את הסיפור השלישי ודפדפתי לאחור אל הסיפור השני והראשון, לצורך השוואה, רבתה בי המבוכה. גם המפרשים שהיו נגישים לי (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ובעל הטורים) סתמו ולא פירשו, בחרו בזכות השתיקה כדי לא להרבות במבוכת המאמין שבעדר המאמינים (שנאמר: כבקרת רועה עדרו מעביר ציונו תחת שבתו – האל המשול לרועה ועם ישראל המשולים לעדר, מועברים על ידי הרועה תחת מקל הרועים מבלי להביע דעה או רצון).

לכן לא יכולתי אלא להגיע למסקנה אחת – מבוכת כותב התורה בתיאור הבריאה הייתה כה גדולה עד שניסה וחזר וניסה להבהיר ולהסביר, אך בפועל לא הצליח אלא לגרום לאותו תוהו ובוהו שאור בראשית לא הצליח להבהירו.

14. המבול שבלבל את הכול

בין בריאת האדם להולדת נח היו תשעה דורות, ובסך הכול 1,566 שנה:

השם	הגיל בעת לידת הבן	גיל הפטירה
אדם	130	930
שת	105	912
אנוש	90	905
קינן	70	910
מהללאל	65	895
ירד	162	962
חנוך	65	360
מתושלח	187	969
למך	182	777
נח	500	950

1,666 שנים אחרי בריאת העולם, בהיות נח בן שש-מאות שנה, החל המבול.⁵⁰ שנות דור בתקופה הזאת היו בממוצע 117.3 שנה. מלבד הבנים ששמו מפורט לצורך חישוב הדורות, נולדו לכל אחד מאלה בנים ובנות נוספים. התורה איננה עושה מפקד אוכלוסין ליום המבול, אולם קצב ההתרחבות של בני האדם מרשים עד כדי כך שהאל מחליט לבלום אותה על ידי קיצור חיי האדם למאה

ועשרים שנה. אולם קציבת השנים לעתיד אין בה כדי לדלל את אוכלוסיית העולם העכשווית ועל כן מביא האל שואה על האנושות. שואה גדולה לאין ערוך מהשואה שהגיעה במאה העשרים, שהרי במאה העשרים רוב אוכלוסיית העולם נותרה בחיים ואילו בשואת נח, רק הוא ואשתו, בניו ונשות בניו שרדו, והם שמונה בני אדם בלבד.

מהי סיבת הקטל המוחלט המתואר? האל מצטער על מעשיו. צאצאי האדם רעים, מחשבותיהם רעות, מעשיהם רעים, הם בוועלים בעילות אסורות ואפילו החיות והבהמות נוהגות כך. מצוות פרו ורבו שהאל מצווה לאדם ולצאצאיו הופכת למקור הרע, יוצאת משליטה. המשיכה המינית מתגלגלת למעשי זימה, עד כי האל נעצב אל לבו. והרי הוא, האל, טמן את זרע הפורענות בין תכונות האדם. האם זה המוצר שעליו אמר האל כי טוב מאוד הוא? אל שמתאכזב, מתעצב, מתחרט – לא יכול להיות אל מושלם. אלו הן תכונות אנושיות. אל יכול להיות שופט. שופט חייב להחליט על פי מה שמובא בפניו מבלי שפניותיו, נטיותיו ורגשותיו האישיים ישפיעו על תוצאות השפיטה.

אבל האל בסיפור המבול אינו עושה משפט צדק, שהרי הוא בוחן את ברואיו לא על פי כללי הצדק, לא על פי החובות שאמורות היו להיות מחוקקות, שכן טרם נכתבו חוקים (תורה ומצוות), אפילו לא על פי כללי הצדק הטבעי. הצדק הטבעי הינו אותו צדק שמרבית האוכלוסייה נוהגת על פיו בהתאם לאינסטינקטים הטבעיים באישיותם. כיוון שהאל הוא אשר יצר את האדם ואת צאצאיו, הרי הוא זה שטבע בהם את כללי הצדק הטבעי שהיו נהוגים באותה עת. מכאן שאם הרוב או הכול (למעט נח) עסקו בבעילות שנראו רעות בעיני האל, הרי שבפועל נהגו בני האדם בדורו של נח על פי כללי הצדק היחידים המוכרים להם שלאורם חיו, בהיעדר כללי צדק אחרים. משכך הם פני הדברים, מדוע על האל להעניש את בני האדם? כל המעיין בסוגיה זו יכול להגיע רק למסקנה אחת: האל מעניש את עצמו על מעשיו הפגומים.

אם אמנם הייצור פגום מיסודו, הרי שגם נח, אשתו, בניו ונשותיהם הנושאים אותן תכונות תורשתיות של קודמיהם עד אדם וחווה, פגומים על

פי אמות המידה האלוהיות. אם כן, מדוע בוחר האל להשאירם? מה היה יותר טוב מלהשמיד את הכול, גם את השמינייה הנותרת, ולברוא אדם חדש, טוב יותר, שאין בו יצר הרע ומעשיו מתאימים לרצונותיו של האל? הרי היוצר למד לדעת מהתבוננות ביציריו מהן השגיאות שלו עצמו שהביאו לפגמים שבברואיו.

האל מנסה שוב לטשטש ומבהיר שאת נח הוא מותיר חי מאחר שהוא "צדיק תמים". האם אמנם כזה הוא? משהוכחדו כל יצורי העולם – בני האדם, חיות, בהמות ורמשים, אומר האל: "לא אוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם, כי יצר לב האדם רע מנעוריו."

מיהו אותו אדם שיצרו רע מנעוריו? הלא אלה נח וכניו בלבד, שכן רק הם נותרו בעולם ויצאו מהתיבה. מכאן ששוב מבצבץ השקר האלוהי. אותו אל שקבע כי נח צדיק תמים לפני כניסתו לתיבה, אומר מיד לאחר צאתו ממנה שיצרו של אותו נח רע מנעוריו. האם נח הפך את עורו ואת כוונותיו במהלך ימי המבול ומצדיק תמים היה לרע מנעוריו? הרי נח נהג בדיוק על פי הצו האלוהי: בנה תיבה, אסף את בעלי החיים, שמר על חיי היצורים ושיחרר אותם אל הטבע לאחר המבול. היכן השינוי באופיו של נח? אין! היכן השינוי באופיו של האל? אין שינוי כזה! האל ממשיך בשיטת הטשטוש של כישלונו ביצירה, בהנהגת העולם ובתפקיד השופט.

אם כן, מהו הדבר אשר מנחם את האל ומביא אותו להחלטה שלא לשוב ולקלל את העולם ולכלות את יצוריו? אותו יצר קדמון של הרחת המנגל. האל שוב נהנה מריח הקורבן. לראשונה אצל הבל, אשר העלה קורבן מן החי, ובהמשך אצל נח, שהעלה גם הוא קורבן מן החי. ריח הבשר העולה באש מתוך מוות של יצורים חפים מפשע, הוא אותו ריח ניחוח אשר משפיע על החלטותיו של האל. ריח זה הינו כסם באפו אשר מרגיעו, עד שהשפעת הסם הזה חולפת ושוב האל זועף, מכה, הורג, מחסל, עד שהוא שב לשאוף מריח המזבח. בהמשך מלמדת התורה שהנטייה האלוהית להתמכר לריח הזבח נשארת כאל כסם מרגיע.

לבנו של נח, חם, היה נכד ושמו נמרוד. על נמרוד אומרת התורה: "והוא היה גיבור ציד לפני יהוה." אומר אבן עזרא⁵¹ שהאל לא ציין את הסיבות לשמות בני האדם, אלא שכאן חפץ האל להראות את גבורתו של נמרוד על החיות והטעם לכך הוא שנמרוד היה בונה מזבחות ומעלה את החיות שצד כעולה לאל. אם כן, הגבורה בעיני האל איננה אלא בציד לצורך הקרבת קורבנות. שוב התשוקה לריח המנגל קובעת את ההגדרות. מיהו גיבור? המקפח חייה של החיה למען תאוות האל לריח הזבח. תמהני מה דעתם של הצמחונים ושל חברי עמותת "תנו לחיות לחיות" על קביעת האל, שגיבור הוא צייד שצד לצורך הסנפת ריח המנגל.

15. יקום, ארץ, אדמה, הארץ הזאת

האם כלל גרמי השמיים, כלל השמשות, כלל הגלקסיות, הם במילה אחת "יקום"? כי אז על פי האמונה האל ברא את היקום. כך הסביר לנו המורה כבר בשיעור הראשון בתורה, כשלמדנו על בריאת העולם. אלא שיקום זה מצמצם כאשר האל מבהיר לנו שבעוד שבעה ימים ימחה מעל פני האדמה את כל היקום אשר עשה. מכאן שלא רק שכל גרמי השמיים אינם "יקום", אלא אפילו האדמה – הארץ הנראית, אותם חלקי ארץ שעליהם לא נקוו המים – איננה יקום. יתרה מכך, אפילו כל שרצי המים והתנינים הגדולים אשר נבראו ביום החמישי אינם חלק מהמושג יקום. היקום הינו האדם והחיות, הבהמות וכל הרומש על הארץ, כל עוף השמיים וכל בעלי הכנף למיניהם. רק את היקום המצומצם הזה התכוון האל להשמיר.

סיפור המבול מתאר את ההשמדה ההמונית של כל היצורים למעט שוכני המים, באמצעות המים שגברו על הארץ. לאחר ההשמדה ותקופת המתנה, שולח נח את היונה לראות הקלו המים מעל פני האדמה, אך היונה שבה, כי מים מכסים את פני כל הארץ. היונה נשלחת שוב ומשאינה חוזרת יודע נח כי קלו המים מעל הארץ. הוא מסיר את מכסה התיבה ורואה כי המים נסוגו מפני האדמה. אדמה וארץ; ארץ ואדמה – אלו משמשות בערבוביה בתיאורי המבול. אין הסבר אחר לכך מלבד העובדה שמילים נרדפות הן, ואם כך הרי ניתן לקרוא את פסוק א' בספר בראשית: "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת האדמה..." "מכאן שאלוהים אינו בורא את כל הקיים בחלל העולם, אלא יוצר מתוך כל הגודל הבלתי נתפס הזה רק חלקיק זעיר – את האדמה. שכן

כבר הבהרנו שהשמיים הם על פי המסורה (מימי משה עד יהושע) וכפי שהניחו בבורותם חז"ל – כיפה הנחה על פני דסקה⁵². מעולם לא נבראו, אלא רק מִשָּׁל נבראו.

אם כן, מי ברא את כל היתר? צמצום כוח גבורתו של האל – מבריאת היקום כולו על פי ההסבר הכוללני, לבריאת האדמה של גֵרֶם השמיים היחיד, הזעיר, שהוא אחד ממיליארדי גרמי שמיים, מלמד על יכולת האל. האם זהו אל האדמה בלבד? הרי ייתכן שישנם אֱלִים של גֵרֶמי שמיים אחרים. אם כך, ברור מדוע אומר האל "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", בלשון רבים. כאן הוא פונה לכאורה לחבריו, האלים האחרים. ושעה שבני האלוהים נטלו להם מבנות האדם, שוב ניתן להבין שחבריו של אלוהי האדמה באים לבקרו ונוטלים בנות אדם ממנת הייצור הארצית של אלוהי הארץ. באמצעות סיפור המבול, לא רק שהתורה מבלבלת את הכול⁵³, היא גם מנסה לדרכה להבהיר את הבלבול שהביא להעצמת האל היכן שמוטב היה לצמצם. האם זו דרכה של התורה רק בעניין זה, או שמא הצגת הצמצום דרך תיאור האדמה – הארץ – נמצאת גם במקום נוסף אחד לפחות?

אחרי שאברהם נפרד מלוט, אומר לו האל: "שָׂא-נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׂם, צִפּוֹנָה וּנְגִבָה וְקִדְמָה וַיִּמָּה, כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה – לְךָ אֲתַנְנָה וּלְזֶרְעֶךָ עַד עוֹלָם."⁵⁴ כל הקורא פסוקים אלה מתאר לעצמו ארץ ענקית חובקת עולם בין ארבע כנפות הארץ. כל אשר רואה אברהם שעה שהוא נושא את עיניו.

בפועל מדובר בשטח אפסי במונחים של שטח כדור הארץ. קטן אפילו משטח מדינת ישראל כיום. עקמומיותו של כדור הארץ הינה פרמטר חשוב בקביעת ריחוקו של קו האופק מעיני הרוֹאֵה. כדור הארץ נראה כמשטח, מישור, עד למרחק של כעשרה קילומטרים.

52 כמתואר בפרק "מאורות ברקיע השמיים" בספר זה.

53 "המבול שבלבל את הכול" – פרק 14 בספר זה.

54 בראשית י"ג י"ד-ט"ו

כאשר שני אנשים עומדים על כדור הארץ במרחק העולה על עשרה קילומטרים זה מזה ומתקדמים זה לקראת זה כשלעיניהם משקפות, המרחק המְרָפֵי בו יוכלו לראות זה את זה הוא עשרה קילומטרים. במרחק זה יראו רק איש את ראש האחר וגופם לא ייראה, הוא יימצא מעבר לקו האופק. על מנת שייראה הגוף כולו, או לחילופין כדי שקו האופק ייראה מעבר למרחק של עשרה קילומטרים, על אחד האנשים לעלות לגובה מסוים. גובה זה מחושב בעזרת הנוסחה הבאה:

$$d^2/2R = h$$

d = המרחק בין שתי הנקודות (בקילומטרים)

R = רדיוס כדור הארץ (6,370 קילומטרים)

h = הגובה הנדרש

המקום שבו נמצא האל כשהוא מבטיח לאברהם את השטח שבתחום שדה הראייה של אברהם, אינו מוזכר בתורה, אבל ברור שהיה בארץ כנען. זה קרה מיד לאחר שאברהם נפרד מלוט, אשר ישב בערי הכיכר ואוהליו היו בשטח הסמוך לסדום.⁵⁵ גם אם נניח שאברהם ישב באותה עת במדבר יהודה ובמקום הגבוה ביותר, שהוא הר הכפיפה שגובהו 970 מטרים במקום הנקרא כיום בני נעים, הרי שהאופק הנראה ממקום זה נמצא במרחק של 111 קילומטרים מההר.

$$d^2/(2 \times 6370) = 0.970$$

$$d = 111 \text{ קילומטרים}$$

אם אברהם ישב באזור חברון, שם שוכנת מערת המכפלה שקנה, הרי שישב בגובה 1,000 מטרים מפני הים והאופק ממקומו זה הוא במרחק של 113 קילומטר. מכאן ששטח הארץ שהבטיח לו האל הינו ברדיוס של 113 קילומטר לכל היותר שמרכזו באזור חברון. שטח של 40,100 קילומטרים מרובעים בקירוב. שטחה של מדינת ישראל בגבולות הקו הירוק – 20,770 קמ"ר, ושטח הגדה המערבית הוא 5,860 קמ"ר. לכאורה נראה שטח הארץ המובטחת לאברהם גדול משטח מדינת ישראל עד נהר הירדן, שהוא 26,630 קמ"ר. אלא שטעות לראות זאת באופן פשוט זה. בפועל, כאשר אברהם נשא עיניו מערבה, הוא ראה למרחק של כ-60 ק"מ של קרקע ולאחר מכן עוד כ-53 קילומטר של ים. בחישוב עולה כי שטח הים שראה אברהם ממערב הינו כ-5,100 קמ"ר, וכ-12,700 קמ"ר מהשטח שראה נמצא בעבר הירדן המזרחי, שרובו מדבר. עולה מכאן שהשטח היבשתי שראה אברהם בעבר הירדן המערבי הינו כ-22,300 קמ"ר – חבל ארץ קטן יותר משטח מדינת ישראל, כולל הגדה המערבית. זו פיסת הקרקע שנתן האל לנבחרו אברהם על מנת שזרעו אשר יהיה כחול אשר על שפת הים לרוב, ישכון בה לבטח. האין זו תרמית? האין זו אחיזת עיניים? האין בכך לעג לרש, לעבר האל?

שטח כדור הארץ שלא היה מיושב כלל בעת בה התבשר אברהם על מתנת האל הנדיבה, הינו 509,917,400 קמ"ר, ומתוכם התפרש השטח היבשתי על פני 148,354,000 קמ"ר. מכלל השטח הזה קיבל אברהם הבטחה ל-7.86 פרומיל (חלקי אָלף).

שטח היבשה המובטח מתוך כלל השטח היבשתי הינו 23.6 פרומיל. כל היתר חולק לאומות העולם שהאל לא בחרן מכל העמים. משל למה הדבר דומה? לאב המבטיח בצוואתו לבנו חלק ירושה המתואר כגדול ורחב, עמוס סופרלטיבים, ולבניו האחרים הוא מצווה את "כל השאר", אלא שכל השאר הם 98% לערך מסך הירושה. באנלוגיה לתפילה שהיה עלי להתפלל בכל בוקר, "מי כמוך באלים, אדוניי, מי כמוך נהדר בקודש, נורא תהילות עושה פלא", האם לאחר שייחשף לאמת יאמר הכן "מי כמוך באבות, אבי, מי כמוך

נהדר?" אבל למשמע דברי האל, במילותיו החלקלקות אל אברהם שאינו יודע מהן מידותיו של כדור הארץ ואף אינו יודע שהארץ היא בצורת כדור ולא מבין את משמעות המרחק אל האופק – אברהם מתפעל, כאותו בן יורש, ממתנת האל הצנועה. גם אינו יודע שזרע "כחול אשר על שפת הים לרוב" לא יגיע אלא לשנים-עשר מיליון יהודים לערך החיים כיום, כאשר לפי דוחות האו"ם עברה אוכלוסיית כדור הארץ בנובמבר 2022 את השמונה מיליארד בני אדם. היהודים מהווים, אם כך, 0.24% מאוכלוסיית העולם, וזאת לאחר כ-4,000 שנה מיום ההבטחה לאברהם.

עוד אני מהרהר בחישובים ובמשמעותם, מתחוור לי שאותה דסקית שטח קטנטנה ואותה חברה אנושית ייחודית קטנטנה – זרעו של אברהם – לא הצדיקה את הסבל והתלאות שאברהם בתמימותו הסכים לקבל על עצמו כעבד האל, עוד מההבטחה הלא מובנת האלוהית לאברהם: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע-מאות שנה", הלא היא עבודת מצרים. הבנתי בהרהורי באותה שבת בראשית אחר הצהריים, בהיותי בן שש-עשרה, שסיפור בגדי המלך החדשים הינו רפליקה זולה לסיפורי התורה. עם ישראל נותר עירום.

16. תיבת עצי גופר, קינים וכופר

צא ולמד, אמרתי לעצמי בהיותי בשיעור אדריכלות בטכניון והמשכתי ושאלתי את עצמי עת חלמתי בהקיץ בשיעור סטטיקה. התורה מלמדת שתיבת נח הייתה ארגז גדל מידות – שלוש-מאות אמה אורכה, חמישים אמה רוחבה ושלושים אמה קומתה. גודל אמה אחת הינו חמישים סנטימטרים, ומכאן שנפח התיבה 56,250 מטרים מעוקבים (מ"ק).

עולה מיד השאלה: מה ניתן לאחסן בנפח זה?

בגן החיות הנחשב לגדול בעולם כיום, בסאן דייגו שבקליפורניה, ניתן למנות 800 סוגי חיות. בפרשת שמיני בספר ויקרא, יודעת התורה למנות עשרות סוגים בלבד כאשר היא קובעת איזה מהיצורים מותר למאכל ואיזה אסור. נראה שנמנו בתורה רק אותם יצורים שהיו נגישים לאבותינו בעת בה ניתנה להם התורה, על פי האמונה, במעמד הר סיני.

בעולם ידועים מיליוני מינים של בעלי חיים והזואולוגים, כמו גם הביולוגים, טוענים שאינם מכירים את כולם וגם כיום ישנם מינים שטרם נתגלו. אבל נח בתבונתו ובתושייתו ליקט אותם אליו לתיבה. חוקרי החרקים אומרים שבעולמנו קיימים כ-15 מיליון זני חרקים (רמשים), ורק בארצנו חולפים ומקננים 206 סוגי עופות.

האל מצווה על נח להכניס לתיבה זוגות של כל אלה, זכר ונקבה; כאשר לבהמות הטהורות – 14 מכל סוג, זכר ונקבה; ולעניין העופות – 14 מכל מין (ללא קשר לטוהר). הנה כי כן, לתיבה נכנסו כפולות של מיליוני מינים של

חיות לא כשרות. מכפלות של פי 14 מסוגי בהמות טהורות, אלפים רבים של עופות וכ-30 מיליון חרקים.

האומדן הכולל של היצורים שנכנסו לתיבה מדהים בגודלו. התיבה עשויה הייתה מעצי גופר. על פי מצוות האל, נבנתה קנים קנים, ולפי רש"י, "מדורים מדורים לכל בהמה וחייה". מכאן שהתיבה הייתה מחולקת למיליוני מדורים, ובנוסף תוכננה כמצוות האל בשלוש קומות: "תִּתְּתֵים שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים תַּעֲשֶׂה".

כיוון שגובה התיבה היה 15 מטרים, הרי שכל קומה הייתה בגובה 5 מטרים לערך. אם שטח הרצפה של כל קומה היה 125×25 , כלומר 3,750 מ"ר, הרי שסך כל שטח הרצפה היה 11,250 מ"ר. מאחר שממדי החיות והבהמות שונים אלה מאלה, נראה שהשטח המינימלי הממוצע לחיה היה $0.25 \times 0.25 = 0.0625$ מ"ר, שטח שבו החיות יכולות רק לעמוד בכלובים ללא יכולת תזוזה. בחישוב הממוצע נלקח בחשבון שטח של כמה מטרים מרובעים לפיל ולבהמות, כמו גם לקרנף, ושטח של 0.01 מ"ר לעכבר למשל, בהנחה שהיצורים הקטנים מספרם גדול ביחס למספר היצורים הגדולים. הנה כי כן, סך כל היצורים שניתן היה להכניס לתיבה הינו:

$$180,000 = 11,250 : 0.0625$$

מכאן שהמבול לא השמיד מיליוני יצורים, בניגוד לכתוב בתורה שניתנה למשה בסיני: "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה, מתו. ויימח את כל היקום אשר על פני הארמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמיים ויימחו מן הארץ."⁵⁶

אולם החשבון שהובא איננו נכון, שכן המחיצות שבין המדורים ושטחי הרצפה של כל קומה היו עשויות מעץ. גם אם היה לנח מסור מכאני משוכלל

מתוצרת מקיטה או בלק-אנד-דקר, לוחות העץ היו צריכים להיות בעובי מינימאלי של 20 מ"מ לפחות, בתוספת קורות הקונסטרוקציה. ניכוי עובי נפח כלל הבנייה בעץ מהנפח הכללי, מביא לחישוב שהתיבה הכילה 100,000 יצורים לכל היותר (העופות לא נספרו בחישוב, בהנחה שהם עפו בחללי הקומות העליונים). גם השרצים והחרקים לא נלקחו בחשבון, משום שטבעם להיות נוכחים היכן שנמצאות החיות.

אולם 30 מיליון שרצים שונים אשר שטח חתך גופם הממוצע הינו 1 סמ"ר לערך, צורכים שטח של 30,000 מ"ר. מכאן שהיו חסרים רק עבור השרצים והחרקים $11,250 = 30,000 - 18,750$ מ"ר. על כן, אם אמנם כל אלה נכנסו לתיבה הרי שהם עמדו זה על גבי זה בשלוש שכבות ועליהם דרכו החיות והבהמות.

לרגע שכחתי את המזון הנחוץ לכל היצורים האלה, הרי האל מצווה על נח: "ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל והיה לך ולהם לאכלה."⁵⁷ "להם" משמעו לכל היצורים. אוכל שיספיק לתקופה של שנה ועשרה ימים. התורה מלמדת אותנו שבעת הכניסה לתיבה היה נח בן 600 שנה ועוד חודשיים ו-17 יום. בעת היציאה מהתיבה היה נח בן 601 שנה ועוד חודשיים ו-27 יום. אם כן מדובר בארוחות שיספיקו ל-375 יום לכל היצורים. נטרח לחשב את גודל המחסנים:

אם כל יצור אכל בממוצע 300 סמ"ק מזון ליום (נפח של כוס גדולה), הרי שצריכת המזון היומית של 100,000 יצורים היא 30 מטרים מעוקבים של מזון מסוגים שונים. ובכל התקופה, 11,250 מטרים מעוקבים של מזון. נפח משוער זה הקטין ב-20% את נפח התיבה שנותר למחיה. אם נוסיף על כך מים לשתייה בנפח דומה (כוס מים לנפש מדי יום) והנה נגרעים עוד 20% מנפח המחיה של היצורים. ברור שאם היו בתיבה יותר יצורים, למשל פי 2.5, דהיינו

250,000 יצורים אשר עמדו אחד על ראשו של האחר, לא נותר בתיבה מקום ליצורים, שכן המים והאוכל הינם כנפח כל התיבה. הרהורים והרהורי הרהורים הביאוני לכלל מסקנה שמדובר בחלומות באספמיה שהתורה מנסה להנחיל לבני אנוש. הִטְחוּ עיני המאמינים, או שמא הם חסרי בינה ודעת? והיכן הרכבים ומורי ההלכה והדרך? האם גם הם אינם יודעים לעשות חשבון פשוט, או שבערמומיות הם מצליחים להכות בסנוורים את המאמינים? משהקצתי מחלומותיי וממחשבותיי, עלתה בי עוד מחשבה קטנה: כיצד הביא נח את הקנגורו מאוסטרליה ואת הקנגורה (ויש אומרים שקנגורו הוא חיה טהורה שכן הוא מפריס פרסה שסועה ומעלה גרה, ועל כן היה צריך להביא 14 פרטים), וכיצד הביא את הפינגווינים מאנטארקטיקה?

נראה שאין מנוס אלא לשוב אל הנס כריסטיאן אנדרסן ואל סיפורו "בגדי המלך החדשים".⁵⁸

58 סיפור ילדים שנכתב בדנמרק בשנת 1837, ובמרכזו הנטייה האנושית להיגרר אחר האחר ולהתבטל בפני החזק.

17. המים והכופר

ביום השני לבריאה נקוו המים ונראתה היבשה. כפי שהובהר בפרק 3 בספר, בפועל הייתה היבשה צריכה להתרומם כדי שהמים יוכלו להתרכז באוקיינוסים ובימים. ביום הראשון לבריאה הופרדו המים שמתחת לרקיע מהמים שמעל הרקיע. התורה לא טרחה להבהיר מה היה גורל המים שמעל הרקיע.

מחזור המים בטבע ידוע. המים עולים מהארץ ונעים באוויר כאחוזי לחות, טל ועננים. כל אלה חוזרים אל הארץ וזורמים על פניה, מחלחלים לאדמה ונעים חזרה אל האוקיינוסים והימים. מהם משמשים בדרכם להרוויית הצומח והחי, חודרים לרקמות, קיימים כמים חופשיים או כלואים ברקמות, נפלטים מהחומר הביולוגי ובמקומם חודרים עוד מים, אחרים. כל אלה יחדיו הם חלקים ממחזור המים בטבע.

בהיותי בכיתה ו', בעודי מקשיב למורה לטבע שמספר על מחזור המים, עלתה בי מיד השאלה המטרדית: האם ייתכן שהנוזלים בגופי היו פעם בגופם של אחרים, ידועים ושאינם ידועים, טובים או רעים, יצורים יפים או מכוערים, במקומות מרנינים או דוחים, בכליות של אחרים, בצואה של אחרים? אין מנוס מהתשובה היחידה: כן.

מדענים קבעו שסך כל כמות המים בעולם היא 1,386,000,000 קמ"ק (קילומטרים מעוקבים). אך כמה מים היה צריך האל כדי להטביע את כל כדור הארץ במים שיחסלו כל אשר נשמה באפו?

כבר הבהרנו כי ייתכן שהאל לא הכיר את חוק הכלים השלובים שגילה לנו ארכימדס, אבל מלבד ארכימדס, המים עצמם מכירים את חוק הכלים

השלובים ומתנהגים על פי חוק זה תמיד.⁵⁹ כדי לחסל גם את חייהם של יושבי ההרים או אלה שנסו אל ראשי ההרים, היה על האל לכסות את כל כדור הארץ בשכבת מים שגובה פניהם אחיד בכל מקום.

התורה מספרת שתיבת נח נחה על הרי אררט. חישוב שקיעת התיבה במים לפי חוק פסיקלי אחר שזיהה ארכימדס, מביאה למסקנה שאם על פי הכללים הידועים בכניית אוניות כשליש מגובה התיבה היה נתון במים, הרי שפני המים היו לפחות בגובה 7.5 מטרים מעל פני קצהו העליון של ההר. בספרי הגיאוגרפיה ניתן למצוא שגובהם של הרי אררט מעל פני הים הינו 5,582 מטרים. עולה מכך שגובה המים אחרי המבול היה אמור להיות כ-5,590 מטרים מעל פני הים הקודמים.

מכאן קצרה הדרך לחישוב כמות המים שנדרש האל לשפוך על פני הארץ כדי לכסותה עד לגובה זה. קוטרו של כדור הארץ הוא 6,370 ק"מ, ואם כך הרי שקוטר הכדור המכוסה מים הוא 6,375.582 ק"מ. חישוב נפח הכדור הגדול (כולל המים המכסים את כל פניו) ובהפחתה של נפח הכדור עצמו, ילמד אותנו על כמות המים שנדרשה.

הצבת הנתונים האלה בנוסחה⁶⁰ מלמדת שכמות המים שהייתה אמורה לרדת במבול הינה 3,000,000,000 קמ"ק (קילומטרים מעוקבים). כמות זו גדולה פי 2.16 מכל כמות המים הקיימת בכדור הארץ. כיוון שלא הוזכר בשום מקום כי האל הביא את המים ממקום שמחוץ לכדור הארץ ונטלם מהארץ לאחר המבול, ולא ציווה שוב כביום השני לכריאה "ייקוו המים", והארץ לא עברה שוב הליך סיסמי שהביא להגבהתה עד כי המים נדחקו והיבשה נראתה שוב, סיפור המבול הינו דמיוני.

החישוב מחזיר אותנו אל הילד מ"בגדי המלך החדשים" בסיפורו של הנס כריסטיאן אנדרסן. התגלה שהמלך הוא עירום.

59 למעט מצבים של קפילאריות, שבהם המים עולים בגלל מתח פנים בצינוריות דקיקות או בחללים אחרים דומים.

60 $V = 4/3\pi R^2 - 4/3\pi r^2$

תיבת נח קיבלה טיפול לאיטום הן מצידה הפנימי והן מצידה החיצוני בעזרת חומר שהתורה קוראת לו "כֶּפֶר". לאחר האיטום המים לא חדרו לתיבה, שכן אילו חדרו המים הייתה התיבה שוקעת ושוב לא היה מי שיישאר חי על פני הארץ – אדם וכל ייצור חי אחר. המילה "כופר" פירושים שונים לה:

1. הכופר אינו מאמין בדת בכלל ובפרט בעיקריה, ובייחוד אינו מאמין באלוהים כבורא עולם. אחאב המלך כֶּפֶר באלוהי ישראל⁶¹ ובהגדה של פסח ובכך הוציא עצמו מהכלל.
2. מי שנתבע ומכחיש, כופר במיוחד לו ומודיע להגנתו שאין יסוד לתביעה.
3. כופר הוא כסף פדיון הנפש המשולם לשודדים.
4. הכופר הוא קנס כספי שבית הדין או הרשות מטילים על החוטא תמורת שחרורו מעונש קשה (מאסר או מוות).
5. התרנגול משמש לְכַפֵּרָה, וכפי שנאמר בספר ישעיהו: "נתתי כֶּפֶרָךְ מצרים, כוש וסְבָא תחתיך."⁶²

אולי יתהה הקורא, הרי כופר של התיבה הוגים במלעיל, כלומר בהדגשת ההכרה שלפני האחרונה, כמו בכופר נפש, ואילו הכופר שאינו מאמין נהגה במלרע, בהדגשת ההכרה האחרונה של המילה. אלא שבפועל כוונה אחת לשתי ההגיות, משום שהתורה נכתבה ללא טעמים וניתן מהתחלה לקרוא כופר במלרע גם לעניין איטום התיבה. אפשר ללמוד גם ממילים אחרות בעברית. למשל אין הבדל בין המילה בוקר (רועה צאן) לבין בוקר (שעות האור הראשונות של היום), שכן הרועה יוצא בבוקר לרעות את הצאן. הכופר שבכל הפירושים שנמנו כאן אינו אלא אמצעי להגנה.

61 סנהדרין ק"ב ז'

62 ישעיהו מ"ג ג'

- נח הגן על התיבה מפני המים.
- האדם הרציונלי מגן על עצמו מפני השפעת הדת וכוהניה.
- הנתבע מגן על עצמו בדרך של הכחשה.
- חסר האונים מגן על עצמו מפני השודדים.
- החוטא מגן על עצמו מעונש קשה.
- הכופר הוא גם שיטת הגנה כללית בדרך של חילוף. המתחלף נוטל על עצמו את עונשו של החוטא.

האם אמנם הייתה התיבה במציאות, או שמא כל סיפור המבול הוא אגדה? כבר הוכחתי שמבחינת כמויות המים, בעלי החיים והמזון הנחוץ להם סיפור המבול הוא המיוני, אין לו אחיזה במציאות ולמעשה אינו מחזיק מים ואינו אלא נוד מים מחורר.

הרהוריי נדדו לכיוון אפשרות של הכופר כחומר למריחה, כפי שמתארת התורה. האם ניתן לפרש את הסיפור המופרך כסיפור מריחה שהיא הגנה על המספר, כרמז לסגירת הגולל על הסיפור בדרך של איטום? האם אין בסיפור זה כדי להוליך את הקורא שוב אל עבר הקורבן, אל ריח המנגל שבהרג הבהמות המתואר בתורה כמעין כופר – זבח שנח מעלה בדיעבד להצלתו ולהצלת בני משפחתו?

האם אין בתיאור הדמיוני של קטל כל חי כדי להוביל את הקורא להבנה שלצורך מניעת קטל יש לקטול קורבנות שיביאו להשבעת חוש הריח של האל? להבנה כי הצדק האלוהי הינו בדרך של הגנה בעזרת מריחה, תשלום, או החלפת החוטא בחסר ישע? ואם כן, האין צדק זה מקומם?

18. זבחים ואינדולגנציות

המחנך שלי בכיתה ח' לימד גם היסטוריה. משהגענו לפרק העוסק ברפורמציה ובתזות של מרטין לותר, הסביר המורה את התנגדותו של לותר להתנהלות הכנסייה הקתולית גם בעניין המחילה שסיפקו לחוטאים תמורת תשלום. בבית הספר הדתי שבו למדתי לא היה כבוד לאמונה הקתולית. תוך שהוא מגחך על חוסר התבונה שבדת הנוצרית, סיפר המורה על אותן אינדולגנציות (שטרי המחילה) שהנהיגה הכנסייה כדי שהחוטא ישלם כופר נפש לכנסייה על חטאו וכך יזכה למחילה מהאל.

באותו יום חזרנו ולמדנו על נח, אשר מיד בצאתו מהתיבה בנה מזבח ולקח מכל הבהמות הטהורות ומכל העופות הטהורים והעלה אותם לעולה מעל המזבח. ניחוח הבשר הצלוי מביא את האל מיד להחלטה למחול לאדמה ולחי ולא לשוב ולקלל אותם. הקורא בפסוקים אלה מפרשת נח יכול להבחין שקורבנות העולה לא הביאו את האל לכלל מחילה לאדם העתיד לחטוא, אלא מתייחסים רק לאדמה ולחי. לעניין האדם, שעליו אומרת התורה באותו פסוק "כי יצר לב האדם רע מנעוריו", אין בפרשה ביטוי לדברי מחילה. ומהם הזבחים והקורבנות? שאלתי את עצמי, ועניתי שבתורה נצטוונו להעלות קורבנות גם לצורך כפרת עוונות. משל למה הדבר דומה? פלוני שרוצה לנאוף יכול לגשת לשוק ולקנות בן בקר על פי המפרט שבספר הקורבנות, הוא ספר ויקרא. הוא מייעד את הבהמה לשמש קורבן חטאת, נואף כפי יכולתו והולך אצל הכוהנים. האל מריח את ניחוח הקורבן וחטאו של הנואף נמחל. אם זו לא אינדולגנציה, מחילה מהי?

בפרק ה' במסכת זבחים (בחלק החמישי של המשנה) ניתן ללמוד על כל סוגי הקורבנות שהיו מקריבים בבית המקדש, ביניהם קורבן חטאת על חטאו של יחיד המחייב פְּרַת (נידוי – עונש שחל על 36 סוגי חטאים). כבשה או שְׁעִירָה (גדיה) די בהן כדי לְרַצוֹת את האל ולהביאו לסלוח לחוטא. אם מלך חוטא באחד מחיובי כרת, שעיר הוא מחילתו, וכוהן גדול יימחל תמורת פר. כפרתו של הכוהן אינה רק שלו אלא גם של אשתו, שנאמר: "וכיפר בעדו ובעד ביתו." לפי רש"י, במונח ביתו הכוונה לאשתו. האם כגודל החטאים, גודלה של הבהמה? שאלתי את עצמי מדוע אדם מהיישוב מביא רק כבשה והכוהן הגדול מביא פר. הרי אין כפרתו של הכוהן הגדול עבור כל עם ישראל, אלא רק עבור עצמו ועבור אשתו. ומה באשר לגניבה ושליחת יד בכספי הציבור? על כך נצטוו בתורה שיחיד המביא אייל נמחל על גזילות ומעילות.

הכנסייה הקתולית נטלה את הכספים ובנתה כנסיות מרהיבות וגם האכילה את כוהניה. כוהני בית המקדש לקחו את הקורבנות ונהנו מבשרם, הם ובני משפחותיהם; האל נהנה מריח המנגל שעה שאברים פנימיים ודם ניצלו על המזבח; והחוטא נהנה הן מחטאיו והן ממחילת האל. נראה שמדובר בשיטה שהסבה הנאה לכל המעורבים.

משה מינה את אחיו ואת צאצאיו להיות כוהנים הנהנים מהקורבנות. למעשה, ככל שרבו הקורבנות כך רבתה ההנאה של הכוהנים. כיצד ניתן היה להרבות בהנאה של הכוהנים אם לא בעזרת ריבוי החטאים? האם פולחן הקורבנות אינו אלא שיטה לעידוד החטאים? שאלתי את עצמי ונחררתי למחשבה זו. האם המחילה שמציעה הכנסייה הקתולית אינה אלא שיטה מעודנת למחילת חטאים? ואם כן, האין להעדיף שיטה זו, שאינה מצריכה קטל של בעלי חיים תמימים בגלל הצורך של האל לצרוך את ניחוח הבשר הנצלה על האש, הצורך של הכוהנים בבשר והצורך של החוטאים במחילה? משנסחפתי שְׁאֵלתי: האם ייתכן שמאז העלו קין והבל את מנחותיהם, דרך נח שזבח לאל לאחר המבול, ובהמשך אברהם שהקריב את האייל במקום את בנו (מעניין מהן המעילות והגזלות שאברהם נדרש לכפר עליהן) – החדירה

התורה במאמין בדרכה המתוחכמת, שלב אחר שלב, לאט לאט, את הצורך במתן פרנסה לכוהנים ולכני ביתם? האם זוהי הסיבה לכך שמיד לאחר שנח מקריב קורבנות, מאפשר האל לראשונה אכילת בשר, למעט איבר מן החי ודם מן החי? היתר זה יאפשר בעתיד להורות מהם הקורבנות אשר העלאתם תביא מחילה לחוטאים והם יהוו פרנסה לכוהנים ובייחוד גירוי חוש הריח של האל. לבסוף שאלתי את עצמי: האין בסמיכות סיפור הכופר (תרתי משמע) שבו נמרחה התיבה, למזבח של נח ולמחילת האל לאדמה ולחי, עניין מכוון ולא סמיכות מקרית?

19. אוהלי שם

לאחר שחם מגלה את ערוותו של אביו נח ("וַיֵּרָא חָם אֲבִי כְנָעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו" – בראשית ט' כ"ב), מקלל נח את בנו של חם, כנען (ויאמר, אָרוּר כְּנָעַן. עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו" – בראשית ט' כ"ה). כאן ממשיכה השיטה של קללת הבן בעוון חטאי האב, שהחלה כאשר קילל האל את כל צאצאיו של אדם אחרי שאכל מפרי גן עדן. כפי שנאמר: "פוקד עוון אבות על-בנים, על-שילשים ועל-ריבעים."⁶³ באותה הזדמנות מברך נח את בניו שם ויפת: "יִפֶּתְ אֱלֹהִים לְיִפֶּתְ וַיִּשְׁכֵּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לְמוֹ."⁶⁴

הקורא פסוק זה עשוי לתהות: מיהם בניו של אותו שם שבני יפת עתידיים לחיות בתוכם? מהי גודלה של נחלת שם שאמורה להכיל את בני שם, את בני יפת וגם את העבדים בני חם?

התורה מלמדת ששם הוא אבי אבותיו של תרח, אביו של אברהם. מכאן שבני עם ישראל הם צאצאיו של שם. אברהם וצאצאיו לא גרו מעולם בארץ לא נושבת, כראשונים שדרכו עליה בכפות רגליהם. גם כשאברהם הגיע מחרן לכנען, הוא מצא מקום מיושב על ידי כמה עמים ומלכים.

מילדי נח נולדו כל משפחות האדמה. נוכל למצוא אצל יפת את יוון, אשכנז, תרשיש וכיתים, אבות תושבי האיים. מחם התפתחו גם העמים כוש, מצרים, כנען, אשור, נינוה, פְּלִשְׁתִּים, צידון, חת, יבوسی, אמורי, גרגשי, עיראק וסין. התורה מספרת גם שגבולות כנען היו מצידון דרך גרר עד עזה (אלה

63 שמות כ' ד'

64 בראשית ט' כ"ו

מצפון עד דרום, ממערב הארץ). לשם נולדו בנים נוספים ובהם אשור, לוד וארם. עיון במפה מלמד שלמעשה אזור הסהר הפורה כולו⁶⁵ היה מיושב בעשרות עמים.

לשם נולד גֵּין וּשְׁמוּ עֶבֶר, הוא אבי העברים, אבי-אבות אבותינו. דור חמישי לְעֶבֶר הוא נחור, אבי אברהם. מכאן שִׁמְנָח עד נחור היו עשרה דורות. משכל אחד מאלה חי מאות שנים, כפי שמלמדת התורה, וכל אחד מהם הוליד בנים ובנות נוספים, מלאה כל הארץ בתושבים. מכאן שבבוא אברהם לכנען הוא מצא ארץ מיושבת על ידי ממלכות שמוצאן מִחֶם בעיקר.

עולה מכאן שבני שֵׁם התיישבו בְּקֶרֶב בְּנֵי חֶם שהיו בעלי הארץ, ולא כפי שנאמר – שצאצאי חם יהיו עבדים לִיֶּפֶת ולשֵׁם וישכנו באוהליהם. האם טעתה התורה? ואולי אני זה שטועה? חשבתי כאשר למדנו לראשונה את תולדות משפחת נח לדורותיו. בחנתי בחון היטב ומצאתי שאין ספק כי התורה היא שטעתה.

התורה מספרת ששרה, אשת אברהם, מתה בקריית ארבע, היא חברון – מקום מיושב בארץ כנען שכבר הספיק לשנות את שמו. תושבי המקום היו בני חֶת. להם אומר אברהם: "גֵּר ותושב אנוכי עמכם."⁶⁶ על כך כותב רש"י: "גֵּר מארץ אחרת שהתיישבתי עמכם." מכאן ברור ונהיר שאברהם לא בא לארץ שאיננה מיושבת.

דרום חברון הוא אזור כפרי והררי, משופע במערות. שטח ארץ זה משתרע דרומית-מזרחית לעיירה יֵטָא ועד אזור בית ג'וברין. עד תחילת המאה ה-19 ישבו חלקים מתושבי האזור במערות. למעשה עד היום ישנם כפרי מערות פלסטיניים באזור. בעיתון הארץ משנת 2005 מתואר האינסטלאטור

65 אזור גיאוגרפי שבין צפון המפרץ הפרסי, עיראק ובתוכה הנהרות פרת וחידקל, דרום-מזרח טורקיה כולל אזור אררט, אור כשדים וחרן, סוריה, לבנון וישראל ממערב, ועד חלקו הצפוני של הנילוס במצרים. לדעת חוקרים של התפתחות התרבות, מדובר באזור שבו החלה להתפתח התרבות האנושית (The Fertile Crescent).

66 בראשית כ"ג, ד'

עזרא נאווי, שהגן בגופו על דרי המערות שבדרום הר חברון⁶⁷. גם כיום, רוב תושביהם של כפרי המערות הם פלאחים ורועים. עולה מיד השאלה: מדוע היה על אברהם לקנות מערת קבורה מעפרון החיתי? אם הארץ הייתה ריקה מתושבים, הרי יכול היה לבחור לעצמו מערה מתאימה. אלא שמסיפור המערה אנו לומדים שלא הייתה מערה פנויה, לא מיושבת, ולכן נדרש אברהם לקנות מערה. בין שורות התורה ניתן ללמוד שהארץ הייתה מיושבת, כך שלא נמצאה אף מערה לקבורת שרה אלא בתמורה לתשלום לבעל המערה. אך לא רק המערות היו שייכות לאחרים, אלא גם השדות. על כן מציע עפרון לאברהם הן את המערה והן את השדה.

עולה ומנקרת שאלה נוספת: האם אמנם ארץ כנען היא הארץ המובטחת? כבר ביררנו את שאלת שטח הארץ שהבטיח האל לאברהם בהגיעו לכנען מחרן. אותו שטח של דסקת קרקע שניתן לראות עד האופק. שנים רבות לאחר ההבטחה הזו מספרת התורה על חזיון וודו (Voodoo)⁶⁸ שבו האל חוזר לסורו וקוטל מן החי באמצעות אברהם. את החיות המתות מבתר אברהם בהוראת האל וביניהן שלושה עגלים, שלוש עיזים, שלושה איילים, תור וגוזל. את חלקי הפגרים שהעיט – העוף הדורס אוכל הנבלות – יורד עליהם, הניח אברהם בשתי שורות. בשלב זה נכנס אברהם לטראנס. הוא עובר לחושך ולפחד, וברגע דרמטי מכוּשף זה כורת עמו האל ברית ומבטיח לו כי הארץ שיקבל זרעו תשתרע מנהר מצרים ועד הנהר הגדול, הפרת. לרגע התחלתי גם אני לחלום בהקיץ שעה שקראתי וחזרתי וקראתי את תיאור המחזה המחריד, המעמד המזעזע של הטקס המכוּשף. תחילה הבחנתי שמדובר בהגדלה משמעותית של תחום הארץ המובטחת. משטח שניתן לראות עד האופק, כפי שהובטח תחילה, התפשט שטח ההבטחה למרחבים עצומים שבין שני הנהרות הגדולים, מהנילוס ועד הפרת. רוב רובו של אזור הסהר הפורה. אך כל השטח

67 05.06.2005 www.haaretz.co.il

68 פולחן אפריקאי. פירוש המילה וודו הוא "אל". כוהני הדת של פולחן זה מבצעים אותו על ידי אדם המקיים את הטקס ונחשב ל"בוקור", כלומר מכשף, או מכשף שחור.

הזה, כפי שראינו, היה מיושב. אברהם חי בתחילת האלף השני לפני הספירה. פיתגורס, שחי כאלף שנים אחרי אברהם (570 – 495 לפני הספירה לערך) היה הראשון, כפי שידוע לנו, שדיבר על היות הארץ בצורת כדור. גם אפלטון ואריסטו, שחיו כמאה שנים אחרי פיתגורס, היו משוכנעים שהארץ היא כדור. אבל אברהם לא ידע זאת. האם ייתכן שגם האל לא ידע זאת? והרי הוא הבורא. שוב עלו הרהורים במוחי הקודח. האל יוצר הארץ היה חייב לדעת כי הארץ היא כדור, שכן הוא בראה. אם נלך מערבה מהנילוס ונקיף את רוב רובו של כדור הארץ, נגיע לנהר הפרת. בפועל הלכנו בין שני הנהרות. האם האל הבטיח לאברהם את כל הארץ הזאת, כמעט את כל שטח כדור הארץ, ולא את חלק הארץ שנמדד שעה שהולכים מהנילוס מזרחה, עד נהר הפרת?

אם אמנם כך הדבר, הרי שיש לקבוע מיד כי ארץ ישראל איננה שייכת על פי ההבטחה האלוהית לזרע אברהם. אבל מזה ניתן להבין את משמעות ברכת נח. הרי ברוב רובו של כדור הארץ פזורים צאצאי יפת, אשר ביוון ובאשכנז (היא גרמניה) ובכל האיים (הבריטיים ואף אמריקה ואוסטרליה), הנראות כאיים בתוך האוקיינוסים). בברכת נח נאמר שיפת וזרעו יהיו שוכנים בשטחי שם. מכאן שכל עמי העולם (שעל פני כדור הארץ), למעט הארצות שבתחום הסהר הפורה, חיים על פני השטח שהבטיח האל לאברהם אבינו, השטח שבוורך בו זרעו של שם. והרי עובדה היא שבאלפיים השנים האחרונות ואף קודם לכן, יהודים חיים בשטחי כדור הארץ שנמצאים בהם אוהלי יפת.

עולה מכאן שברכת נח מתאימה למציאות ועל היהודים צאצאי עֶבֶר וְשֵׁם לחיות בכל מקום שאנו מכנים כיום "חוץ לארץ". יוצא מכך שארץ ישראל איננה הארץ המובטחת לנו, אלא דווקא שאר חלקי כדור הארץ – הארצות בהן עלינו לחיות כהבטחה האלוהית לאברהם וכברכת נח לשם. לא נותר לי אלא להציב שוב את שאלת התלות של הדברים בכורות. האם ייתכן שחוסר ההבנה של אברהם ובניו אחריו הוא שהוליך אותנו לכל המלחמות והחלומות על הארץ המובטחת אשר כלל לא הובטחה?

רש"י מתחיל את פירושו לתורה בפסוק א' לפרשת בראשית בשאלת

אביו, רבי יצחק: מדוע מתחילה התורה בסיפור הבריאה ולא בסיפור יציאת מצרים, שהוא תחילת הגאולה של היהודים? רש"י משיב בשם אביו: "אם יומרו אומות העולם לישראל: לְסֻטִים [שודדים] אתם, שכבשתם ארצות שבעת גויים. הם אומרים להם [ישראל לגויים]: כל הארץ של הקב"ה [האל] היא, הוא בְּרָאָה וְנָתַנָּה לְאִשְׁרֵי יִשְׂרָאֵל, בְּרִצּוֹנוֹ וְנָתַנָּה לָהֶם וּבְרִצּוֹנוֹ נָטְלָהּ [לְקַחָהּ] מֵהֶם וְנָתַנָּה לָנוּ."

מהסבר חשוב זה אנו למדים שהאל משנה את החלטותיו. כבר ראינו שמחבל ארץ קטן בתחום האופק הנראה, האל חוזר בו ומרחיב לכל שטח הסהר הפורה ואולי בכלל לכל כדור הארץ – פרט לשטח הסהר הפורה. האל הוא שמחליט למי תהיה הארץ. הוא נותן ולוקח, ושוב חוזר ונותן ולוקח. משעושה זאת האל וההיסטוריה מלמדת על לקיחת הארץ מיושביה – תושבי ישראל ויהודה – הרי עולה שאלת בעלותנו על הארץ. כלומר, האם התורה היא מעין ספר רישום מקרקעין (הטאבו) של האנושות המלמד על בעלותנו על ארץ ישראל בעלות היסטורית, או שמא הפסדנו את הארץ הזאת זה מכבר, לפני אלפיים שנה, לטובת אלה שישבו בה בכל אותן שנים? האם "שתי גדות לירדן", שירם של חברי תנועת בית"ר, אינו אלא משאלת לב שאין לה ביסוס של הבטחה אלוהית? והאם רק אותו שטח עליו הסכימו אומות העולם בכ"ט בנובמבר 1947 (אור לי"ז בכסלו התש"ח) בעצרת האו"ם בהחלטה על סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל ואישור תוכנית החלוקה של ארץ ישראל, הוא שטח הארץ שייעד האל במאה העשרים לשארית הפליטה, ניצולי השואה, על פי השיטה של "ברצונו נתנה וברצונו לקחה ונתנה לאחֵר"?

אם כך, חשבתי עת קראתי זאת לראשונה בכיתה, מדוע למעלה מחמישים שנה אנו שופכים את דמנו על אשר לא ניתן לנו על פי רצון הבורא? עלה בדעתי שהאל הוא כאותו לְסֻטִים בריון שקובע מי הבעלים של הרכוש בהתאם לכדאיות שלו.

20. מעשי נבלה

בשיעור דקדוק עברי למדנו על שורשיהן של המילים. אותיות הפועל מיוחסות על פי מיקום האות בשורש, שבדרך כלל מכיל שלוש אותיות. האות פ' שבפועל היא הראשונה ונקראת פא הפועל, האות ע' היא השנייה ונקראת עין הפועל, והאות ל' היא האחרונה ונקראת למד הפועל. הגזרה שבה נעלמת האות "נ" נקראת "גזרת חסרי פא הפועל נ'".

השורש נפל יופיע בציווי של בניין קל כ-פּל.

השורש נשל יופיע בציווי כ-שַל. למשל: "של נעליך מעל רגליך".

השורש נגש יופיע בציווי כ-גַש.

מאלה נוצרים שמות תואר כגון מַפְלָה, מַפְלָה, מַפְלָה, מַגֵּשׁ. אם כך מבול הינו משורש נבל, שהרי בעת המבול כל אשר היה על הארץ נבל והחי הפך לנבלות. רש"י אומר: "מבול – שפָּלָה את הכול." מקום בילוי הינו מקום שבו מחסלים את הזמן (בדרך כלל בנעימים).

שם התואר נח לקוח מהשורש ננח והוא מביא מנחה לאל. המילה בַל באה מהשורש נבל אשר מוליך אותנו אל המילה מבול. אנו מתעבים מעשי נְבָלָה או את הנְבָלוֹת ואת נְבָלוֹת הַפֶּה (לשון שאינה נקייה). בכל אלה אנו עושים שימוש בשורש נבל או בחסרי פא הפועל נ' של פועל זה.

באשר לכפולי ל' הפועל – שורשים שהאות האחרונה שלהן מוכפלת – נוכל למצוא את פלל. למשל: מי פָּלַל ומי מָלַל, כלומר מי יכול היה ליפול על האפשרות שכך יקרה. כך גם שלל שלוקח המנצח במלחמה הוא אשר נִשְׁלַל מידי האויב, והגשש יודע לגשת ולחוש את אשר הוא מחפש. מכאן שבכלל

אף הוא מהשורש נבל דרך חסרוּ פֶל. התורה מלמדת אותנו בסיפור מגדל בבל שהאל אומר: "הבה נִרְדֵה וְנִבְלֶה שָׁם שִׁפְתָם"⁶⁹ ולאחר מכן נאמר: "על כן קרא שמה בבל כי שם בלל יהוה שפת כל הארץ". מכאן שנבלה, בלל, בבל – משורש אחד הם.

הקורא את סיפור המבול ואף את סיפור מגדל בבל, יכול להבין שהכתוב עוסק במעשי נבִלָה. מלכתחילה ניתן לסבור שהאדם עושה מעשים רעים אלה, שהרי לפני המבול אומר האל לנח שהוא עתיד להביא מבול "כי מלאה הארץ חמס". אנשי בבל רצו להגיע למקומו של האל בשמיים, למשול בארץ. כאן אומר האל ומסביר מהי הסיבה לבליילת השפה: "ועתה לא ייבצר מהם [מאנשי בבל] כל אשר יזמו לעשות". שוב, המעשה הרע הוא של בני האדם. על כן הכתוב היה אמור להגדיר את שני המעשים כמעשי נבלה. אולם מיהו שעשה את המבול? ומיהו שבלל את שפת הבבלים? מכאן שהאל הוא שביצע את מעשה הנבלה, חיסל את האנושות ואת כל היצורים, למעט החיים במים, ופגע ביכולת האנושות לתקשר, כדי למנוע מכני האדם לפעול בעצה אחת ולרשת את מקומו בעליונים.

לחיזוק טענתי שמבצע המעשה הרע הוא האל אשר אמר בסיפור מגדל בבל "נִרְדֵה וְנִבְלֶה", חכתי בדעתי עת חלמתי בהקיץ בשיעור ונזכרתי בכמה פסוקים מהתנ"ך:

ירמיהו אומר: "אֵל תִּנְבֵּל כְּסֵא כְבוֹדֶךָ."⁷⁰

נחום אומר: "וְהִשְׁלַכְתִּי עָלֶיךָ שִׁקְצִים וְנִפְלְתִיךָ."⁷¹

על זה המדַבֵּר דבִּרֵי נִבְלָה נאמר בגמרא: "כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהינום."⁷² והמעשה שביצע האל באמצעות המבול להשמדת האנושות וכל היצורים החיים, להוציא אלה מהם שהיו בתיבת נח, הנו תועבה שהיא יציר

69 בראשית י"א ד'

70 ירמיהו י"ד כ"א

71 נחום ג' ו'

72 מסכת שבת ל"ג

כפיו של הנבל. התורה אומרת: "כי עשתה נְבִלָה בישראל." ⁷³ ושמואל אומר:
"אַל תעשה את הנְבִלָה הזאת." ⁷⁴

העבודה הבזויה ביותר מתוארת בגמרא במסכת פסחים: "פְּשׁוּט נְבִלָה בשוק ואל תצטרך לבריות." כלומר, אל תבחל גם בעבודה הבזויה ביותר ובלבד שלא תזדקק לעזרתם של אחרים.

האל, כאמור, לא נמנע ממעשי נבלה. זהו השופט כל הארץ אשר אילו היה שופט בשר ודם, אין מחלוקת על כך שהיו מורידים אותו מכס השפיטה ומעמידים אותו לדין על מעשיו – מעשי הנבלה.

---

73 דברים כ"ב כ"א

74 שמואל ב' – י"ג י"ב

21. כחרס ביד היוצר

באלון מורה אומר האל לאברהם: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת." תפוצת הזרע לא ננקבת במעמד זה. כשחוזר אברהם ממצרים אל מקומו שבין בית-אל ובין הָעֵי ונפרד מלוט אשר בחר את כיכר הירדן, אומר לו האל: "כי את כל הארץ אשר אתה רואה, לך אתננה ולזרעך עד עולם. ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם-יוכל איש למנות את-עפר הארץ גם זרעך יימנה."

כפי שמסופר בספר בראשית י"ד, התרחשה מלחמה בין שתי קואליציות של מלכים – מצד אחד ברית ארבעת מלכי מסופוטמיה, ומצד שני בית חמשת המלכים ששלטו באזור כיכר הירדן, שאליהם הצטרף אברהם. משניצח אברהם במלחמת הארבעה נגד החמישה ולאחר המפגש עם מלך סדום, מוציא אותו האל החוצה ואומר לו: "הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם. ויאמר לו – כה יהיה זרעך."

רק אל אברהם נגלה האל. מלאך האל נגלה אל הגר, שפחת אברהם, כשברחה מפני שָׂרִי. מלאך האל נפגש איתה על העין בְּמַדְבַּר בְּדֶרֶךְ שׁוּר ואמר לה: "הֲרֵבָה אֲרֵבָה את זרעך ולא ייספר מרוב." הגר יולדת את ישמעאל. בהבטחה זו להָגֵר, זָרַע אברהם והגר לא רק שיהיה רב אלא שהריבוי הזה יהיה במכפלות רבות. באותה עת אברהם בן שמונים ושש. שלוש-עשרה שנים לאחר הולדת ישמעאל כורת האל ברית בינו ובין אברהם ובהסכם זה נקבע מחיר: "וארבה אותך במאוד מאוד."

עולה השאלה מה גדול ממה – "ארבה במאוד מאוד" או "הֲרֵבָה אֲרֵבָה"? התשובה ברורה והיא נראית לכל סטטיסטיקאי. מאחר שהאל קובע לאברהם

"כי ביצחק ייקרא לך זרע", הרי "שארבה אותך מאוד מאוד" היא ההבטחה לעניין יצחק. כיוון שהעם היהודי קטן משמעותית ממספרם של צאצאי ישמעאל, ברור שמבחינת השפה העברית "הַרְבֵּה אַרְבֵּה" הוא תיאור הרוב. עוד אני מיישב את סוגיית תיאור הריבוי בשפה העברית והנה צעות המילים ההופכות את הדעה שהובאה. אברהם מסתפק בישמעאל ואומר זאת לאלוהים, אך זה מודיע לו כי בן ייתן לו מִשְׂרָה בת התשעים. אך האל חוזר ומבטיח שלאברהם ייוולד בן, וגם את ישמעאל הוא מברך באותה עת ואומר: "והרביתי אותך במאוד מאוד שנים-עשר נשיאים יוליד ונתתיו לגוי גדול." לאחר שאברהם מעלה את האייל לעולה תחת יצחק בנו, מברך אותו האל: "הַרְבֵּה אַרְבֵּה את זרעך ככוכבי השמיים וכחול אשר על שפת הים." עולה השאלה: לאיזה זרע מתכוון כאן האל? התשובה ניתנת במילים "את בנך את יחידך", משמע הכוונה ליצחק. מהברכות הללו עולה היפוכו של ההסבר ונראה ש"הַרְבֵּה אַרְבֵּה" הוא פחות מ"ארבה אותך במאוד מאוד", שכן עדיין הנחת העבודה ועובדה היסטורית היא שהיהודים צאצאי אברהם מעטים הם מול בני ישמעאל.

רק מסקנה אחת יכולה להינתן לאור הדברים הללו: האל פולט הבטחות שאין בהן דבר מלבד מילים חסרות משמעות של ממש, או שתכנוני האל אינם עולים בקנה אחד עם יישומם. בפועל כל שמתכנן האל הוא ריבוי האנושות מכאן ומכאן, למען יהיו כחרסים באימון הקליעה האינסופי שבו האל נוטל חלק כשחקן יחיד שאינו יודע שובע.

כשארם אוכל מפרי עץ הדעת בגן עדן, הרי הוא מקלקל לאל את תוכניותיו המקוריות לקביעת העתיד. על כן על האל לשנות את תוכניותיו, לסלק את אדם מהגן ולבנות לאנושות עתיד חדש. ביגונו, ברוגזו ובתבונתו מחליט האל להיות המחסל האוניברסלי ולעסוק באימון אינסופי בקליעה למטרה. מי שהתמחותו בקליעה, רוכש לעצמו חרסים, תולה אותם ומנפצם בחציו, ואז שב ומכין חרסים חדשים כדי לנפץ גם אותם. בני האדם הם חרסיו של האל והוא דואג לריבויים על מנת שיוכל לחסלם.

מכאן עולה שהבטחת האל לאברהם כי זרעו יהיה רב תוך שימוש בסופרלטיבים שצוטטו לעיל, הינה בפועל דאגת האל לעצמו, כדי שיהיו לו חרסים שיוכל להמשיך ולחסל בעתיד. מכאן שההבטחה האלוהית המשמחת כביכול כי זרע אברהם יהיה רב, אין בה אלא השמדה בממד האינסופי העצום והרב של זרע האדם, ובכלל זה צאצאי אברהם בעתיד, עד סוף הדורות. ניתן על כן לראות את ההבטחות המשמחות כהבטחות לעצב, צער, אבל, ימי זיכרון, הרג במלחמות ומוות ממיתות משונות. כל אלה יחדיו הינם צעצועי הקולע האולימפי אשר ממשיך ומתאמן דור אחרי דור.

לא רק חרסים יוצר האל לצורך שעשועיו, אלא גם חצים. החץ הראשון היה קין, אשר באמצעותו פוגע האל בהבל. תחכום הצבת החרס ותחכום הנעת החץ מביאים לפגיעת החץ בחרס. לעיתים עשוי החץ בשר ודם ולפעמים מכוחות טבעיים אחרים. המבול הוא למעשה מכת חצי מים אשר כל אחד מהם בתורו פוגע בפרט שנועד לו. חצי משחק של האל יכולים להיות גם נשים יפות. אברהם חושש שהמצרים יהרגוהו במשחק שבו מציב האל את שְׂרִי היפה כמניע להפעלת מכשיר ההרג – הכוחות המצרים. אך אברהם בדרכו מתחכם ובולם.

באותה תקופה קדומה, כל מוות מוסבר כחיסול על-ידי האל, כאשר מחוללי המוות שמפעיל האל הנם זקנה, מחלה, רצח, הרג, או כל אמצעי אחר. חולפות מאות שנים בין ייצור החרס לבין חיסולו. האל מוצא דרך נוספת למְבַצְעֵי חיסול – המלחמה: בימי אמרפל מלך שנער נלחמים ארבעה מלכים בחמישה, מכים זה את זה, נופלים במלחמה ובבארות החימר של סדום. עשייה רבה, הרג רב, חצים וחרסים, חרסים וחצים, והאל לא מתבייש במעשי בניו ומתארם אחד לאחד בספר תורתו, שהרי ספר זה נועד להלל את כוח גדולתו וגבורתו בהרג כל אשר נולד על פני הארץ. חרסים נשברים ובמקומם אחרים נוצרים רק כדי לשוב ולהישבר.

הקורא את תיאור מעשי האל להתפאר, לא יכול שלא להתפעל מכוח ההרג של היושב במרומים על פני כל הארץ, כאשר אחרי שהוציא את בניו – מְלֵאֵי

חרסים חדש – ממצרים, הוא מודיע למשה עבדו שכל הדור הזה ימות ולא ייכנס לארץ כנען.

60 ריבוא גברים יוצאי צבא יצאו ממצרים ואיתם נשים וטף וכן ערב רב. בחישוב שמרני מדובר ב-2.5 מיליון בני אדם. כל אלה – על פי התכנון האלוהי – חייבים למות תוך ארבעים שנה. חישוב מהיר מעלה שהמסע במדבר ארך 14,600 יום, ואם כך בכל יום בממוצע אמורים היו 171 מבני ישראל להשתתף במשחק ה"כול קליעה" האלוהי. על אלה יש להוסיף את ילידי המדבר, אשר מסיבות שונות ומשונות קיפחו את חייהם, ולהיווכח כיצד משחק האל בבניו-נבחריו אשר הוציאים מעבדות ל"חירות".

העבדות הפיסית שידעו בני ישראל מסתיימת ביציאת מצרים, אך העבדות הרוחנית של "עבדי אדוניי" מתחילה ביום היציאה. עם זאת, אין בעבדות הרוחנית כדי לשחרר את בני ישראל מהמוות המתוכנן להכות בהם – ב-2.5 מיליון בני אדם ויותר – תוך ארבעים שנה. האין זו שואה?

לא ולא. מדובר בהתגשמות התוכנית האלוהית, ובמקום הפסוק "השופט כל הארץ לא יעשה משפט", יש לכתוב: "המחסל (הצייד) כל הארץ לא יעשה משפט."

על כך אמר קהלת (ג' ט"ז): "מְקוֹם הַמְשַׁפֵּט שָׁמָּה הַרְשֵׁעַ וּמְקוֹם הַצָּדֵק שָׁמָּה הַרְשֵׁעַ."

22. הצאן, האוכל, הדם

האל שולח את משה ואהרן להורות לבני ישראל לקחת "איש שֶׁה לְבֵית אבות שֶׁה לְבֵית".⁷⁵ מרעמסס נסעו "כשש-מאות אלף רגלי הגברים לבד מֶטֶף",⁷⁶ על כן אומר רש"י: "מבן עשרים ומעלה." כאן חס האל על בשר השה הנותר לאחר שנאכל חלק השה על ידי בני הבית, ומורה שאם בבית אין די אנשים שיאכלו שה אחד שלם, יילקח שה אחד לבית ולשכנו. ניתן אם כן לאמור את מספר צורכי השה.

אפשר להניח בסבירות גבוהה שמרבית בני העשרים ומעלה נשואים ובעלי בתים הם. אך גם אם רק מחציתם נשואים הרי שמדובר ב-300,000 בתים. ניתן גם להניח שרבים מבתי האב היו משפחות גדולות, שהרי נאמר על בני ישראל שהם פרו ורכו במאור מאור. אך גם אם מֶשֶׁה אחד נותר בשר עודף לאחר שבני בית אחד אכלו ממנו ואפשר היה לחלקו לשני בתים, ניתן לקבוע בסבירות גבוהה ביותר שלפחות כל בית מ-150,000 בתים שיתחלקו כל בית עם בית נוסף, היו זקוקים לשה אחד.

יש לשים לב שרק שה תמים בן שנה התאים לקיום המצווה הזו. מכאן שאפילו שה בן שנה ויום אחד ושה שיש בו מום כלשהו, פסולים היו.

משה הבין את גודל הבעיה: מהיכן ייקחו שְׁיִים רבים כל כך שמתאימים לדרישה ביום אחד? בחלומותיי התחלתי לבחון את שוקי ארצנו. שוק הכרמל שבתל-אביב פועל בכמה רחובות. הייתכן שבשוק זה ניתן למצוא

75 שמות י"ב ג'

76 שמות י"ב ל"ז

ביום אחד או בימים מספר 150,000 בני צאן? ולא סתם אלא דווקא שה תמים בן שנה?

עוד העליתי שאלה: כמה שטח דרוש לשוק שבו 150,000 בני צאן? בהנחה שלכל שה דרוש מטר מרובע אחד, הרי שלמכסה זו דרושים 150,000 מטרים מרובעים, דהיינו שטח שוק של 150 דונם. מכאן ששוק גדול כמו שוק הכרמל, גם אם כל בתיו ודוכניו יסולקו, לא יספיק כדי להכיל את כל בני הצאן הנדרשים. דרישת האל נראית מופרכת, אם כך. האם ייתכן שהאל לא יודע חשבון?

הלך משה אל העם, שינה מהוראת האל והורה לזקני ישראל: "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם."⁷⁷

צאן ולא שה. גיל השה ושלמותו (ללא מום) נשמטו מההנחיות. מפרש רש"י: "משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו. ייקחו. מי שאין לו, ייקח מהשוק." מכאן שהוראת האל לקחת, דהיינו לקנות מהשוק בלבד, מוחלפת על ידי משה במשיכה ובלקיחה.

במצרים לא היו בני ישראל רועי צאן, אלא עבדו בחומר ובלבנים עבור המצרים. אך גם אם נסכים לקבוע שמחציתם היו רועי צאן, הרי עדיין יש צורך בקנייה של 75,000 בני צאן. גם מספר רב זה הינו בלתי ניתן להשגה בשוק. על כן, שוב משנה משה מהוראת האל ומגדיר: "צאן למשפחותיכם." אומר רש"י: "שה לבית אבות." לא לבית, כמצוות האל, אלא לבית אבות. בהנחה שלאב אחד היו כמה בנים בעלי משפחות, ניתן היה עקרונית לקחת שה אחד (או צאן) לכל בית אבות, אלא שכבר למדנו ששה אחד מספיק למאכל של בני בית אחד ושכן אחד לכל היותר, ואת אלה כבר חישבנו. אולם גם אם נתעלם מחישוב זה ונקבע שכל אחד מבני הבית אכל מעט מבשר הצאן, וגם אם ניקח בחשבון שכל בית אבות בממוצע כלל חמישה בתים, הרי שאין צורך ב-75,000 בני צאן אלא ב-15,000 בני צאן בלבד. בארצנו כיום, דיר צאן מכיל בין 700

(שדה בוקר) ל-1,000 ("טל-טלה", משק בלומנטל) ראשי צאן. מכאן שאפילו על פי החישוב המצומצם של משה, אשר הפחית מההוראה שקיבל לכאורה מהאל, הרי היה צורך ב-15-20 דירי צאן לפחות כדי לספק את בני מעיהם של כל בני ישראל.

האם כל זה נועד רק כדי לספק את רעבונם של בני ישראל? לא. הגחמה הזאת מקורה ברצון האל בנהר הדם שייוצר משחיטת העדרים. בתאורתו הרבה לדם מסדר לעצמו האל סימון בדם של משקופי הבתים שמתגוררים בהם בני ישראל. האל הכול יכול אינו יכול להבחין בין בית של בן ישראל לבית של מצרי, אלא בסימן דם הצאן. בפועל, בכל בתי מצרים היה דם בלילה ההוא. אצל בני ישראל – דם הצאן, ואצל המצרים דם בכוריהם. נמצא האל מבדיל בין דם לדם.

משהחל האל את מלאכתו בהכאת מצרים בדם (המכה הראשונה), סיים את המכה בדם הצאן ובדם בכורי מצרים, עד כי זעקת דמם של בני מצרים נשמעה מהאדמה. אם זעקת דמו של הבל הייתה רמה, צא ולמד את עוצמת הזעקה שעלתה ממצרים בלילה ההוא.

חולשת האל לדם הביאה לנהרות דם – דם בהמה ודם אדם – שנועדו להרוות את צימאוננו לדם. תחילה במעשים אלה ובהמשך בדם בני ישראל הניגר דור אחרי דור, כגמול על היותם בניו הנבחרים. ראשית מתלונן האל "קול דמי אֶחֶיךָ [דמי הבל] צועקים אליי", ובהמשך הוא מצווה: "שופך דם האדם, פָּאדם דמו יישפך." החופש שנטל לעצמו האל בשפיכות דמים מנוגד לאיסור שהשית על האדם. שפיכת דם הינה פריבילגיה אלוהית.

23. מצוות, קיומן, אפשרויותיהן והדיון בהן

עם תחילת הקריאה בתורה, הרי מתחילים גם בחשיפת המצוות. בפרשת "בראשית" נגלית מצווה אחת, ולאחריה, בפרשת "לך לך", נוספת עוד מצווה. לאחר מכן הולכות הפרשיות, פרות ורבות ומביאות לעולם התנ"ך מצוות נוספות, עד כי נהוג למנותן כתר"ג (613) מצוות. כבר ראינו בדיון בעשרת הדיברות שהמאמינים בחרו להצניע את המצווה הנוספת: "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך". אם כן, בפועל 614 מצוות לפנינו. אלא שהקורא את הרשימה למד לדעת כי ישנן מצוות שלא ניתן לקיים: אלו שלא יודמנו לאדם בכל מהלך חייו, ואלו שאינן ניתנות לקיום בהיעדר בית מקדש. נמצא שלמעשה התמעטו המצוות שניתן לקיימן.

לכאורה יצר האל שלוש רמות בסיסיות של נשמות אדם: נשמת הגוי, אשר חייב בשבע מצוות בני נח בלבד; נשמת האישה, החייבת לכאורה ועל פי דעת חז"ל בקיום 44 מצוות לכל היותר (אם יסתייע בידה); והנשמה המתעלה של הגבר היהודי, שכן מחובתו לכאורה לקיים 613 מצוות. נמצא שנשמת הגבר נפגמת עקב אי יכולתו, האובייקטיבית והסובייקטיבית, לקיים מצוות שונות, בהן מצוות "עשה" ומצוות "לא תעשה". למשל: מי שלא מגדל חמורים, כיצד יקיים מצוות פטר חמור? מי שלא יודע לטפס על עצים, כיצד יקיים את מצוות שילוח הקן? מי שאין לו אחות, כיצד יקיים את מצוות אי-גילוי ערוות אחות? מי שאיננו ממזר, כיצד יקיים את המצווה לא לשאת בת ישראל? האם מי שאינו ממזר הפסיד מצווה חשובה זו המחייבת

את הממזר? האם רק בשל מצווה זו יצא מי שאינו ממזר בהפסדו, כי נותרו לו על פי המסורה 612 מצוות לכל היותר שיוכל לקיים ונשמתו תימצא חסרה?

על פי האמונה, ככל שהיא מחסירה מצוות כך פוחתים סיכוייה של הנשמה להתעלות ולהגיע למעלות קדושים וטהורים. האם מלכתחילה פגמה התורה באפשרות התיאורטית של קיום כל המצוות, כדי להופכה לבלתי אפשרית? יוצא שאין בנמצא אדם אשר יכול להגיע לשיא השלמות, ואם אין נשמות מושלמות, הרי שהיוצר לא הצליח לגרום ליצירת נשמות מושלמות. אולי הוא לא הצליח כלל, או שמא גם זו תרמית שתוכננה על ידי האל?

המצווה האחרונה מובאת בספר דברים, בפרשת "ניצבים": מצווה על כל אדם מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו. נאמר: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמִדָּה את בני ישראל." ⁷⁸ מה יהיה על העני שידו אינה משגת? האם האל בקמצנותו, אשר השפיל את העני ולא נתן לו כחלקו של העשיר, מוסיף ומִפְּקֵה בנשמתו כדי שלא יוכל לקיים מצווה חשובה זו?

רבותינו קבעו שעני חשוב כמת. ⁷⁹ איזהו מת? זה שנשמתו פגומה, שכן מצוות רבות אין לאל ידו לעשות: למשל שלא לכלות את פאת השדה או הכרם, או לא לגרוע כסות מאשתו ועוד מצוות רבות שקיומן תלוי בממון המצוי בכיסו של המאמין.

בשעה שהרהרתי באמירתו של שמעון הצדיק, "על שלושה דברים העולם עומד – על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" ⁸⁰, מצאתי שאין אמירה זו אלא תחליף לאמירה: "על שלושה דברים העולם עומד – על כסף ועל כסף ועל כסף." שכן מהי תורה אם לא כסף? הרי אם אין קמח אין תורה. קמח הינו סחורה עוברת לסוחר והוא תחליף כסף בסחר החליפין. בסעיף העבודה באמירתו של שמעון הצדיק – האם הכוונה לעבודת האל או שמא לעמל

78 דברים ל"א י"ט

79 נדרים ס"ד ע"א

80 פרקי אבות א' ב'

כפיים? כך או כך, לא ניתן לבצע את עבודת האל כהלכה ללא כסף, שכן אי אפשר לקיים מצוות אם אין אפשרות לשלם למשל עבור קניית החלות לשבת, ארבעת המינים לסוכות, תפילין, מזוזות, טליתות, כתיבת ספרי תורה ועוד רבות מהמצוות. ואם עבודה היא עמל כפיים, הרי שהתגמול הוא באמצעות תשלום כסף. וגמילות חסדים, האם מצווה זו ניתנת למימוש ללא כסף? הרי עצם המצווה הינה במתן כסף.

אם כן, מה יעשו העניים שאין להם כסף לתמוך בעולם העומד על שלושה דברים? האם בגללם העולם לא יוכל לעמוד ויפול? ומה על נשמותיהם? אמנם הם נחשבים למתים, אך אף הגדרתו של מת עני זה, הינה בשפל. זו תורה וזה שכרה. זו תורה וזהו הצדק האלוהי.

משהרהרתי במצווה האחרונה, שעליה אומרת התורה ומעידה על עצמה שהיא "שירה", נזכרתי בתלמיד הגרוע ובתעודה שהציג לאביו. לאחר שהאב בחן את כל המטלות שהתעודה דנה בהן ובכולן לא צלחה דרכו של הבן, הגיע לציון "טוב מאוד" במטלת הלמידה "זמרה". נתן האב לבנו שתי סטירות מצלצלות תוך שהוא מטיח בו: "כל מעשיך רעים – ואתה שר?!". גם התורה מלאה במעשים רעים, החל מהריגת הבל דרך פיתוי אדם, מלחמות ומעשי רמאות של אבותינו ואמהותינו, אינספור מגפות, מותם של שניים וחצי מיליון מבני ישראל במדבר סיני בטרם זכו להיכנס לארץ המובטחת, ואינסוף מעשי הרג לצורכי סיפוק חוש הריח של האל המתאווה לריח המנגל המיתמר מקורבנות וזבחים. זו השירה שעל היהודי לכתוב אישית וללמדה. על כך אין אני יכול לעבור בשוויון נפש, ולדעתי בגין שירה זו יש להתנהג כאילו סטרו לתורה ומרדו בה.

אמנם בין אותן 613 מצוות ישנן כאלו שהן אנושיות ומתחייבות מהצדק הטבעי או מהצורך החיוני שבקיום בני האדם זה בצד זה, אבל אין צורך בציווי אלוהי כדי לקיימן. אלה הם חוקי טבע שהאדם יצר לעצמו ללא כל קשר לתורה האלוהית. חקיקת חוקים האוסרים על קיום עוולות כגון רצח, גניבה ואונס, או דורשים מינוי שופטים ושוטרים שהם שונאי בצע ועוד מצוות

רבות אחרות, נובעת מהצורך לחיות בחברה אנושית, שכן יצר לב האדם רע מנעוריו. לפי המאמינים זו תכונה שהאל נטע בלב האדם.

חוק כלשהו אשר חוקק מקדמא דנא – ובכל יום מחוקק במושב הכנסת בדורנו – לא היה בא לעולם לולא היה בו צורך. חוקי התעבורה באו לעולם רק לאחר שנתרבו כלי הרכב ונתרבה מספר התאונות. החוק "לא תרצח" בא לעולם רק לאחר מקרי רצח רבים שהצדיקו חקיקה בעניין. הוא הדין בעניין כל עוולה אחרת שבגינה חוקק חוק מסוים. אם כן, אין מנוס מלקבוע שאם התורה מונה את כל האיסורים החלים בגין עוולות, הרי חזקה על אבותינו שרווחו ביניהם עוולות רבים. כזהו עם הסגולה שאותו בחר האל מכל העמים. משעלתה בי מחשבה זו בשיעור "דינים" בכיתה ו', הבנתי את משמעותו והגדרתו של המושג "עם סגולה".

התורה היא ספר חוקים, וכיום לא ייתכן שבמסמך כזה לא ייכתב פרק (בדרך כלל הראשון) של "הגדרות" להבהרת משמעותם המדויקת של מונחים שונים המופיעים במסמך. כיוון שבתורה אין פרק כזה, לאורך ההיסטוריה נכתבו אינסוף הגדרות ופרשנויות לדברים הכתובים בה. מכאן שהגדרתי את "עם הסגולה" כעם מעוול שיש לרסנו על ידי חוקים למניעת עוולות, טובה לפחות כמו כל הגדרה אחרת. האל בוחר במעוול כבחיר לבו. נסתרות דרכי האל.

בשנות חיי הצעירות שבתי ובחנתי את המצוות: את אפשרות קיומן, את ההיגיון שבהן, את מטרותיהן ואת הצורך בהן. בהמשך אביא את התפלגות תרי"ג המצוות לאלו שניתן לעשותן, אלו שמתפלגות לפי מגדר ואלו שלא ניתן לעשותן עקב מצב אוביקטיבי קיים (למשל חורבן בית המקדש שלא מאפשר את קיום המצוות הכרוכות בפולחן שהתקיים בו). בין המצוות ישנן גם כאלו שטוב שלא ניתן לקיימן על מנת שלא להרבות קטל של בעלי חיים, כמו גם אלו שחז"ל סברו כי יש לחרוג מדרישותיהן למען השכנת דרכי שלום. בנספח לספר זה מובאת רשימת תרי"ג המצוות כפי שהיא מופיעה ב"ספר החינוך" שכתב "איש יהודי מבית לוי ברצילוני", לפי החשבון שחישב אותן

הרב הגדול רבי משה בר מימון (הרמב"ם). לצד המצוות שרטטתי טבלה של סיווג המצוות על פי הבנתי, באופן הבא:

מ – מצוות שניתן לקיימן רק בבית מקדש קיים; מצוות שרק סנהדרין או בית דין יכולים לקיימן; מצוות לשנת היובל ובנושא העבדות. קבוצת מצוות זו מתייחדת משום שבדורות האחרונים ואף קודם לכן, אדם בישראל לא יכול היה לקיימן. סך כל המצוות בקטגוריה הזאת: 298.

צ – מצוות שהן ביסוד הצדק הטבעי, כגון מצוות פרו ורבו, מצוות כיבוד אב ואם או מצוות השבת גזל, ואין להן הקשר תיאולוגי. חזקה גם על אדם חסר אמונה שינהג על פיהן. אלו כוללות 91 מצוות.

ז – מצוות החלות על בני אדם בני המין הזכרי בלבד – 214 מצוות.

ג – מצוות החלות על בנות אדם בלבד – 168 מצוות.

מתוך המצוות מסוג ז' ניתן למנות: 23 מצוות שעניינן יחסי מין אסורים, אף הן על פי כללי הצדק הטבעי; 5 מצוות החלות על כוהנים גם אחרי חורבן בית המקדש; 5 איסורי נישואין לישראל (יהודי שאיננו כוהן); ו-2 מצוות העוסקות בשכיר חקלאי. בסך הכול 35 איסורים שרוב רובם של בני האדם אינם עוברים עליהם, ללא קשר לאמונתם.

מכאן שלמעשה מספר המצוות שהיהודי הזכר יכול לבחור לקיימן או להימנע מלקיימן הוא $270 (91 + 35 - 214)$. כל זאת בתנאי שמצוות אלו ייקרו לו בדרך חייו. מספר המצוות שהיהודייה יכולה לבחור לקיימן או להימנע מלקיימן הוא $259 (91 + 168)$. כל זאת בתנאי שמצוות אלו ייקרו בדרך חייה. לגבר הנורמטיבי יש אם כך יתרון של 11 מצוות בלבד.

עולה מכאן שאם גבר ואישה יקיימו, כל אחד לפי מינו, את כל המצוות האפשריות תיאורטית, הרי שמספר המצוות שיקיים הגבר יהיה גדול ב-4% בלבד ממספר המצוות שתקיים האישה. רק מהבחינה הזאת נשמת הגבר הינה נשמה יתרה במשהו על פני נשמת האישה. אולם בפועל, מאחר ש-49% מהמצוות לא ניתן לקיים ללא בית המקדש ונסיבות אחרות המוזכרות בקבוצת

המצוות מ', הרי שלמעשה כל נשמות היהודים פחתו וטיבן קטן עד כדי מחצית לערך מערכן של נשמות הצדיקים שחיו בתקופות בהן פעל בית המקדש. כאשר נתן ידו לחורבן הבית, פחת האל במקביל את דרגת הנשמות של כל היהודים לכדי כמחצית.

כ-15% מכלל תרי"ג המצוות הן מצוות שאינן קשורות בהיות האדם יהודי מאמין, אלא מתחייבות מהצדק הטבעי. באלה מחויבים גברים ונשים כאחד. במקרים רבים לא מזדמנים לגברים מצוות או פיתויים לעבירות שיש להתגבר ולהימנע מהן, כגון בדיקת סימני החגבים, הדגים או השרצים, מצוות אשר בעזרת האל כן נקרו בדרכה של האישה. לכן ייתכן מצב, ואין זה חזון נפרץ, שבו מספר המצוות שמקיימת האישה עולה על מספר המצוות שמקיים הגבר, שהרי ההבדל הינו מזערי מלכתחילה. אנו למדים אם כך כי לא מן הנמנע שרבות מנשמות הנשים עולות בדרגת שלמותן על אלו של הגברים. חישוב זה מעלה מכת מחץ לשוביניזם של חז"ל (כולם על טהרת הגברים). משקראתי את הגיגיו של הרב קוק שלהלן, השתוקקתי להטיח בפניו: "טול קורה מבין עיניך". כתב הרב קוק: "וכמה מידות עליונות וטובות, וכמה אושר ומרחב יש בחלק הטוב הזה של היות הנשמה נשמת איש פועל, יוצר, מחדש ומחייב פעלים והגיונים, שאיפות ומעשים, על פי עצמיותו הפנימית במערכי קדושתו – הנעלה מנפש האישה – הנחשבת כחומר לגבי הצורה – לעומת נשמת האיש הצורתית ורבה אי ההודאה המחויבת ליוצר הנשמה מכל איש ואיש, שלא עשני אישה."⁸¹

כיוון שבנשמות הגברים חל פיחות עקב חורבן בית המקדש ולמעשה אין הבדל מהותי בין נשמות הגברים לנשמות הנשים בכל הנוגע למספר המצוות שהם מקיימים, תיאוריית הנשמות היתרות קורסת. כפי שכבר ראינו בפרק 22, הנשמה היא הבל ורעות רוח. האדם מקיים בחייו מצוות ושכרו במצוות המתקיימות על ידו. "שכר מצווה – מצווה", כפי שנאמר במשנה⁸²:

81 הרב קוק – "עולת הראי"ה"

82 אבות פרק ד' משנה ב'

”בן עזאי אומר: הווי רץ למצווה קלה [כבחמורה] ובורח מן העבירה. שמצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה. ששכר מצווה – מצווה, ושכר עבירה – עבירה.”

שכר קיום המצווה הינו מיידית ומתבטא בהנאה הנגרמת לאדם מעצם קיום המצווה. זוהי היהדות הצרופה לדעתי, וכל היתר דברי מינות הם.

24. אפשרויות והחלטות

בפרשת דברים נאמר: "רָאָה נתתי לפניך היום את-החיים ואת-הטוב ואת-המוות ואת-הרע; אשר אנוכי מצווך היום לאהבה את יהוה אלוהיך, ללכת בדרכיו ולשמור את מצוותיו וחוקותיו ומשפטיו, וחיית וברכך ה' אלוהיך בארץ אשר אתה בא שמה לְרִשְׁתָּהּ ... העדתי בכס היום את השמיים ואת הארץ, החיים והמוות נתתי לפניך, הברכה והקללה, ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך."⁸³

מכאן שאדם בוחר את גורלו על פי האפשרויות הנקרות בדרכו בכל רגע נתון ובכך הוא חורץ את דינו ואת דין זרעו עד עולם. מאידך, ניתן לקרוא בתורה פסוקים המצביעים על גורל קבוע וידוע מראש. האדם אמנם רשאי לבחור מתוך האפשרויות השונות, אך בחירותיו והחלטותיו ידועות לאל מראש וצפויות, במבחן הציפיות האלוהי. במסכת ברכות "הכול בידי שמיים חוץ מיראת שמים"⁸⁴ ובפרקי אבות "הכול צפוי והרשות [של האדם לבחור] נתונה".⁸⁵

לידתו של אדם בודד מתאפשרת מתוך אינספור החלטות. בחירות שנלקחו מתוך שלל האפשרויות שעמדו בפני כל אבותיו ואמהותיו מדור לדור, החל מהופעת האדם המודרני הראשון – ההומו ספיאנס – לפני 100,000 שנים ויותר, וגם הפרימטים שקדמו לו.

83 דברים ל' ט"ו-ט"ז

84 תלמוד בבלי, ברכות ל"ג ע"ב

85 משנה, פרקי אבות ג' ט"ו

כדי להבין את משמעות מספר האפשרויות וההחלטות שהביאו להיתכנות לידתו של אדם מסוים שחי כיום, נחשב למשל אך ורק את מספר ההחלטות של קיום מצוות "פרו ורבו" שנתקבלו לאורך הדורות.

תחילה נדון בהחלטות שעליהן קיימת שליטה, דהיינו ההחלטה לבחור באפשרות של קיום הזדווגות לצורך יצירת חיים ברגע נתון ועם בן-זוג נבחר מבין כל בני-הזוג האפשריים, בהנחה שכל אלה הם נתונים קבועים ובלתי משתנים (הנחה לא נכונה ובלתי אפשרית).

לכל אדם יש שני הורים, אב ואם. גם לכל אחד מאלה היו שני הורים. כל אחד מההורים ומאבותיהם, כמו גם אמהותיהם, היו צריכים לבחור באפשרות לקיים יחסי מין עם בן-זוג מסוים אחד מבין מספר גדול ביותר של בני-זוג אפשריים, במועד שנבחר על ידי שניהם, בהחלטה משותפת.

על מנת לבחון למשל את מספר ההחלטות שנדרשו קודמינו לקבל כדי שאנו ניוולד, לאורך 20 הדורות האחרונים (כאשר n הוא מספר הדורות) נחשב: $2^{20} = 2^{20} = 1,048,576$ בני אדם, וכמספר הזה מספר ההחלטות, אך ורק בעניין ההסכמה להזדווג. דור אחד קודם לכך מתקבלות 2^{21} (2,097,152) החלטות. זהו מספר ההחלטות במשך כ-500 שנים (25 שנה $= 2^{n+1} = 1,000$ שנים תתקבל התוצאה: $2^{40} = 1,099,511,628,000$ - בחישוב ל-1,000 שנים תתקבל התוצאה: $2^{40} = 1,099,511,628,000$). למעלה מאלף מיליארד החלטות. מספר בלתי נתפס זה הינו קצה קצהו של מספר ההחלטות שנתקבלו מאז בריאת העולם (על פי האמונה הבריאתנית), דהיינו לפני 5,750 שנים. על פי חישוב, בתקופה זו היו כ-110 דורות. הרי שעלינו לחשב:

$$10^{33} \times 1.3 = 2^{110}$$

דהיינו: 1,300,000,000,000,000,000,000,000,000,000,000,000,000,000 החלטות. אבל אם אמנם ההומו ספיאנס חי לפני 100,000 שנים, הרי שמדובר ב-4,000 דורות לערך. לכן כדי שאדם מסוים ייוולד בימינו, היה צורך

שיתקבלו כ- 2^{4000} החלטות של הזדווגות מתוך כלל האפשרויות שהיו לכל איש או אישה.

אולם לא די בכך, שהרי בכל הזדווגות יש מיליוני בחירות של הטבע שלאדם אין שליטה עליהם. בכל פליטת זרע נעים כ-20 מיליון זירעונים. רק אפשרות אחת מביאה להולדתו של כל אחד מאותם 2^{4000} בני אדם שבזכות בחירותיהם והחלטותיהם נולד אותו אדם שחי כיום. אם לא די בכך, הרי שעל מנת שייולד זכר, קיים צורך ש-23 כרומוזומים של אביו יתחברו אל 23 כרומוזומים של אמו. רק כרומוזום אחד – Y – חייב להשתתף באחת מ-23 מהאפשרויות של כרומוזום X של בת-הזוג על מנת שיתקבל הזוג XY. לשאר 22 זוגות XX אפשרויות רבות של התחברות.

אם נוסיף על אותן 2^{4000} אפשרויות של זיווגים ונחשב את בחירתו האקראית של זירעון אחד ואת הבחירה האקראית של 23 זוגות כרומוזומים, נקבל מספר בלתי נתפס של אפשרויות שאך ורק משום שאמנם התקיימו בפועל אנו נמצאים בעולם ברגע זה.

כל אלה הם טיפה בים האפשרויות שהיו קיימות בכל בחירה מתוך 2^{4000} האפשרויות. די היה בתנוחה שונה של זוג מזדווג כלשהו, בעיתוי שונה, בבחירת בן-זוג אחר, ובאינספור סיטואציות בחירה שונות של כל אחד מבני-הזוג, כדי לגרום לכך שכל שרשרת האפשרויות תהיה שונה בתכלית.

כאשר נכמת את כל אלה יחדיו, נקבל מספר שבמרחק נגיעה מהאינסוף. כשנוסיף את כל היצורים שקדמו להומו ספיאנס, שאף הם פעלו במסגרת הברירות שהיו בפניהם כפי שפעלו, הרי שאנו נמצאים בחישובינו הרחק בתוך גבולות האינסוף.

צאו ולמדו: כל החישוב הארוך והמייגע שהוצג לעיל נועד להסביר את לידתו של אדם אחד המצוי איתנו, או את הלידה שלנו עצמנו. בעולם שבו חיים מיליארדי בני אדם, יש להוסיף ולהכפיל את החישוב בכל אלה. אמנם אין ספק שנגלה לאורך הדרך כפילויות של אפשרויות, אך אין בהן כדי לשנות את התמונה.

כיוון שהאל נחשב בעיני מאמיניו כאינסופי וכמשפיע על כל בחירה אנושית, הרי שרק לעניין הזיווגים מדובר במספר בלתי נתפס של אפשרויות והחלטות. בכל רגע נתון בוחר האדם כיצד יתנהל ברגע הבא בחייו (בין שהוא בוחר מדעת ובין שהוא עושה זאת מבלי לתת את דעתו) בין האפשרויות העומדות בפניו ומחליט על המשך חייו ברגע שלאחר מכן. אם לתוצאה של חישובי האפשרויות וההחלטות שהביאו ללידת אדם בודד כיום, נוסיף את כל האפשרויות וההחלטות של אדם זה בכל רגע נתון בחייו, ונכפיל את אלה במיליארדי בני האדם החיים ברגע זה, נקבל מספר עצום. חזקה על המאמין שהוא סבור כי האל היה שותף לכל בחירה והחלטה בודדת לאורך כל הזמנים, או שמא – וסביר להניח – המאמין אינו חושב כלל.

משל למה הדבר דומה?

בבית אריזה לתפוחים, אורזים 10 תפוחים בקופסה. בכל יום אורזים 10,000 קופסאות, ובעונה אחת אורזים כ-900,000 קופסאות שבהן 9,000,000 תפוחים. היעלה על הדעת שלבעל בית האריזה יש עניין בכל תפוח בודד? אין ספק שיש לו עניין בסוגי התפוחים, בגודלם הממוצע, בצבע הדומיננטי בהם ובטעמם באופן כללי, אולם התפוח הבודד אינו מעסיקו. כאן מדובר ב- $10^5 \times 9$ תפוחים. מול האל, בעל הבית של העולם לדעת המאמין, מתנהלות לאורך 5,770 שנים מבריאת העולם, או מאות אלפי שנים (על פי המדע), אינסוף אפשרויות והחלטות של בני אדם. האם הדעת – ואפילו הדעת האלוהית (אם קיים מושג כזה) – נותנת שלא ליש עניין בפרט בודד מכל אלה? אין ספק שהתגובה היחידה האפשרית הינה שלא הכול בידי שמייים, לא הכול צפוי ואפילו לא מקצתו. אמנם הבחירה ניתנה לאדם, אבל אין כוונת מכוון מאחורי הבחירה שעושה האדם מבין כל האפשרויות המונחות בפניו.

את המאמר הזה כתבתי בהיותי בן עשרים ושלוש והוא היה ליסוד בחירתני בדרך חיי שלאחר מכן: חיים של בחירה חופשית בלא מורא, אלא על פי כללי הצדק הטבעי והחובות שנקבעו בספרי החוק של מדינתנו המודרנית.

25. משחקי "מונופול"

על המילה הראשונה בתורה, "בראשית", דורש ושואל רש"י: "ומה טעם פתח בבראשית?" והוא עונה: "משום כוח מעשיו [של האל] הגיד לעמו [ישראל] לתת להם נחלת גויים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל, לְסִטִּים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא. הוא בְּרָאָה וְנָתַןָהּ לאשר ישר בעיניו. ברצונו נָתַןָהּ להם וברצונו נָטְלָהּ מהם וְנָתַןָהּ לָנוּ." פירוש רש"י זה לפסוק הראשון בתורה, אשר נלמד בבית הספר בו שהיתי ובו נחרטו בי דברי התורה, הותיר בי רושם כה עז עד שבכל עת שהתורה עוסקת בענייני הארץ, חלוקת הארץ, הבטחת הארץ, קרקעות ושאר נכסי דלא ניידים, אני חוזר ומנסה לבחון את הכתוב מול פירושו המרתק של רש"י.

רש"י מלמדנו שנחלתם של הגויים אשר ישבו בארץ בטרם הובטחה וניתנה לישראל, לא ניתנה לגויים לצמיתות אלא לתקופה קצובה אשר מעבר לה תילקח מהם נחלתם ותינתן לאשר ישר בעיני האל, ובין היתר – לנו, עמו ישראל.

לוח המשחק – ה"מונופול" של האלוקים – הינו פני הארץ שברא ביום הראשון לבריאה. תחילה נוטע האל גן בעדן מקדם. בכך נעשית הפרצלציה הראשונה. האל תוחם מתוך כל הארץ את שטח הגן. בהמשך, נהרות שמקורם בעדן תוחמים שטחי ארץ אחרים, את ארץ החווילה, את ארץ כוש ואת קדמת אשור.

אברהם ובן אחיו, לוט, באו לארץ כנען ועברו בה עד מקום שכם ועד אלון מורה. הארץ לא הייתה ריקה מיושבים, התורה מלמדת שהכנענים ישבו בה.

כשהגיעו לאלון מורה התגלה האל לאברהם ואמר לו לראשונה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת."⁸⁶ אנו למדים שבהבטחה הראשונה לא ניתנה הארץ לאברהם אלא רק לזרעו. על כן המשיך אברהם לנדוד, תחילה לבית אל ולאחר מכן לנגב. משנמשך הרעב בארץ נדד אברהם דרומה עד מצרים. אחרי שגורש ממצרים על ידי פרעה, חזר אברהם לנגב ושכ לבית אל יחד עם לוט, בן אחיו. שם פרצה מריבה בין רועי אברהם לרועי לוט, ואברהם החליט לחלק את הארץ בינו ובין לוט. הייתה זו החלוקה הראשונה של שתי מדינות לשני עמים. אף שידע כי כל הארץ שייכת על פי ההבטחה האלוהית לזרעו, אברהם כאפוטרופוס של זרעו ויתר בשמם על חלק מהארץ. לוט בחר בכיכר הירדן – הארץ הטובה שזורמים בה נחלי מים (משקה) וכוללת את ערי הכיכר עד סדום, ואברהם נותר בחלק הארץ שהיה מיושב באותה עת על ידי הכנענים. לאחר חלוקת הארץ על ידי אברהם, חזר האל והתגלה לאברהם, והבטיח לו ולזרעו עד עולם את חבל הארץ שנראה כמעגל שלם.⁸⁷ על גודלה של פיסת ארץ זו כבר עמדתי בפרק 15. האל שם לב ככל הנראה שמדובר בפיסת ארץ קטנה ולא ראויה למי שמאמין בו. על כן, במהלך ברית בין הבתרים – אירוע הזוי שבעבר ניתן היה לזהות אצל בני אפריקה הפגאנים והפרימיטיביים – כרת האל ברית עם אברהם ושוב הזכיר שלזרעו ניתנה הארץ, ולא לאברהם עצמו. גודל הארץ וגבולותיה השתנו בהבטחה זו. הפעם היה מדובר בשטח גדול שלא ניתן לראותו במבט סביב, מנהר מצרים ועד הנהר הגדול, נהר פרת.⁸⁸ האל לא הסתפק בתיאור הגבולות, הוא מנה גם את החלקות שנתחמו בין הנהרות, עשר חלקות בסך הכול: הקיני, הקינזי, הקדמוני, החיתי, הפריזי, רפאים, האמורי, הכנעני, הגרגשי והיבוסי.

כאשר שילח אברהם את הגר ואת ישמעאל למות במדבר, שוב נגלה אליו האל. הוא הבטיח לאברהם פריון גדול עתידי, "כי אב המון גויים נתתיך",

86 בראשית י"ב ו'

87 בראשית י"ג י"ד-ט"ו

88 בראשית ט"ו י"ח

אבל ההיסטוריה מלמדת שהבטחה זו לא קוימה. במעמד זה יצר האל פיחות בהבטחתו לתת לאברהם את נחלתם של עשרה עמים, והבטיח כי ייתן לו לזרעו את ארץ מגוריו, את ארץ כנען. מעשרה יוצא אחד. האל תעתע באברהם והותיר לו עשירית מהחלקות שהבטיח תחילה.

כך נוהג האל המבטיח וזו דמות תבניתה המשתנה של הארץ המובטחת, מימי אבינו אברהם ועד עצם היום הזה. ארץ קטנה שמתאימה בקושי להכיל 14 מיליון יהודים לערך החיים כיום, לעומת למעלה ממיליארד מוסלמים מזרע ישמעאל החיים בארצותיהם.

26. משחקי גנטיקה

אהרון הכוהן, בן עמרם בן קהת בן לוי בן יעקב, היה לכאורה אחיהם של משה ומרים.

אברהם אבינו עלה לארץ ישראל יחד עם אשתו ועם "הנפש [הצאצאים] אשר עָשׂוּ בחרן". בגיל 99 מבצע אברהם ברית מילה לעצמו ולכל בני ביתו – כל צאצאיו שנולדו בחרן.

על עמרם מסופר שאחרי שגזר פרעה להשליך ליאור כל הבן היילוד, נהג עמרם כפי שנהגו כל בני ישראל וגירש מעליו את אשתו יוכבד. אולם בתו מרים הצליחה לשכנעו להחזיר את אשתו, ומשכך עמדו כל בני ישראל והחזירו את נשותיהם. מרים ואהרון היו מרקדים לפניו ומלאכי השרת אמרו: "אם הבנים שמחה."⁸⁹

כאשר קראתי "אם הבנים שמחה", חזרתי ובחנתי מיהם הבנים, והרי רק בן אחד היה לעמרם וליוכבד בעת ההיא והוא אהרון. לרגע עלה בדעתי שנכתב "בנים" גם במשמע בנות, אלא שמיד חזרתי לגזירת פרעה אשר ציווה להשליך רק את הבנים ולא התכוון לבנות. האם ייתכן שהיה ליוכבד בן נוסף? שאלתי. ברור שהיה בן נוסף בסופו של דבר, אלא שבאותה עת טרם נולד משה לאמו יוכבד.

התורה מספרת: "וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּיקַח אֶת בַּת לְוִי."⁹⁰ מיהו אותו איש מבית לוי ומדוע לא נאמר "ממשפחת לוי", או "נכד לוי", או "בן קהת"? כבר

89 "מסכת סוטה" פרק י"ב

90 שמות ב' א'

ראינו אצל אברהם שבני ביתו הם לאו דווקא בניו הביולוגיים. עלתה בלבי השאלה: האין זה אלא שאיש מבית לוי איננו דווקא בן ביולוגי של לוי אלא מבני ביתו?

גם לַמְּפָרָשִׁים העניין לא נראה ברור. הרי יוכבד הייתה בת לוי ואחות קהת, ורש"י פירש: "בת מאה ושלושים שנה הייתה כשנתעברה." הגמרא מרבה לעסוק בסוגיה זו ויש לה פירושים רבים ושונים וב"טורי זהב"⁹¹ נאמר: "אלא על כורחה בא לומר שחזרה לנערותה". דהיינו כְּשֶׁרָה אמנו חזר לה אורח נשים בהיותה בת מאה ושלושים שנה.

ההלכה קבעה: "רוב בעילות אחר הבעל." דהיינו, רוב הבעילות שאישה נבעלת הן בעילות של בעלה. מכאן שאשת איש שילדה, אין חוששים שמא זינתה האישה והוולד הוא ממי שאיננו בעלה, אלא שנקבעה חזקה לבעלה שהוא אבי הוולד. וזאת כאמור משום שמייחסים לבעל את רוב בעילותיה של אשתו. עד כדי כך הרחיקו וקבעו כי אפילו אם יצא שם רע לאישה והכול מרננים שהיא בוגדת בבעלה ומזנה תחתיו, גם אז רואים בבעל מי שהוא בחזקת האב. אין ספק שמהטעם הזה משה הוא בנו של עמרם, אולם האם איש מבית לוי הוא עמרם?

מחקר גנטי שנמשך שנים רבות הוכיח שקיים גֵּן משותף לרוב הכוהנים, ללא הבדל מוצא – אשכנזים, ספרדים, תימנים, יוצאי רוסיה שבאסיה וחלקה האחר שבאירופה, ואפילו ילידי צפון אפריקה, למשל תוניסאים. כ-80% מכל אלה נושאים ב-DNA שלהם גֵּן משותף בשכיחות גבוהה שאין דומה לה בשום קבוצת אוכלוסייה אחרת. אצל יהודים שאינם כוהנים ואצל גויים, ניתן למצוא גֵּן זה ב-5% בלבד מכלל האוכלוסייה. אלה הם המתבוללים והחללים (ילדי כוהן וגרושה למשל). מכאן שהכוהנים הינם צאצאיו של איש אחד שהוא אבי משפחת הכוהנים. כל הקורא בתורה למד שאהרון וכל בניו אחריו, הם, בניהם ובני בניהם לדורותיהם, כוהנים הם.

91 הרב דוד הלוי סגל (1586-1667), בעל "טורי זהב" על השולחן ערוך. משנת 1654 היה רב העיר לבוב שבפולין.

את הכרומוזום הגברי Y-DNA, מקבל היילוד בתורשה מאביו בלבד, והוא יעבור לבניו ולצאצאיו הזכרים אחריו. הקביעה ההלכתית של התורה המעבירה את הכהונה בירושה מאב לכן מוצאת את ביטויה המעשי ב--Y DNA של כל כוהן הנושא את חותם הגן.

מחקרים לא הצליחו למצוא גן משותף – ואמנם אין כזה – למרבית הלויים, ויתרה מכך – הלויים אינם נושאים את גן הכוהנים. עולה מכך שהלויים אינם בני לוי, סבו של אהרון. מיהם, אם כן, הלויים שאינם בני לוי מבחינה גנטית? התשובה ההגיונית היחידה המתקבלת על הדעת הינה שהם מבית לוי. כפי שאליעזר עֶבֶד אברהם, למשל, היה מבית אברהם. אבי משה אף הוא נמנה על בית לוי אשר לקח את בת לוי, הלא היא יוכבד. מתי לְקַחָהּ? כאשר הייתה גרושה, ככל הנראה מעמרם. כשחזר עמרם ונשא, מעוברת הייתה. לכן נאמר: "אם הבנים שמחה." הללויה!

מסקנה: משה אינו אחיו הביולוגי של אהרון, אלא אחיו על פי החזקה שרוב בעילות יוכבד של עמרם הן. על כן גם משה הינו אפיזודה חולפת שאין יודעים מיהם צאצאיו ואף מהו מקום קבורתו, בעוד אהרון הוא צאצאו של לוי וממנו נפוץ זרע כוהני ישראל.

27. מטרדי מגדר

התורה קובעת: "על-פי שני עדים או על-פי שלושה עדים יקום דבר."⁹² מכאן למד הרמב"ם:⁹³ "נשים פסולות לעדות מן התורה, שנאמר על-פי שניים עדים לשון זכר ולא לשון נקבה." כך נאה דרש המורה לתורה בשיעור בכיתה ט'. אני כהרגלי נדדתי מיד למחשבות אסוציאטיביות. רבותינו דנו רבות ברות המואבייה וקבעו: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל אדוניי."⁹⁴ מואבי ולא מואבייה. שאם לא כן, הרי סבתו של דוד המלך, אף אם התגיירה, מואבייה הייתה ואסור היה לצרפה לקהל ישראל. והרי היא זו אשר בשוכבה עם בועז הביאה לתחילת מלכות בית דוד. מכאן אין ספק שהתורה יודעת להבחין במגדר וקובעת מצוות לגבר ומצוות אחרות לאישה ומקפידה על הוראותיה לכל מין. צא ולמד, אמרתי לעצמי. נאמר "לא תגנוב" ולא "לא תגנבי", ומכאן שלאישה מותר לגנוב מדין תורה וכן כל האיסורים שנאמרו בלשון זכר. ואמנם כך קובע השולחן ערוך "יורה דעה":⁹⁵ "גבאי צדקה, אין מקבלין מהנשים ומהעבדים ומהתינוקות אלא דבר מועט, אבל לא דבר גדול שבחזקתו (כלומר, רואים את הדבר הניתן לצדקה ככזה) גזול או גנוב משל אחרים." למדנו שדין פרוטה כדין מאה. על כן, אם הדבר המועט הינו מהגזל, מהגנבה או מהפרוטה ואף יותר מזה שנעשו על ידי אישה, מותר הוא לצורכי

92 דברים י"ט ט"ו

93 "הלכות עדות" פרק ט' הלכה ב'

94 דברים כ"ז ו'

95 סימן רמ"ח סעיף ד'

צדקה. משהבנתי את קביעת הרמב"ם שעולה ממנה כי "לא תגנוב" לא חל על האישה, הבנתי את ההיגיון וההיתר שבקבלת צדקה מעטה מהגזל ומהגנבה של האישה.

עוד לפי שיטה זו נאסרה המלכה מלכה, שנאמר: "שום תשים עליך מלך."⁹⁶ מלך – ולא מלכה. מכאן שאין ממליכים אישה וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש. גם אלה הדברים מובאים במדרש תנאים.⁹⁷ וב"הלכות מלכים" של הרמב"ם נאמר:⁹⁸ "אין מעמידין אישה במלכות, שנאמר: עליך מלך – ולא מלכה, וכן כל משימות שבישראל, אין ממנים בהם אלא איש." עד כמה פסולה האישה בהלכה? ב"חושן משפט" שבשולחן ערוך נאמר: "אישה פסולה לרון."⁹⁹ ובהמשך נאמר: "אישה פסולה [לעדות] וטומטום ואנדרוגיניוס פסולים מִסָּפֵק." מכאן שדרגת האישה אף פחותה מזו של טומטום ואנדרוגיניוס.

אפילו תורה אסור ללמד את האישה, וכך נאמר בתלמוד ב"מסכת סוטה":¹⁰⁰ "רבי אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות." והרמב"ם אומר ב"הלכות תלמוד תורה": "ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן."

אמי, שרה גולדברג – בתו של רבי אלעזר גולדברג ונכדתו של הרב הגאון דומ"צ מינסק יצחק גולדברג – הייתה מורה בישראל במשך ארבעים ושתיים שנה. בין היתר לימדה תורה לבנות ישראל בבית הספר הדתי תלפיות. את לימודי התואר השני במחזור השני של האוניברסיטה העברית בירושלים, סיימה עם תארים במתמטיקה ובפילוסופיה. כשלמדתי את כל דברי החוכמה שאמרה התורה ואמרו רבותינו על הנשים – כמובא לעיל ועוד כהנה וכהנה –

96 דברים י"ז ט"ו

97 פרק א' הלכה ב'

98 סימן ז' סעיף ד'

99 סימן ל"ה סעיף י"ד

100 דף כ"א עמוד ב'

סברתי לרגע שאינני יילוד אישה; אלא שהבנתי כי כל אשר נאמר הינו הבל, דבריהם של גברים שוביניסטיים אשר בחברה מתוקנת נקראים דברי לשון הרע.

שנים רבות נהגתי לשבת במטבח וללמוד תורה עם אמי בשעות אחר הצהריים, שעה שגם בישלה ואני נהייתי מחוכמתה. שאלתי: האם סבי וסבי-זקני עברו על איסור מהתורה, שעה שכיוונו את אמי ללמידה? שהרי במסכת סוטה בתלמוד הירושלמי¹⁰¹ נאמר: "הואיל והאנשים [הגברים] באין [באים] ללמוד והנשים באות לשמוע, אין חוכמתה של אישה אלא בפלכה [בפלך]". וכן נאמר שם: "יישרפו דברי תורה ואל יימסרו לנשים".

פגיעתם הקשה של חכמי הלכה אלה באמי, כה גדולה הייתה עד שסברתי כי עלי להתמרד נגדם, וכך גם עשיתי – למען כבודה של אמי, למען כבוד תורתה ולמען כבודם של אבותיה הרבנים אשר סטו מהחשיבה האומללה שפוסקי ההלכה העלו והורו.

עד היכן מגיעים גבולות הטמטום? שאלתי, והתשובה ניתנה לי על ידי המורה לתלמוד, רב שמפאת זכרו לא אזכיר את שמו. וכך השיב לי: יורה דעה בשולחן ערוך¹⁰² מלמד: "ואם שניהם [גבר ואישה] רוצים לטבוע בנהר, הצלת האיש קודם".

ב-17 באוגוסט 2003 צוטט בעיתון "מעריב" הרב שלמה אבינר, ראש ישיבת עטרת ירושלים ומהאידיאולוגים החשובים ביותר של הציונות, כמי שאמר: "אם חובש דתי נתקל בשני פצועים קשה, גבר ואישה, עליו לטפל קודם בגבר". שלחתי מכתב לאיש הזה וכך שאלתי: "אם אמך ונהג מונית זר מעורבים יחדיו בתאונת דרכים קשה ושניהם פצועים קשה, האם יש להשאיר את אמך לדמם למוות בזמן שנעשה טיפול בגבר הזר?" תשובתו בשתיקתו, הוא מעולם לא השיב לי.

101 דף ט"ז ע' א'

102 סימן כנ"ב סעיף ה'

ומכאן נזכרתי בפסוק: "מכשפה לא תחיה."¹⁰³ מגישת ההלכה אני לְמִד שאכן "מכשפה" ולא "מכשף". לכן לא חשש הרב שלמה אבינר לשאת את דבריו השחורים.

אין לי אלא לאמץ את דברי יעקב ולהחילם על כל אותם רבנים וחכמים: "בסודם אל תבוא נפשי, בקהלם אל תַחַד כבודי."

28. מה פירוש המילה "חלב"

בתנ"ך מופיעה המילה "חלב" לפחות 51 פעמים, כפי שמצוטט בהמשך. ניקוד המילה שונה: פעם חֶלֶב, פעם חָלָב, פעם חֶלֶב ופעם חֶלֶב. החֶלֶב מקורו בעטיני הבהמה. חֶלֶב הבהמה הוא החלק השומני והטוב שבבהמה, שכן השומן הוא החלק הרך והעשיר ביותר בקלוריות, והחֶלֶב הם חתיכות השומן הנאות, ולכן נצטוונו להקריב אותן על גבי המזבח.

שלושה מיני חלבים הם:

- א. החֶלֶב שעל הקרב – על קיבות העיכול שנקראות קרביים.
- ב. החֶלֶב שעל הכליות.
- ג. החֶלֶב שעל הכסלים – על צדדי המותניים, סמוך לחֶלֶב שעל הכליות. שנאמר (ויקרא ג', ג'-ד'): "וְהִקְרִיב מִזְבַּח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁה לַיהוָה אֶת-הַחֶלֶב הַמְּכֻסָּה אֶת-הַקֶּרֶב, וְאֶת כָּל-הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל-הַקֶּרֶב; וְאֶת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֶת-הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַלֵהוֹ, אֲשֶׁר עַל-הַכְּסָלִים" (מותניים, השרירים הפנימיים של הירך).

מעבר לשתי האפשרויות שלעיל אפשר למצוא:

חֶלֶב הארץ

חֶלֶב חגי

חֶלֶב תירוש ודגן

בחֶלֶב אמו

התורה ניתנה למשה בסיני מידי האלוהים שנגלה לבני ישראל. אין ספק שאלוהים ידע כיצד לנקד את המילים האלה, אלא שהתורה ניתנה ללא ניקוד. שלוש פעמים נוקד הפסוק "לא תבשל גדי בחלב אמו". בחֶלֶב ולא בְּחֶלֶב. מהיכן, אם כן, הובא הפירוש שהוא איסור אכילת בשר בחלב? רק לפרשנים פתרונים. אברהם שירת את אורחיו המלאכים והאכילם חֶלֶב ובן בקר. הפרשנים ניסו לתרץ את השילוב הזה ואמרו שהתורה טרם ניתנה במעמד זה. אמרתי לעצמי: הרי המלאכים באו משמיים ואין ספק שידעו את התורה אשר אף היא משמיים; ואלוהים נותן התורה כתב את הפסוק הזה ואין ספק שידע על האיסור, אם אמנם היה קיים. מכאן שחֶלֶב אינו חֶלֶב.

נברתי בספרי התורה והתנ"ך כדי למצוא סיפור נוסף שבו מבשלים בשר עם חֶלֶב. בספר שמואל ב' מסופר שהגישו לדוד המלך ולעם אשר איתו לאכול "חמאה וצאן ושְׁפֹת בקר". החמאה מקורה בחלב. כיצד הסכים דוד המלך לאכול אותה עם בשר ואף לכבד את העם במזון הזה? שהרי ימי דוד היו שנים רבות לאחר מתן תורה.

שאלתי את עצמי: האם חמאה ובשר מותרים באכילה ואילו חלב ובשר אסורים? אני נוטה לחשוב שלכל אזכורי ה"חלב" בתנ"ך ישנו פירוש אחד ולכן עשה אלוהים שימוש במילה זו. מהו הפירוש הנכון? לאלוהים פתרונים. מכאן שכל האוכל בשר עם חלב, זכאי מחמת הספק.

ספר התנ"ך שאנו מכירים מנוקד בניקוד טְבַרְנִי. באנציקלופדיה החופשית ויקיפדיה הובא הסבר כלהלן: שיטת הניקוד הַטְבַרְנִי (התחתון) מייצגת את הגיית הטקסט המקראי בפי יהודי העיר טבריה בראשית ימי הביניים. מערכת ניקוד זו הומצאה כפי הנראה סביב המאה ה-8 לספירה, וסימניה משמשים גם בעברית בת ימינו (אם כי כלליהם ומשמעותם שונים במקצת). לשיטת הניקוד היו שתי אסכולות ובסופו של דבר נדחתה אחת מהן, שיטת הניקוד של בן נפתלי, והתקבלה זאת של אהרון בן משה בן אשר, המשתקפת בכתר ארם צובא.

קדמו לשיטת ניקוד זו הניקוד בעברית ובארמית, דהיינו – ניקוד כבלי.

השימוש בניקוד החל בימי הביניים, בקרב מדקדקים נוצרים סורים, ואומץ מאוחר יותר בידי בעלי המסורה. מקובל להניח שהסיבה לפיתוח שיטות הניקוד בשפות השונות היא החשש שמסורת ההגייה של טקסטים מקודשים כגון המקרא – שעד אז הועברה בעל-פה, לא תשתמר אם לא תקובע בכתב. קיים גם ניקוד שומרונני והיה ניקוד בארמית נוצרית (סורית).

עולה השאלה ששאלתי את עצמי אינספור פעמים: מדוע התורה לא ניתנה כשמילותיה מנוקדות? כך לא הייתה עולה שאלה בעניין הניקוד, שהוא תוצר הביטוי שהגו הקוראים. כך או כך, משלא נוקדה, הרי שמי שעסק בניקוד התורה ניקד על פי ידיעתו, כפי שקיבל מקודמיו ועל פי חוכמתו.

אם כך, שאלתי את עצמי, מדוע אלוהים לא המציא מילים שונות זו מזו לכל משמעות? או-אז לא היה עולה ספק בהבנת הנקרא. אבל כיוון שהניקוד נוסף לטקסט, נוצרו בכמה מקרים בעיות הלכתיות. חכמים ניסו לתרץ, להסביר, להמציא פתרונות לבעיות הללו.

במהלך חיפוש המילה חלב, מצאתי 51 פסוקים כלהלן, ולא בכולם הפירוש למילה חלב הוא אחד:

1. "וינקת חֶלֶב גויים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגואלך, אביר יעקב" (ישעיהו, פרק ס', פסוק ט"ז).
2. "מים שאל, חֶלֶב נתנה, בספר אדירים הקריבה חמאה" (שופטים, פרק ה', פסוק כ"ה).
3. "וייקח שמואל טלה חֶלֶב אחד ויעלה ויעלהו] עולה כליל ליהוה ויזעק שמואל אל יהוה בעד ישראל ויענהו יהוה" (שמואל א', פרק ז', פסוק ט').
4. "חֶלֶב בֶּן-בְּעֵנָה הַנְּטָפְתִּי; אֶתִּי בֶן-רִיבִי מִגְּבַעַת בְּנֵי בְנֵימָן" (שמואל ב', פרק כ"ג, פסוק כ"ט).
5. "והיה מרוב עֲשׂוֹת חֶלֶב יאכל חמאה, כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ" (ישעיהו פרק ז', פסוק כ"ב).

6. "ודבש וחמאה וצאן וְשִׁפּוֹת בְּקָר הגישו לדוד ולעם אשר- איתו לאכול: כי אמרו – העם רעב ועייף וצמא במדבר" (שמואל ב', פרק י"ז, פסוק כ"ז).
7. "למען הָקִים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חֶלֶב ודבש כיום הזה נֶאֱעַן וְאוֹמַר אֲמֵן יהוה" (ירמיהו פרק י"א, פסוק ה').
8. "ותיתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חֶלֶב ודבש" (ירמיהו פרק ל"ב, פסוק כ"ב).
9. "ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חֶלֶב ודבש, צבי היא לכל הארצות" (יחזקאל פרק כ', פסוק ו').
10. "וגם אני נשאתי ידי להם בַּמדבר לְבַלְתִּי הִבִּיא אותם אל הארץ אשר נתתי זבת חֶלֶב ודבש, צבי היא לכל הארצות" (יחזקאל פרק כ', פסוק ט"ו).
11. "בהביאכם בני כר ערְלִי לב וערְלִי בשר להיות במקדשי, לחללו את ביתי בהקריבכם את לחמי חֶלֶב ודם, ויִפְרוּ את בריתי אל כל תועבותיכם" (יחזקאל פרק מ"ד, פסוק ז').
12. "והיה ביום ההוא יִטְפוּ ההרים עסיס והגבעות תלכנה חֶלֶב וכל אפיקי יהודה ילכו מֵיִם ומעיין מִבֵּית יהוה יצא והשקה את נחל השֵׁטִים" (יואל פרק ד', פסוק י"ח).
13. "כמו חֶלֶב וְדָשֵׁן תִּשְׁבַּע נפשי וּשְׁפָתִי רַנְנוֹת יהלל פי" (תהילים פרק ס"ג, פסוק ו').
14. "עטיניו מֵלֶאז חֶלֶב וּמוֹחַ עֲצֻמוֹתָיו יִשְׁקָה" (איוב פרק כ"א, פסוק כ"ד).
15. "כי מיץ חֶלֶב יוציא חמאה ומיץ אֶף יוציא דם ומיץ אֶפְיִם יוציא ריב" (משלי פרק ל', פסוק ל"ג).
16. "כי כל אוכל חֶלֶב מִן הַבְּהֵמָה אשר יקריב ממנה אֶשָּׁה ליהוה ונכרתה הנפש האוכלת מעמיה" (ויקרא פרק ז', פסוק כ"ה).
17. "וּקָחוּ את אביכם ואת בְּתִיכֶם וּבֹאוּ אליי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חֶלֶב הארץ" (בראשית פרק מ"ה, פסוק י"ח).

18. "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חֶלֶב ודבש, אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסִי" (שמות פרק ג', פסוק ח').
19. "ואמר: אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והפרזי והחיווי והיבוסִי, אל ארץ זבת חֶלֶב ודבש" (שמות, פרק ג', פסוק י"ז).
20. "והיה כי יביאך יהוה אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחיווי והיבוסִי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חֶלֶב ודבש, ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה" (שמות פרק י"ג, פסוק ה').
21. "לא תזבח על חֶמֶץ דם זבחי ולא ילין חֶלֶב חֶגִי עד בוקר" (שמות פרק כ"ג, פסוק י"ח).
22. "והבל הביא גם-הוא מבכורות צאנו ומחלביהן" (בראשית פרק ד', פסוק ד').
23. "וייקח חמאה וחֶלֶב ובן-הבקר אשר עשה וייתן לפניהם והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו" (בראשית פרק י"ח, פסוק ח').
24. "והקריב מזבח השלמים אִשֶׁה לַיהוָה אֶת החֶלֶב הַמִּכֶּסֶה אֶת הַקָּרֵב וְאֶת כָּל החֶלֶב אֲשֶׁר עַל הַקָּרֵב" (ויקרא פרק ג', פסוק ג').
25. "ואת שתי הכליות ואת-החֶלֶב אשר עליהן אשר על-הכִּסְלִים והכסלים הם מותניים, השרירים הפנימיים של הירך; ואת-היוֹתֶרֶת על-הכבד, על-הכליות יסירנה" (ויקרא פרק ג', פסוק ד').
26. "והקריב מזבח השלמים, אִשֶׁה לַיהוָה; חֶלְבוֹ הָאֵלִיָּה תְּמִימָה, לְעֻמַּת הָעֵצָה יִסְרִינָה; וְאֶת-החֶלֶב הַמִּכֶּסֶה אֶת-הַקָּרֵב, וְאֶת כָּל-החֶלֶב אֲשֶׁר עַל-הַקָּרֵב" (ויקרא פרק ג', פסוק ט').
27. "ואת חֶלֶב החטאת יקטיר המזבֶּחָה" (ויקרא פרק ט"ז, פסוק כ"ה).
28. "ואמר לכם: אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה, ארץ זבת חֶלֶב ודבש, אני יהוה אלוהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים" (ויקרא פרק כ', פסוק כ"ד).

29. "ויספרו לו ויאמרו: באנו אל הארץ אשר שלחנו וגם זבת חֶלֶב ודבש היא וזה פריה" (במדבר פרק י"ג, פסוק כ"ז).
30. "אם חפץ בנו יהוה והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר היא זבת חֶלֶב ודבש" (במדבר פרק י"ד, פסוק ח').
31. "המעט כי העליתנו מארץ זבת חֶלֶב ודבש להמיתנו במדבר, כי תִשְׁתַּרַר עלינו גם הַשְׁתַּרַר" (במדבר פרק ט"ז, פסוק י"ג).
32. "ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלוהיך, לא תבשל גדי בחֶלֶב אמו" (שמות פרק כ"ג, פסוק י"ט).
33. "אל ארץ זבת חֶלֶב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם-קשה-עורף אתה, פן אֶכְלֶךָ בדרך" (שמות פרק ל"ג, פסוק ג').
34. "ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלוהיך, לא תבשל גדי בחֶלֶב אמו" (שמות פרק ל"ד, פסוק כ"ו).
35. "והקטירם הכוהן המִזְבֵּחַה לֶחֶם אשה לריח ניחוח כל חֶלֶב ליהוה" (ויקרא פרק ג', פסוק ט"ז).
36. "חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, כל חֶלֶב וכל דם לא תאכלו" (ויקרא פרק ג', פסוק י"ז).
37. "ואת כל חֶלֶב פר החטאת ירים ממנו את החֶלֶב המִכֶּסֶה על הקרב ואת כל החֶלֶב אשר על הקרב" (ויקרא פרק ד', פסוק ח').
38. "ואת כל חֶלְבָה יסיר כאשר הוסר חֶלֶב מעל זבח השלמים והקטיר הכוהן המִזְבֵּחַה לריח ניחוח ליהוה וכיפר עליו הכוהן ונסלח לו" (ויקרא פרק ד', פסוק ל"א).
39. "ואת-כָּל-חֶלְבָה יסיר פֶּאֶשֶׁר יוֹסֵר חֶלֶב-הַפֶּשֶׁב מִזְבַּח הַשְּׁלָמִים, וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחַה, עַל אִשֵּׁי יְהוָה; וְכִפֵּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל-חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר-חָטָא, וְנִסְלַח לוֹ" (ויקרא פרק ד', פסוק ל"ה).
40. "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: כֹּל חֶלֶב שׁוֹר וּכְשֵׁב וְעֹז לֹא תֹאכְלוּ" (ויקרא פרק ז', פסוק כ"ג).

41. "אף לא אל ארץ זבת חֶלֶב ודבש הביאתנו ויתן לנו נחלת שדה וחרם. הַעֲיִי האנשים ההם תנקר, לא נעלה" (במדבר פרק ט"ז, פסוק י"ד).
42. "כל חֶלֶב יצהר וכל חֶלֶב תירוש ודגן, ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתם" (במדבר פרק י"ח, פסוק י"ב).
43. "ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאוד כאשר דיבר יהוה אלוהי אבותיך, לך ארץ זבת חֶלֶב ודבש" (דברים פרק ו', פסוק ג').
44. "ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשמע יהוה לאבותיכם לתת להם ולזרעם, ארץ זבת חֶלֶב ודבש" (דברים פרק י"א, פסוק ט').
45. "לא תאכלו כל נבלה, לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנוכרי, כי עם קדוש אתה ליהוה אלוהיך, לא תבשל גדי בחֶלֶב אמו" (דברים פרק י"ד, פסוק כ"א).
46. "ויביאנו אל המקום הזה וייתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חֶלֶב ודבש" (דברים פרק כ"ו, פסוק ט').
47. "חמאת בקר וחֶלֶב צאן עם חֶלֶב פְּרִים ואֵילִים בְּנֵי כֶּשֶׁן וְעֵתוּדִים עם חֶלֶב כְּלִיֹּת חִיטָה ודָם עֵגֶב תִּשְׁתֶּה חֶמֶר" (דברים פרק ל"ב, פסוק י"ד).
48. "השקיפה ממעון קודשך מן השמיים וכרך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חֶלֶב ודבש" (דברים פרק כ"ו, פסוק ט"ו).
49. "וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבוא אל הארץ אשר יהוה אלוהיך נותן לך, ארץ זבת חֶלֶב ודבש כאשר דיבר יהוה אלוהי אבותיך לך" (דברים פרק כ"ז, פסוק ג').
50. "כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותי, זבת חֶלֶב ודבש, ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלוהים אחרים ועברום וניאצוני והפר את בריתי" (דברים פרק ל"א, פסוק כ').

29. תפילות

הגיגים למכביר היו לי בשעות התפילה. באשר לאמירות שונות, העליתי במוחי את הצורך בהבהרות:

1. "ולירושלים עירך ברחמים תשוב," אמרתי בתפילת שחרית, בכל יום חול. וכן "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים".

שאלתי פעם רבנים מבני משפחתה של אשתי הגרים בירושלים, האם הם מתפללים בירושלים או שהם נוסעים יום יום להתפלל מחוץ לעיר. משענו שהם מתפללים בירושלים, שאלתי: "אל מי? הרי אתם אומרים 'תשוב'. משמע שאין אלוהים בירושלים ולא ברור כלל מתי ישוב." לא הייתה תשובה בפיהם.

2. התפילה "עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו", נאמרת כמה פעמים בכל ימות השנה. שאָלתי: מתי יבוא השלום אלינו? הרי אלוהים מקדמת דנא (מאז ומעולם) עושה שלום במרומיו בין המלאכים הניצים וטרם סיים את מלאכתו, שכן איננו מצליח להשכיח שלום ביניהם. מתי הוא יצליח לעשות שלום עלינו?

תשובת הרבנים הייתה: "בביאת המשיח." מכאן שאנו נמשיך להילחם עוד שנים רבות ודם רב עוד יישפך עד שאלוהים יעשה שלום גם עלינו, אם בכלל, לאחר שיצליח לעשות שלום במרומים.

3. במלחמות ישראל – עוד מימי מלחמת השחרור שנסתיימה כשהייתי כבן חמש – מביאים מדי פעם ברדיו ולאחר מכן גם בטלוויזיה קולות מההלוויה של מי מהנופלים, ותמיד אומרים גם "אל מלא רחמים". שאלתי את אבי: "אם הוא אב הרחמים, מדוע הייתה השואה? מדוע נשפך דם במלחמות ישראל?"

"לא בוחנים את חשבונותיו של אלוהים, השיב לי אבי. אולם אני מצאתי תשובה: אל מלא רחמים הוא כזה שמעולם לא שחרר ולו רחמנות אחת, שאם היה משחרר לא היה מלא והיה צריך להגיד "אל בעל הרחמים" או כל אמירה אחרת, למעט מלא.

30. הארות, ניצוצות והגיגים

בפרק זה יובאו קטעי מחשבות אשר חלפו בי, חזרו ושוב חלפו, פותחו או נשארו באבם. חלקם גרעיני רעיונות שלא נבטו וממתינים למימי הדעת לצורך הפיכתם לעץ דעת עושה פרי. חלקם דמויי עכביש אשר טרם טווה רשת רחבה דיה שיילכדו בה רעיונות אחרים, חלשים, שיגועו על פניה.

א. תורה, אמת, אמונה

הכוח המניע של התורה הן אמונות, והכוח המניע של האמת הן הוכחות. שתי אלו מונעות באמצעות אור: האמונות – לאורה של תורה, האמת – לאורם של העדויות, ההוכחות, הסבירות ושיקול הדעת. בפועל, מחוללי האמונה הם הסופרים שכותבים מפי השמועה, וטיעונים מפי השמועה אינם יכולים להיות מועילים להוכחת האמת.

הן התורה והן האמת מבוססות על הידע של העוסקים בהן בעת עיסוקם בהן; אלא שהתורה קפאה במקרה הידע שהיה קיים בעת כתיבתה, ואילו האמת נקבעת בכל עת שחוזרים ודנים במרכיביה על בסיס הידע, הניסיון וההבנה שהצטברו עד לזמן הדיון. מכאן שהתורה קבועה ולא ניתנת לשינוי ואילו האמת דינמית וניתנת לשינוי על בסיס ידע נצבר.

כבר קבעו רבותינו שאין לו לדיין אלא מה שמובא בפניו. על כן, כשכותב התורה בא לתאר את מעשי הבריאיה, הוא עושה זאת לפי מיטב ידיעותיו והכרתו את חוקי הטבע, כפי שהיו מובנים לו על בסיס הידע והניסיון שברשותו. השופט הדין בכיולוגיה המולקולארית, למשל, שלגביה מעידים בפניו אנשי

מקצוע או מדע, ובכלל אלה חוקרים, בעלי תואר דוקטור בכיולוגיה, מורים לכיולוגיה ומומחים אחרים בתחום, פוסק על פי מה שהובא בפניו. פסק דינו של השופט יכול להשתנות לאורך ציר הזמן בהתאם לידע ולניסיון שנוספו ונצברו ומובאים בפניו בפרקי זמן מאוחרים יותר. מכאן שהתורה היא בריאתנית ואילו האמת היא אבולוציונית.

ב. אור

שני מקורות אור מתוארים בספר בראשית: האור המופיע ביום הראשון והאור שמפיצה השמש מהיום הרביעי לבריאה.

התורה נחשבת ביהדות למאור, ותומכיה ומאמיניה חיים לאורה. האל שאין לו גוף ואין לו דמות גוף, גם עיניים אין לו. אין לאל צורך באור כדי לצפות, באמצעיו האלוהיים, בכל אשר ברא. אם כך, מדוע היה עליו לברוא אור תחילה? אלא שלא אור במשמעות אנרגיה נראית לעין חי ברא האל לראשונה, אלא את התורה שהיא אור. "ויהי אור" משמע "ותהי תורה". על פי הכתוב וכאשר הכול ידוע ונצפה מראש, נוצר העולם וכך הוא ממשיך ומתנהל. אלא שאור זה פגום הוא, שכן הוא מכיל את הרוע ואת החטא. התורה מלמדת לא לגרום עוולות. החקיקה, בין שהיא מבוססת על הצרכים המשתנים ובין שהיא מבוססת על הצדק הטבעי, מקורה בחוסר, בצורך, בעוול שיש למנוע. לולא היו גנבים, מדוע היה על התורה לצוות שלא לגנוב? לולא היו רוצחים בעולם, מדוע באה לעולם המצווה האוסרת רצח? וכן הלאה. אלא שהתורה האירה על כל הרוע, החטא והעוול אשר נבראו בצמד המילים "יהי אור". משמע שהתורה באורה היא מקור כל אלה אשר לאורם חי האדם ומהם עליו להימלט.

ג. אבות ובנים

ללוי היו שלושה בנים – גרשון, קהת ומררי; לקהת היו שלושה בנים – עמרם, יצהר וזכרון; ולעמרם היו שני בנים – משה ואהרן. על פי מצג זה לוי הוא

סבא-רבא של משה, וקהת הוא סבא של משה. אלא שעמרם נשא לאישה את יוכבד דודתו. מכאן שיוכבד היא אחותו של קהת. אם כך, מצד אמו של משה, לוי הוא סבו וקהת הוא דודו.

כיוון שלוי יצא עם אחיו למצרים ומשה הוציא את בני ישראל ממצרים, הרי שעל פי החישוב ישבו בני ישראל במצרים בין שלושה לארבעה דורות (שלושה על פי מניין יוכבד וארבעה על פי מניין קהת). אבל נאמר: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלושים שנה וארבע-מאות שנה." מניין זה אינו מסתדר כלל עם מניין השנים של שלושה או ארבעה דורות.

קושי זה נגלה למפרשים, שכל אחד מהם ניסה למנות לאחור כדי לגלות מתי מתחילות 430 השנים. על פי רש"י, זה היה כשנולד יצחק. הרמב"ן קובע שרש"י טעה ומחשב את המועד באופן שונה. הרמב"ם קובע שבני ישראל לא ישבו במצרים יותר מ-210 שנים, ואילו ספורנו אומר: מיום שהוציא את אברהם מאור כשדים.

כיוון שגדולי המפרשים חלוקים בדעותיהם, הרי ברור שכולנו לא הצלחנו להבין את דברי האל בעת מתן תורה, כאשר נשמתינו נכחו במעמד הר סיני. נמצא שלפנינו רק אחת משתי אפשרויות: האחת – האל לא הצליח להבהיר לנו את האמור, לא יישב את המחלוקת והותיר את המבוכה בתורתו ובליבות מפרשיו. מכאן שהוא לא אל. שתיים – ישיבת בני ישראל במצרים וסיפור יציאת מצרים לא היו אלא סיפור אגדה.

ד. אי-שלום וגלות

כשהבהרתי לעצמי ששלום טרם הגיע לארץ, חככתי בדעתי ושאלתי: מדוע ירושלים אינה מוזכרת בתורה? ועניתי לעצמי: הרי ירושלים הינה עיר השלום, וכיוון שהאל טרם סיים את בניית ירושלים של מעלה, הרי הוא עדיין עושה שלום במרומיו. מכאן שטרם התפנה לייסד את ירושלים, עיר השלום הארצית, ולכן גם לא הזכיר אותה בתורתו. לראשונה מוזכרת ירושלים (אם כי בכתיב

"ירושלם" בספר זכריה¹⁰⁴: "כה אמר אדוניי, שְׁבַתִּי אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֵמֶת וְהָר אֲדוֹנָי צְבָאוֹת הָר קוֹדֵשׁ." בפועל, האל טרם חזר לירושלים והשלום טרם הגיע אליה עד היום, והמחלוקות בינינו, המריבות, היריבות והשנאה – גדלים ומתרבים.

בפסוק הראשון שבו מוזכרת ירושלים נאמר "שבתי אל ציון", כאילו גלה האל מציון ואמור לשוב לעיר השלום. נזכרתי שבעבר הרחוק היה מי שגלה מירושלים משום שלא הנהיג אותה בדרכי שלום.

במסכת נדרים¹⁰⁵ מובאת דעה שעונה על השאלה מדוע גלו בני ישראל למצרים. התשובה הינה: משום חָטְאוּ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ. ומהו חטא זה? סְבָרְתוֹ שֶׁל רַבִּי אֲבָהוּ בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְעָזָר הָיָא כִּי חָטְאוּ שֶׁל אַבְרָהָם הָיָה שׁ"עֵשָׂה אֲנַגְרִיא בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים". אַנְגְרִיא בִּיּוּוֹנִית (angariea) – עבודת כפייה; והרי כל עבודת כפייה מעוררת שנאה בין הכופה לנכפה. כאשר הכפייה הינה על תלמידי חכמים, הרי שהשנאה בין הכופה לנכפים החכמים ובינם לבין עצמם לא מותירה שמץ של שלום ביניהם. אברהם אבינו נלחם במקום להשכין שלום. דבריו של רבי אבהו מתייחסים למלחמת אברהם בארבעת המלכים אשר לקחו את לוט בשבי.¹⁰⁶ יחד עם 318 לוחמים שהיו לדברי רבי אבהו תלמידי חכמים אשר רצו בשלום, יצא אברהם להילחם וכפה עליהם מלחמה. על מעשה זה נענש אברהם בהגליה לארץ מצרים.

עולה מכאן שאילו היה האל עושה תחילה שלום בארץ ורק לאחר מכן מתפנה לעשות שלום במרומיו, ההיסטוריה הייתה שונה בתכלית. אולם האל, המסכסך הגדול שאינו מצליח להשכין שלום קבוע במרומיו, הביא למצב של כסוכים תמידיים, על כל הרע שבהם, בין בני האדם.

104 זכריה ח' ג'

105 נדרים ל"ב ע"א

106 בראשית י"ד

ה. ארבעת האבות

"ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ותיקבר בשיבה טובה,"¹⁰⁷ אמר האל לאברהם ועולה השאלה: כיצד אברהם, עובד האל היחיד, ישוב אל בין עובדי עבודה זרה – תרח ואבותיו? על כך אומר רש"י: "ללמדך שעשה תרח תשובה." והכול יודעים שבמקום בו עומדים בעלי תשובה, צדיקים גמורים אינם עומדים. אך לעניין המתים לא כך הוא לדעתי, שכן אברהם נשלח אל תרח אביו, כלומר צדיק ובעל תשובה יהיו יחדיו באותו מקום שהוא רימה ותולעה. כל זאת לאחר המוות, אבל בעודם בחיים, הצדיקים אינם רוצים בנוכחותו של החוזר בתשובה במחיצתם. הם שולחים אותו לעמוד במקום אחר, ואיננו יודעים אם מקום זה טוב הוא מזה של הצדיקים אם לאו.

משפנה אליי בן דודה של אשתי, הרב זיסל אלכסנדר חניסקי ז"ל שהיה המשגיח של ישיבת חברון, וביקשני ושידלני לעשות תשובה, ביקשתי שיבטיח לי את מקומם של הצדיקים. לא מימין להם, לא משמאלם, לא מעליהם ובוודאי שלא מתחתיהם. כיוון שלא נאות להעמיד אותי במקום זה של צדיקים, בחרתי שלא לעשות תשובה. שהרי רק בחיים מקומם של צדיקים שונה ממקומם של בעלי תשובה, ואילו לאחר המוות בעלי תשובה וצדיקים נחים יחדיו. והיכן נחים הרשעים? גם הם עם הצדיקים ועם בעלי התשובה, שנאמר: "קטון וגדול שם הוא ועבד חופשי מאדוניו."¹⁰⁸

ו. ארץ כנען – אחוזת עולם

האל מקים ברית בינו לבין אברהם ומגדיר את חלקו בהסכם: "ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך, את ארץ כנען, לאחוזת עולם." אלא שאברהם ובניו אחריו מטילים מום בזכרותם בעצמם ובכל זרעם אחריהם, ואילו האל אינו עומד בהבטחתו זו ואף אומר לאברהם: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ... ארבע-מאות שנה." מהו אותו הסכם אשר מופר מיד? מהו

107 בראשית ט"ו ט"ז

108 איוב ג' י"ט

אותו צדק אלוהי אשר נרמס על ידי מי שהגה את ההסכם? הרי משמל אברהם את בנו, קיבל ההסכם תוקף. הניצע קיבל את הצעתו של המציע, עמד וכיצע את חלקו בהסכם, ואילו האל הציג לפנינו מהו הצדק האלוהי.

ז. האל בצמצומו

בספר ישעיהו נאמר: "מלוא כל הארץ כבודו."¹⁰⁹ לא נאמר: מלוא כל הארץ נוכחותו, הווייתו, קיומו או הימצאותו. האם האל נמצא בכל מקום, בכל פרק זמן, קטן ככל שיהיה, לאורך כל הזמנים, שכן "הוא היה והוא הווה"? בספר בראשית נכתב: "ורוח אלוהים מרחפת על פני המים."¹¹⁰ ריחוף יכול להתקיים שעה שהמרחף נע וזו ממקום למקום, משמע שתוך כדי פעולת הרחיפה משנה המרחף את מיקומו, מעביר את הווייתו ממקום אחד למשנהו. משכך הם פני הדברים, הרי שהאל לא נמצא באותו פרק זמן בכל מקום. כשהאל מטייל בגן עדן לרוח היום,¹¹¹ הרי הוא עובר ממקום אחד למקום אחר בתוך חצרים – רשות היחיד של אדם; יהיה גודלם אשר יהיה – הרי הם גדורים ומוגבלים. מכאן שבאותה עת האל איננו מצוי במקומות מחוץ לגן עדן שגודלם אינסופי, ואפילו בתוך הגן האל אינו ממלא את החלל אלא נע ממקום למקום.

מהיכן אנו למדים שגן העדן מצומצם ויש חלל שמחוץ לו? בספר בראשית מתואר האל כמי שנוטל את האדם מהמקום שנוצר בו ומציבו בגן עדן. אם כך, אפילו האדם נוצר במקום שמחוץ לגן העדן, משמע שבפועל מדובר בחצרים בתוך חצרים. האל נמצא בחצרים, אך לא בכל החצרים. נמצא במקומות בתוך החצרים, אך לא בכל תחומם.

מכאן אני למד "שמלוא כל הארץ כבודו" אין פירושו שהאל נמצא בכל

¹⁰⁹ ישעיהו ו' ג'

¹¹⁰ בראשית א' ב'

¹¹¹ בראשית ג' ח'

מקום. למה דומה הדבר? שעה שהעסקתי את מחשבתי בשאלה זו נכנס מנהל בית הספר לכיתה. כל תלמידי הכיתה ואף המורה, קמנו מפאת כבודו, כפי שחונכנו. באותו רגע התברר לי במה אמורים הדברים. כבודו של המנהל היה מלוא הכיתה, שכן התלמידים הם שקבעו את גודל מלוא הנפח. מכאן שהשאיפה הינה למלא את ליבותיהם של כל עמי הארץ בכבוד האל, אך האל לא נמצא בכל מקום.

חזיונים נוספים לדעתי זו מובאים בתורה ובתפילה. האמירה "אַרְדָּה נֹא" נמצאת בתורה בתיאורים הנוגעים לסדום ועמורה¹¹² ("וירד אדוניי") ולמגדל בבל.¹¹³ האל יורד לראות את מעשי האדם. יורד מהיכן? כמה הוא יורד? מה מרחק הירידה? האם ממקום שבתו האל אינו יכול לראות? ואם אינו יכול לראות מבנה שלם שראשו עומד להגיע לשמיים (מגדל בבל), כיצד הוא רואה פעולה של אדם בודד? מוגבלותו של האל ברורה מעצם האמירה שלו עצמו בתורתו אשר ניתנה למשה בסיני. בתורתו מתאר הבורא את מוגבלותו ביכולת לראות ואת הצורך בירידתו אל הארץ. ואם האל עצמו מתאר את מוגבלותו מי אנו, בני האדם, שנכפור בקביעתו של האל?

בתפילה אנו אומרים: "ולירושלים עירך ברחמים תשוב." "תשוב" משמע שמאז עזב את ירושלים (ככל הנראה בעת החורבן), האל טרם שב אליה. משמע שהאל לא נמצא בכל מקום. אם איננו בירושלים, מדוע אנו נלחמים על ירושלים? מדוע אנו תוחכים פתקים בין אבני הכותל? מדוע אנו מתפללים בבתי כנסת בירושלים? הרי בירושלים אין אלוהים. אמנם אנו חיים בתקווה שבעת רחמים הוא ישוב, אבל רחמי שמיים בעניין זה טרם הגיעו.

בתפילה נאמר: "עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל." לא רק שגודלו ההווייתי של האל מוגבל, גם מעשיו מוגבלים. לא רק שמעשיו מוגבלים, גם יכולותיו מוגבלות. האל עוסק מימים ימימה בעשיית שלום במרומיו. "עושה שלום" הוא תיאור של פעולה נמשכת שטרם הסתיימה.

112 שמות י"ח כ"א

113 בראשית י"א א'-ט'

כל עוד אינו מסיים את עשיית השלום במרומים, האל לא יתחיל לעשות שלום עלינו. כיוון שנראה כי משך הזמן שבו עסוק האל בעשיית שלום במרומים הוא כמשך הזמן האינסופי מקדמת דנא ועד היום, יש להניח שלעולם לא יתחיל לעשות שלום עלינו. מוגבלותו של האל הינה לא רק בגודל אלא אף ביכולת. זהו האל שאנו מייחלים לו?

ח. הַפְּלוֹת שֶׁל שְׂרָה, זְקֵנַת אַבְרָהָם וּפְקִידַתָּהּ שֶׁל שְׂרָה

אברהם ושרה זקנים באים בימים. לשרה כבר אין אורח נשים והיא מעידה על אברהם שהוא זקן. מלאך האלוהים מבהיר לאברהם: "הייפלא מיהוה דבר." התורה לא מספרת "ואברהם ידע את שרה אשתו" כשם שכתוב על אדם אשר ידע את חווה אשתו, אלא נאמר: "ויהוה פקד את שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דיבר."¹¹⁴ כאשר הגענו במסגרת הטיול השנתי לכרמל וביקרנו במנזר הכרמליתים, ישבנו בחצר והמורה סיפר לנו על האמונות הנהוגות בנצרות ואף תיאר באירוניה את האמונה הנוצרית שעל פיה ישוע (ישו) מנצרת הינו בן האלוהים. נזכרתי בפסוקים שהובאו בזה ולא יכולתי להשתחרר מההבנה שסיפור הורתו של ישוע דומה לסיפור הורתו של יצחק. עד שהגעתי להכרה ששני הסיפורים הזויים במידה שווה (או שלא).

ט. אֵל יְהוָה – אֵל עֲלִיּוֹן

מִלְפִי צֶדֶק מְלַךְ שְׁלֹמֹה¹¹⁵ (יש המזהים את השם עם ירושלים) היה כוהן לאל עליון, אותו אל מקבוצת האלים החשובים שבפנתאיאון הכנעני. כוהן זה לאל עליון כיבד את אברהם לאחר שקיבל מעשר מכל השלל שלקח אברהם במלחמת המלכים – בלחם, ביין ובכרכה. באותה עת התקיים דו-שיח בין מלך סדום לבין אברהם, ואברהם נשבע במועל יד: "הרימותי ידי אל-יהוה אל עליון, קונה שמיים וארץ."

¹¹⁴ בראשית כ"א א'

¹¹⁵ בראשית י"ד י"ח-כ'

האל הכנעני הינו אליל מוחשי מקבוצת אלילים מציאותיים ומוחשיים שהכנענים סגדו להם. אלוהי אברהם לעומתם הוא אל דמיוני שאיננו מוחשי, השמיים והארץ הם קניינו. מכאן שהאל הדמיוני הוא מציאותי ואילו האל המציאותי הוא דמיוני. לאל המוחשי יש בתרבויות השונות (וכיום גם על מדפי המוזיאונים) ביטוי – במבנים, במעשי אמנות, בספרות ובמקומות מוחשיים אחרים. אל בלתי מוחשי אינו ניתן לזיהוי ואין לו ממשות, הוא מתקיים בדמיונם של מאמיניו. מכאן שאף עובדת היות השמיים והארץ קניינו, מתקיימת בדמיון המאמינים ולא במציאות.

י. וישם לך שלום

השלום שלכאורה צריך שיתקיים אצל בניו של האל, איננו מוכן מאליו. "מה טובו אוהליך יעקב"¹¹⁶ הוא אותו שלום שראה בלעם הרשע. זהו שלום שברירי, שלום שיש לשוב ולתחזקו, לשוב ולברכו. על כן מצווה האל על הכוהנים לברך את בני ישראל בברכת השלום, "וישם לך שלום."¹¹⁷ ובאיוב נאמר: "עושה שלום במרומיו."¹¹⁸ מכאן באה התפילה: "עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו." האמירה "וישם לך שלום" היא בלשון עתיד ואף "הוא יעשה שלום עלינו" נאמר בלשון עתיד. מכאן שעד שנגיע אל היום העתידי, אשר כל יום דוחה אותו אל עתיד רחוק יותר שבו סוף סוף ישכון שלום בין בניו של יעקב, אין שלום. ביום תשעה באב אומרים שלא חרבה ירושלים אלא בגלל שנאה, וחכמים הוסיפו "חינם".

עולות מכך שתי שאלות:

1. מדוע שררה שנאה בין תושבי ירושלים? ומדוע שנאה זו בחינם

הייתה?

אין לך אלא להשיב שאם האל אינו משכין שלום בין ברואיו ובפרט בין

116 במדבר כ"ד ה'

117 במדבר ו' כ"ו

118 איוב כ"ה ב'

בניו, הרי שיש בקרבם שנאה. שנאה זו בחינם היא, שכן האל עדיין לא נתן שכרם במטבע השלום. מכאן שהאל הוא מקור השנאה, מקור החורבן, שכן טרם התפנה לשים שלום בקרב בני ישראל.

2. מדוע האל טרם השכין שלום בארץ?

התשובה ברורה והיא נתונה בתפילת "עושה שלום במרומיו". האל עוסק כל העת בעשיית שלום במרומיו, שהרי חלק פסוק זה נאמר בלשון הווה. בכל עת, מקדמת דנא ועד עצם היום הזה, עוסק האל בעשיית שלום במרומיו. מכאן שרבים השנאה והמדוכה, הבוקה והמבולקה והתוהו ובוהו שברקיע, במרומי מושבו של האל, וטרם הצליח להסדיר שלום במרומיו. רק כאשר יסיים את העבודה הסיזיפית הזו, רבת השנים והדרורות, יתפנה לעשות שלום עלינו. מכאן שאנו צריכים להתפלל לעשיית שלום במרומים במהרה בימינו, כפתיח לעשיית שלום במקומותינו, בינינו. שלום שככל הנראה לעולם לא יגיע, שכן האל באוזלת ידו אינו מצליח במשימתו במרומיו.

יא. השתייכות לאברהם – זיכרון החטאים

בתפילות השונות שב המאמין ומזכיר לאל את ייחוסו לאביו הראשון אברהם, זה שהכיר בייחודו של האל. מכוח מעשיו של אברהם האב, מבקש בנו-זרעו סליחה וכפרה, רוח והצלה, כל טוב הארץ, מהאל הטוב והמיטיב. אלא שהקורא את סיפור עקדת יצחק אינו יכול שלא לתהות: מדוע נגזר על אברהם לשחוט את יצחק על המזבח ומדוע נגזר על יצחק להישחט?

אמר רבי אמי: "אין מיתה בלא חטא, ואין ייסורין בלא עוון."¹¹⁹ מכאן שנגזר על אברהם לשחוט את בנו ונגזר על בנו יצחק להישחט בידי אביו, כדי ששניהם יתמלאו צער רב וייסורים רבים ובכך יכפרו על עוונותיהם. עלתה בלבי השאלה: מהם חטאיהם של אלה, עד שהיה עליהם לשאת ייסורים כה גדולים?

¹¹⁹ בבלי, שבת נ"ה א'

והשבת: אברהם נענש בגין חרחור מלחמה במקום השכנת שלום. יצחק נענש משום שיעדיף בעתיד את בנו עשיו על פני יעקב ויברך בשיכול (ייתן ליעקב את ברכתו שיועדה לעשיו, ובלית ברירה ימציא ברכה לעשיו). כך ירחיק את השלום מבניו ויגרום לשנאת אחים, ובכך חטאו.

שוב האל, אשר טרם הביא שלום על הארץ ובלב מאמיניו, גורם לכך שבהיעדר שלום מתלקחות מלחמות, מתקיימות שנאות, נוצרות סיבות לענישה בעוון המעשים האלה, והאל יכול להמשיך ולתחזק את הצער ואת הייסורים שנראה כי הוא נהנה לראות כיצד הם מכים בנו.

האם גם השואה לא קרתה אלא עקב מחדל ואוזלת יד של האל שטרם התפנה לעשות שלום בארץ?

יב. חמאה וחלב ובן-בקר

שלושה מלאכים ניצבו על אברהם כחום היום, שעה שישב בפתח האוהל. כמנהג קבלת אורחים ראויה, הכין אברהם לאורחיו ארוחה שכללה, בין היתר, חמאה, חלב ובשר, ומלאכי האל אכלו תוך שאברהם עומד עליהם לשרתם. והרי אברהם צדיק היה והאירוע קרה שלושה ימים לאחר שמל את עצמו ואת בני ביתו והיה ליהודי כשר. הרי בשר וחלב אסורים מהתורה וכן למדנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה והיא נכתבה במאמר אחד. מכאן שמותר לאכול בשר וחלב, שהרי ניתן להבחין שמדובר בבן בקר שהוא זכר ובחלב שמוצאו מנקבת הבקר. אין אני למד אלא שהאיסור של אכילת בשר וחלב הינו בצמצום דווקא, דהיינו גדי בחלב אמו ולא בן-בקר בחלב כלשהו. האם לא כך מלמדת התורה, ואילו מפרשיה הם שהציבו גדרות שאין בינן לבין הכתוב ולא כלום?

יג. מגלומניה

במגלומניה האלוהית ניתן להבחין בכל פסוק בתורה שבו האל מתגלה, מדבר, מחייב, מרתיע, פועל, יוצר, בונה, וכיוצא באלה סופרלטיביים. האל

כול יכול הוא ואין דומה לו. מגלומניה של האל עומדת ביסוד האמונה. פגיעה כלשהי בדרגת הגודל האבסולוטי של האל ושל מעשיו תהפוך את האל לפחות ערך. מכאן שהאל שולט בכול. בכל חפץ – קטן ככל שיהיה, בכל יצור חי – מזערי ככל שיהיה, בכל יחיד-עשב, בכל שרץ וחרק, וברור שבכל אדם. אורכו של יחיד-עשב, רוחבו, עוביו, צבעו, צורתו ומיקומו בין חבריו העשבים, המיום שבו וחיותו – נשלטים ללא גבול וללא עוררין על ידי האל, וכך נשלטים אינסוף פרטי דשא ושאר הפרטים הדוממים והביולוגיים, המוכרים ואלה שאינם מוכרים, הידועים ושאינם ידועים, אלה שהיו, אלה שישנם ואלה שיהיו עד אינסוף. זוהי המגלומניה הצרופה.

אין לאדם המאמין אלא לדבוק במגלומניה הצרופה של האל. תפילת שחרית של שבת, "נשמת כל חי תפאר ותרומם", עומדת ביסוד האמונה הדתית.

פרדסן שבבעלותו 100 דונם של פרדס מניב ובו נניח 250 עצים בכל דונם, ובסך הכול 25,000 עצים מניבים שלכל אחד מהם בממוצע 100 פירות, יכול לצפות ל-2,500,000 פירות בשנה. אין ספק שהפירות יקרים לו והוא מקפיד לטפל בפרדס כהלכה. אך האם הוא מתעניין בפרי בודד קלוקל? אמנם הפרדסן איננו אלוהים ואין לו יכולות של אל, אך מדוע ירצה להתעניין בפרי האחד הקלוקל שבפרדסו?

גם אם קיים אל ובני האדם הם פירותיו, מה עניין לו באחד ממיליארדי הפירות שהוא ה"אני"? אך אם אני מתנהג כמי שמאמין כי האל בוחן את כל צעדיי, דואג למחסורי, מרפא את תחלואיי, מעניש אותי על מעשיי הרעים וצופה הליכותיי בכל עת, הרי שהתהפכו היוצרות ואני זה שהופך למגלומן. המאמין כי לאל אין אלא לעסוק בפרט שעה שעליו לנהל עולם ומלואו, אינו אלא גדול המגלומנים.

יד. כללי הצדק

האל מגן על מאמינו מפני הרעה, שעה שהמאמין נותן כופר-צדקה, כמצוות האל. בני האדם הרעים הגורמים עוול למאמין הצדיק נותן הצדקה, מוגנים על ידי האל, אשר כהנחת עבודה מיטיב עם הרשעים (רשע וטוב לו). מכאן שהגנתו של האל על מאמיניו תגדל כאשר אלה יתנו כופר נפש לרשעים ובכך יגדילו את אושרם ויטיב להם.

טו. מעשיה הטובים של סבתא שרה

אברהם מורה לשרה בעניין שפחתה הגר: "עשי לה הטוב בעינייך"¹²⁰ ולא נאמר: כטוב בעינייך. שרה, סבתנו הקדושה, אם האומה היהודית אשר המיטוכונדריה שלה אמורה להימצא בכל אם בישראל, בוחרת לענות את הגר עד כי זו בורחת מפניה. מכאן אנו למדים שהטוב בעיני שרה אמנו – היא סבתא רבתה שרה – אינו אלא נקמה בעינויים. צא ולמד מהן תכונותיה האחרות של אם האומה הזו.

טז. נשמה

המאמין מרים קולו אל הנשמות הקרובות אליו, ויוצא בתחינות ובבקשות מהנשמה להיות מליצת יושר. הוא רוצה להתחבר לנשמה מוכרת אחת ולפעול עימה יחדיו למען הגשמת רצונות מכל סוג ומעבר לכל דמיון. המאמין משוכנע כי הנשמה שומעת אותו, נוכחת לידו, חושבת עבורו או במקומו, הולכת ובאה לפני הבורא, ויחד עם חברותיה הנשמות נהנית מלימוד תורה, מְשִׁבֵּיעָה את עצמה באוכל ובמשקה שטעמם כטעם צפיחית בדבש ובפירות גן העדן בו היא שוהה.

אותה נשמה הייתה, לדעת המאמין, בגופו של אדם קרוב או רחוק, ומכל מקום חי, נושם, פועל, שומע, רואה, מדבר, חושב ובעל שאר תכונות אנושיות

120 בראשית ט"ז ו'

ידועות. לאדם זה היו איברי גוף ביולוגיים, גשמיים וניתנים לזיהוי באמצעות חושים אנושיים. מכאן שלפי האמונה לאדם יש אוזניים כשם שלנשמה יש אוזניים, יש לו עיניים כשם שלנשמה יש עיניים, וכיוצא בזה.

עולה השאלה המתבקשת: מדוע לו לאדם שתי מערכות זהות של כל האיברים? עיניים גשמיות ועיני הנשמה, אוזניים גשמיות ואוזני הנשמה, פה גשמי ופה הנשמה? או שמא אברי החישה של הנשמה חבויים בה, אינם פעילים, אינם משתתפים בהוויה הקיומית של החי, ורק ברגע המוות מתעוררים אלה לחיי הנצח הנשמתיים ומתחילים לפעול כממשיכים זהים של האיברים שמתו?

ההיגיון אומר שאין לו לאדם אלא זוג עיניים אחד וזוג אוזניים אחד ואילו לנשמה אין מכל אלה דבר. מכאן שהיא לא שומעת, לא רואה, לא מדברת וכה הלאה. אולם ידוע לנו כי מי שלא עושה את כל אלה משול למת, ואם הוא כזה – הרי שהוא מת. מכאן עולה שהנשמה מתה כל עוד היא שוכנת באדם החי. מתה – משמע שאינה קיימת. אם אין לחי נשמה חיה בחייו, מדוע שנאמין כי למת, שאינו זקוק לדבר ואין לו דבר משלו, דווקא יש נשמה במותו? אלא שנשמה היא משל, ובמשליו אמר קהלת: "הכול הבל." משמע שגם הנשמה הבל היא.

יז. נעשה אדם בצלמנו

האל הכול יכול לא היה מסוגל לייצר אדם שהוא אבטיפוס שאין דומה לו. על כן ייצר פלגיאט. מכאן שהכול יכול הינו מעתיקן.

יח. ועוד על הצדק האלוהי

האל מבטיח לאברהם כי גר יהיה זרעו בארץ זרה אשר אנשיה יענו את בני זרעו אשר יהיו להם לעבדים במשך 400 שנה, אבל הוא מנחם את אברהם בהבטחה שידון גם את הגוי (העם) אשר יהיה לאדוניו. התורה אינה מבהירה מהו פסק הדין ומהי הכרעת הדין שגזר האל על הגוי המענה. רש"י עומד על

כך ואומר: "בעשר מכות." עולה השאלה: מה הקשר בין העינוי לבין העונש? שהרי האל משחק עם פרעה ומכביד את לבו.

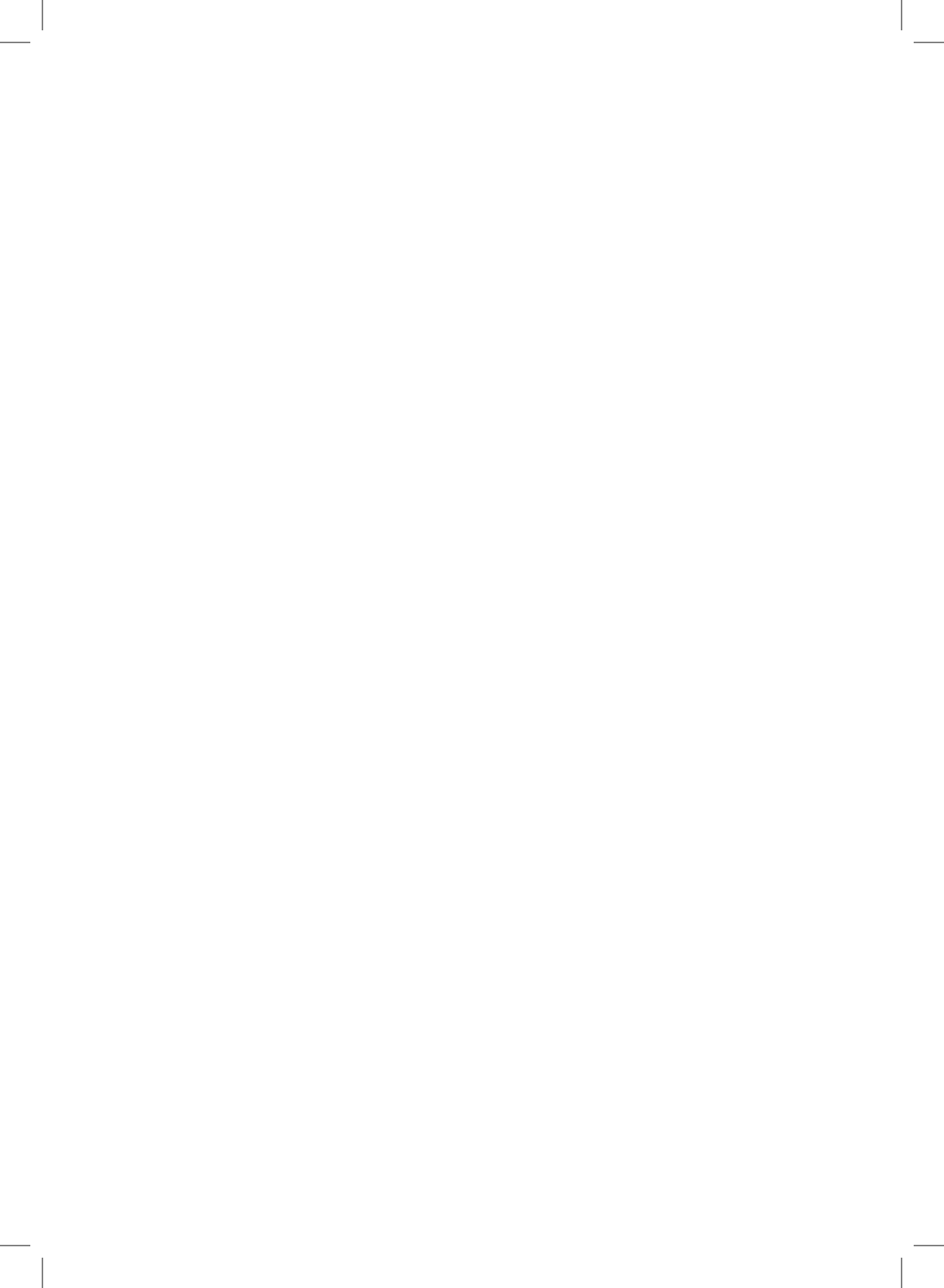
והתשובה – כדי שתהיה לאל סיבה טובה להמשיך במכות. נראה שהצדק האלוהי דומה לסיפור "חד גדיא", אלא שבסיפור כל אחד מהנענשים נענש על העוולה שביצע בקודמו, ואילו בסיפורי העינויים והמכות מטעם האל, המעוול אינו משתנה ואילו הנענשים נגררו למעשיהם מיום הפרת ההסכם של האל עם אברהם – כשהבטיח לו כי בני זרעו יחיו לעולם בארץ כנען – ועד הכבדת לבו של פרעה. הרי בני יעקב אמרו לפרעה: "ישבו נא עבדיך בארץ גושן." הם אלה שבחרו בעבדות ואילו פרעה בטובו נתן להם כדי מחייתם בעבור מילוי רצונם להיות עבדים.

יט. רצונות וחולשות

האל מחזיק ברצונות ובציפיות מכל יצור, מכל מה שנוצר ומכל אדם. רצונו של האל הוא הצורך שלו במילוי חוסר, בהתגשמות הבלתי קיים. מאחר שלא אל אינסוף רצונות המופנים לאינסוף נוכחים קיימים, הרי שהוא סובל מאינסוף חוסרים שהוא שואף להשלימם. מכאן שהאל הוא החסר המושלם והאינסופי, האין המושלם.

כ. קיומו של גן עדן

משברא האל גן עדן, הביא את האדם לגן כדי לעובדו ולשמרו. אחרי שסילק את האדם מגן עדן שוב לא היה בו אדם לעובדו ולשמרו. גן שאין מעבדים אותו ואין משמרים את החי והצומח שבו, נובל וסר מהעולם. מכאן שבסילוק האדם מגן העדן סר קיומו של הגן וכמיהתו של המאמין לחזור לגן העדן תתפח על מציאות האין.

מונחים, הגדרות והסברים

פירושים למונחים המקובלים בהלכה¹²¹

א. אגדות

1. האגדות והשאלות העולות בגינן מפרות אלו את אלו ועירוב האל בהן הינו פתרון אנושי.
2. אגדות, מעשי פלא ומיתוסים הם כלים לשליטה באדם.

ב. אדוניי אחד

האם אלוהים הוא יחיד בעולם, או שהוא אחד מני רבים? בספר דברים פרק ו' פסוק י"ד נאמר: "לֹא תִלְכּוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם."

יחיד הוא אחד שאין שני לו, וכך בספר בראשית פרק כ"ב פסוק ב' מצווה האל את אברהם: "קח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ." ולא נאמר "את בנך האחד אשר אהבת".

מכאן מוטב שהמאמין לא יאמר שאלוהים הוא אחד, אלא יאמר: "שמע ישראל אדוניי אלוהינו אדוניי יחיד." משלא נאמר כך, הרי ברור שאלוהים אינו יחיד בעולם, אלא אחד מני רבים.

למשל בגמרא במסכת ברכות פרק מ"ז עמוד ב', נכתב:
"חמישה דברים שהם אחד משישים –

---

121 לפי הבנתו של מחבר ספר זה.

1. אש – לגיהינום
  2. דבש – למן
  3. שבת – לעוה"ב [עולם הבא]
  4. שינה – למיתה
  5. חלום – לנבואה".
- מכאן אפשר להניח שיש כמה אלוהים והוא אינו יחיד.

ג. אדישות

האל אדיש לכל הנעשה. לא ניתן לדבר אליו. לא ניתן לדבר עליו מבלי לפגום בו. רק המונח "אין" שבשפה יכול להתאים להגדרתו באמצעות השפה.

ד. אד"ם

בהיותי בבית הספר, כאשר למדתי בשיעור שאלוהים יצר את האדם, שאלתי את עצמי מדוע קרא האל ליצור שכרא "אדם". התחלתי לבחון את השם כראשי תיבות ומצאתי שלדעתי מהות האדם היא: אורייני, בעל דמיון ומוסר. אוריינות רגשית משמעותה תבונה והבנה ביחסי אנוש. כאשר כל אחד משלושת המרכיבים האלה הוא בעל גודל מרבי, הרי שמדובר בשלמות. ניתן לדרג כל אחד מהם באדם מסוים.

אוריינות (תבונה) X דמיון X מוסר

כאשר הדרגות פחותות מ-100%, ניתן לקבוע לפיהן את שיעור השלמות.

ה. אֵין מוחלט

האל הוא אֵין מוחלט אולטימטיבי, שהרי כל "יש" שנייחס לו יגמד אותו ויצביע על קיומו של חוסר בהווייתו.

ו. ביאת המשיח

1. המאמין בביאת המשיח הוא כופר, שהרי אם רק בעת ביאת המשיח העולם יהיה מושלם – העולם העכשווי איננו מושלם, וכיוון שהעולם הוא לכאורה יצירת כפיו של האל, הרי שגם האל איננו מושלם.
2. לא ניתן יהיה לממש עד תום את מצוות התורה בימות המשיח, שכן ישנן מצוות התלויות במעשים או במחדלים שלא יתקיימו בימות המשיח, כגון קורבן חטאת.

ז. בעל התאוה

האל הינו בעל התאוה האבסולוטי, על פי מאמיניו. בכל פרק זמן הוא מספק את תשוקותיו ואת רצונותיו, ומכאן שהאסונות המתרחשים בעולם גם הם פרי התאוה האלוהית.

ח. ברכה

יותר משהאל מברך את האדם, האדם מברך את האל: "ברוך השם", "הללויה", נשמת כל חי תברך, ברוך הוא וברוך שמו.

ט. גיחוך

האמונה בשלמותו של האל ובנשגבותו מביאה לכך שרק מחשבה מגוחכת יכולה לקבוע כי עבודתו על ידי האדם מספקת את רצונו.

י. דממה אלוהית

האל הוא הדממה המוחלטת (האבסולוטית).

יא. דת

כיוון שהדת היא "יש" וכל תיאוריה מתקיימים באמצעות השפה, והאל הוא "אין" משום שאיננו ניתן לתיאור באמצעות השפה, הרי שהמרחק בין הדת לבין האל הוא אינסופי.

יב. השגחה

1. האפשרות שקיימת השגחה, יוצרת אפשרות נוספת שהיא היעדר השגחה (הסתר פנים).
2. כשם שהנבואה נובעת מתוך האדם עצמו, כך גם ההשגחה.
3. האל משגיח על מאמיניו – כשהוא נמצא בתודעתם.
4. האל איננו מתערב. התודעה היא שמתערבת בתוך הפרט. מכאן שהאל אינו משגיח אלא נמצא בתודעת ההשגחה של הפרט.
5. החשיבה הדמיונית של הפרט יכולה להביאו לכלל תחושה שההשגחה קיימת, והוא מייחס אותה לאל.
6. דת המניחה שברצונו משגיח האל על הפרט, מעניש רשעים, מתגמל צדיקים, מאזין לתפילות ומתייחס אליהן ונעתר למקריבי קורבנות – היא דת של כופרים. במהותה ניצבת ההכרה בחוסר השלמות של האל, שכן זה שיש לו רצונות – חזקה עליו שיש לו גם חוסרים, שהרי רצון נובע מחוסר.
7. אם מי שיש לו רצונות – יש לו גם חוסרים, הרי שהאמונה באל שברצונו מתערב, משגיח על הפרט, או הכול נעשה ברצונו, הינה כפירה.

יג. חולשות

אל שקיים בשפה, איננו אבסולוטי. יש באל זה חולשות של כל מה שניתן לתארו ולבטאו בשפה. מכאן שאם קיים אל, הרי הוא קיים מחוץ לשפה ומחוץ לעולם הגשמי המוחשי ומכאן שהוא אל שבתחום האין. אם יש ממשות באל שהוא אין, הרי היא קיימת מחוץ לתבונה. אולם רק באמצעות התבונה ניתן להבחין בין טוב לרע שיש בהם ממש.

יד. חסד

כל הברכות והטקסים – הנחת תפילין, ברכת המזון, קביעת מזווה, הדלקת נרות שבת, הוצאת ספר תורה וכיוצא באלה – הם חסד לאל (כי חסד חפצתי

ולא זבח). כל עוד לא מתקיים חפצו, יהיה בו חוסר. זו תכונה אנושית הדומה לליטוף חיה על מנת לרצותה.

טו. מיניות

מי שמאמין כי שלושה שותפים יש ליצירת האדם, מאמין שהאל נמצא בכל ביאה שמביאה ליצירת וلد. מכאן שהאל הוא שיאן סקס.

טז. מצוות והלכות

1. המצוות אינן מתקנות את הטבע וגם לא את האל. המצוות אמורות לתקן את האדם המקיימן, שהרי האדם הוא גם מי שמחולל את המצווה וגם אחראי לתוצאתה.
2. לכל ההלכות יש או היה הסבר הגיוני. אלא שעלינו לחזור במנהרת הזמן ולהיכנס לאופן חשיבתו של כותב ההלכה שבה דנים, לתקופתו ולסביבתו, על מנת לרדת לשורשי ההלכה ולמהותה.
3. הלכות ביהדות שמושרשות בקרב המאמינים ומונצחות בציבור, הופכות לבנות קיימא ומיוחסות לאל ולא למי שהגה אותן.
4. אין לבטל מצוות והלכות שהן למעשה חוקים ותקנות, אלא להחליפן על פי רוח הזמן וההתפתחויות שהזמן גרמן, בהתאם לכללי הצדק והמוסר הנוכעים מהניצוץ הנבואי שבאד"ם.

יז. נבואה היא ראיית הנולד בטרם היוולדו

1. הנבואה איננה תלויה בהתערבות האל. רק הבורים סבורים אחרת, שכן "התערבות" היא מונח שבתחום השפה בעוד האל הוא מחוץ לשפה.
2. רק מי שקרוב להיות אדם מושלם יכול להתנבא, וזאת בזכות סגולותיו.
3. הנבואה היא מימוש הפוטנציאל להתנבא.
4. כיוון שהאל איננו יוזם, הרי שהנבואה איננה מתקיימת מיוזמתו.
5. קיימות דרגות שונות של אדם. הנביא קרוב לאדם המושלם.
6. הנבואה איננה על-טבעית, כשם שהנביא איננו אדם-על.

7. נבואה היא חלום. החלומות מראים לאדם החולם את שעתיד להתרחש. ככל שההתפתחות הרוחנית של האדם גבוהה יותר, כך הוא יכול להבין ולראות ביתר בהירות את הסימנים המובאים בפניו בחלום.
8. כשהמוסריות נפגמת, התנבאות עלולה לא להופיע. תכונות והרהורים עלולים אף הם לפגום, והוא הדין בפגמים באוריינות וברמיון.
9. סיפורי התורה הם נבואה שמקורה באד"ם, פרט לסיפורים היסטוריים מוכחים, אולם כיוון שסיפורים אלה נכתבו – הרי שהם קיימים מעצם כתיבתם.
10. מעמד הר סיני הוא נבואת משה את עשרת הדיברות. על שלושת הדיברות הראשונים חשב תחילה אברהם בנבואתו.
11. חוקות משה, מצוותיו ותורותיו אינן משמיים אלא הן נבואות המבוססות על כללי אד"ם ועל כללי הצדק הטבעי.
12. ההגדרה של הצדק הטבעי, ביסודה היא אד"ם.
13. משה פרסם את כללי הצדק הטבעי בתורה שציווה לעמו. מאידך, ההלכה נטלה לעצמה מעמד של מחוקק וקביעותיה הן גם כאלה שאינן מבוססות על כללי הצדק הטבעי.
14. השומע קולות אלוהיים במהלך התנבאותו, הרי הוא סכיזופרן.

יח. נצחיות התורה

התורה איננה נצחית. כבוא העת, כאשר הכול ינהגו על פי דרישותיה, שוב לא יהיה בה צורך. כך גם בנוגע לרצונותיו של האל עצמו. מכאן שתקפות התורה – כמו גם תקפות האל – קיימת מתוך תלות בפגמיהם של בני האדם, ואפילו בפגמיו של אדם בודד אחד.

יט. נשמת אדם

1. לאברהם ולאבות האחרים לא הייתה תורה והם היו אד"ם. מכאן שאין צורך בנשמה יתרה ובמצוות התורה כדי להתנבא. התורה היא אמצעי להגברת רמת אד"ם של המחזיקים בה.

2. אם מספר המצוות המקוימות מצביע על רמתה של הנשמה היתרה, הרי שנשמת אברהם הייתה נשמה פחותה, כי הרי שמר על שמונה מצוות בלבד – שבע של בני נח ומצוות המילה.
3. נח היה בעל נשמת צדיק והיה עליו לקיים רק מצווה אחת – פרו ורבו – שכן שבע המצוות הנוספות ניתנו לבניו. מכאן שהמצוינות החוקית-מוסרית (הדתית) אינה תלויה בקיום מצוות, למעט מצוות פרו ורבו, וגם אדם שאינו מקיים מצוות יכול להיות צדיק. אם כך, אין קשר בין שמירת מצוות והלכות לבין גורל הנשמה. אם גורל הנשמה אינו תלוי במספר המצטבר של המצוות המקוימות, מה צורך יש בצבירתן?
4. קטגוריית המצוינות אד"ם פתוחה בפני כל אדם, תהיה דתו או אמונתו אשר תהיה, וכל הרוצה ליטול, יבוא וייטול בהגברת שלושת היסודות שבו.

כ. סופי ואינסופי

האל איננו חומרי. חומר הוא תמיד סופי. אבל גם הרוחני איננו אינסופי, ולראיה למשל מחשבה, חלום, דעה. מכאן שיש להוציא את האל מכל אלה.

כא. פחד

הפחד מאלוהים עומד ביסוד התפיסה האנושית את קיומו, האנשתו ופועלו של האלוהים.

כב. פער

משה גילה את הפער הקיים בין התפיסה האנושית את אלוהים לבין משמעותו הבלתי נתפסת, כפי שנאמר: "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלוהים."

כג. פרדס

על אלישע בן אבויה נאמר כי קיצץ בנטיעות. נטיעות שניתן לקצצן אינן בנות קיימא.

כד. צדיק ורשע

אם הצדיק נחשב למאוזן והרשע הוא קיצוני לצד אחד, הרי שמול הרשע אין היפוכו – קיצוני לצד השני. על כן אין מנוס מלקבוע שהצדיק נוטה לכיוון הרשע. על עניין זה עמד קהלת כשאמר: "ומקום הצדק שמה הרשע."

כה. עבדות רוחנית

1. החוזר בתשובה מקבל על עצמו את שלילת החופש הפרטי שלו והסכמתו לשאת בעול שמירת המצוות שהן מְעִבֵר לַמְצוּוֹת שבין אדם לחברו. שמירת מצוות שהיא שְׁעֵבֹד מְחֻפָּשׁ, שלילתו של החופש העתידי. זאת כיוון שהחוזר בתשובה מכיר בעבירות שעשה בעבר. מכאן שהחזרה בתשובה היא עונש – עבדות רוחנית.
2. המאמין הקטין מעניש את עצמו בשלילת החופש העתידי שלו, עוד בטרם ביצע עבירה.

כו. עזרה

1. כל האומר "בעזרת השם" נושא את שם האל לשווא. באמירתו הוא הופך את האל לעוזרת פרטית. כיוון שרבים נוקטים במטבע הלשון הזה, הרי שבפיהם הפך האל לעוזרת האוניברסלית.
2. מעשיו של האדם הם עוזריו וקיימת תלות בין טיבם לבין דרגתו כאד"ם.

כז. ריקון

תבונה רבה לו לאדם בהצליחו לרוקן את אלוהים מתכונות כלשהן, ובראש ובראשונה מתכונות אנושיות.

כח. שלמות

שלמות היא סטטית. אין בה תכונות שמחייבות פעולה, שכן פעולה נובעת מצורך והיא דינמית. מכאן שאֵל מושלם חייב להיות סטטי, כזה שאין לו צרכים שעליו לפעול לפיהם ואין לו תכונות שבמהותן פעולה.

כ.ט. שפה

1. מגבלותיה של השפה הן בעוכריו של האדם, כמו גם של האל.
2. לא ניתן להסביר את מהות האל כ"יש" באמצעות שפה, שהרי אם הוא ישנו הוא מעל השפה. אך אפשר לתאר את ה"אין" באמצעות השפה, משום שהשפה – יש היא.
3. האל נמצא מחוץ לטבע ומחוץ לשפה, אך מתקיים בשפת האגדות.
4. ה"אין" קיים בתוך השפה. האם הוא קיים גם מחוץ לשפה? אם קיים משהו המקביל למציאות מחוץ לגבולות השפה והתבונה, הרי שלא ניתן לתארו באמצעות השפה.

ל. תבונה

התבונה היא אינסופית. תחילתה באינסוף וסופה באינסוף. תחילתה הינה הטיפשות המוחלטת האינסופית וסופה הינו התבונה הצרופה. לכאורה, בעזרת התבונה הצרופה ניתן לאשר או לשלול את קיומו של האל. אולם משהאדם הינו בעל תבונה סופית שהיא מקטע קצר בסקאלת התבונה, הרי שאת קיומו של האל ניתן לאשר או לשלול באמצעות התבונה שמעבר למקטע, זו שבתחום הטיפשות, או זו שבתחום שמעבר לתבונה האנושית.

ל.א. תוצרי הנבואה

1. כל אלה: האל, החקיקה, הבריאתנות, ההשגחה על הפרט, השכר והעונש, העולם הבא, תחיית המתים.
2. חוקת המצוות איננה משמיים אלא נבואה המבוססת על כללי הצדק הטבעי.
3. במהלך ההתנבאות מופעלת תחושתו של המתנבא כאילו היא נובעת מכוח התוקף האלוהי הדרוש לו על מנת להסביר את ממשות התנבאותו. תוקף זה נלקח מתחום ה"אין הקיים האבסולוטי".

לב. תמים

"הצור תמים פועלו וכל דרכיו משפט" (דברים ל"ב ד'); "ועוד ראיתי תחת השמש – מקום המשפט שְׁמָה הַרְשַׁע" (קהלת ג' ט"ז). מכאן שאַל תמים הוא אַל רשע.

הגיגים על פרשות מתוך חומשי התורה

”לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה” (יהושע א', ח).

אמנם לא קיימתי את ההוראה הזאת כלשונה, רק מדי פעם ביום
ואף פעם לא בלילה. להלן הגיגי בסוגיות מתוך פרשיות שונות,
כפי שעלו בראשי הקודח.

בראשית

פרשת בראשית

בפרשת בראשית מקבל האל ציון נכשל בפיוזיקה, בביולוגיה ובמתמטיקה.

א. מה נברא קודם – השמיים או הארץ?
משהבהיר האל שברא תחילה את השמיים ולאחר מכן את הארץ, טעה. אין
אטמוספירה שנראית כשמיים אלא למי שנמצא על פני הארץ.

ב. כיצד ריחפה רוח האלוהים על פני המים?
כשהבהיר האל כי רוחו ריחפה על פני המים, טעה גם כן. המים אינם אלא
קרח מופשר. בטרם הייתה שמש ברקיע, לא היו מים על פני הארץ אלא קרח
בטמפרטורה של אפס מוחלט.

ג. ערב ובוקר רק על פני הארץ
האל סיפר שהיו ערב ובוקר ביום הראשון. והרי כל הגלקסיות שברא באו
לעולם כשהאל נמצא על פני כדור הארץ, שכן רק כאן יש ערב ובוקר ואין
כאלה בפלנטות אחרות.

ד. פרשת הבריאה – האל יצרן אנושי
משראה האל את מעשהו "כי טוב", ברור שלא ידע כיצד תיראה הבריאה
בטרם נוצרה. זו תכונתו של יילוד אישה אשר בוחן את פרי עמלו ומחליט

אם להשאירו או להשמידו. מי שאינו יודע כיצד ייראה פרי עמלו בטרם נוצר וצריך לבחון אותו אם טוב הוא או רע, איננו אלוהים כול יכול.

ה. דם או נשמה

בבראשית פרק ד' פסוק י' אומר האל לקין: "קול דמי אחיך זועקים מהאדמה." ובספר ויקרא פרק י"ז פסוק י"א נאמר: "כי נפש הבשר כדם הוא." מדוע לא נאמר "נפש אחיך התייצבה בשמיים וזועקת אליי"? משום שאין הנפש אלא דמו של אדם ונפש רוחנית, למרבה האכזבה, לא קיימת.

פרשת תולדות – פרשת הרמאים

גנים הם גנים הם גנים, ואין ספק שתכונות דומיננטיות של האב או של האם תעבורנה לצאצאיהם. על פי האמונה, האל מתאהב בתכונה אנושית מסוימת – הנטייה לרמאות – ובוחר את נושאייה להיות עמו הנבחר. להלן רשימה של רמאים שניתן לזהות בפרשה הזאת ובפרשות הסמוכות:

1. אברהם אומר למצרים ששרה היא אחותו. אמנם זו אסטרטגיה של פחדן, אבל זו רמאות.
2. יצחק לומד מאביו ומרמה את אלימלך מלך גרר, אשר גוער בו על דבר הרמאות ואומר: כמעט שכב אחד העם עם אשתך.
3. יעקב מוכר את הבכורה בנזיד עדשים. גם זו רמאות. בכורה היא תוצאה של הליך טבעי שמשקרה, אינו ניתן לשינוי.
4. רבקה מלמדת את יעקב כיצד לרמות את יצחק הזקן וכבד הראייה, כדי לגנוב מאחיו את ברכת האב.
5. יעקב, בן נאמן לאמו, לא מאכזב, מתחזה לאחיו, מרמה את יצחק ומקבל ברכה לא לו.
6. לָכֵן הארמי מרמה את יעקב ובליל הכלולות מציב את לאה במקום את

רחל. יש אומרים שהתחלפו האותיות ושמו של לבן היה הרמאי ולא הארמי.

7. רחל מרמה את לבן לאחר שהיא גונבת את פסליו, וטוענת שהם לא אצלה. היא גם מספרת שאיננה יכולה לרדת מהגמל כי היא בנרתה. יש אומרים שאף טענה זו הייתה רמאות.

8. יעקב מרמה את אחיו עשיו שבא לקראתו כאשר הוא, יעקב, חוזר לבית אביהם. יעקב שולח את עשיו לביתו ומבטיח לו שיבוא אחריו, אך ממשך לכיוון כנען.

לא בכדי התורה אינה אוסרת על הרמאות, שהרי הכלל הוא כי אין גוזרים על הציבור גזירה שאינה יכול לעמוד בה. מכאן שאין אנו צריכים להתלונן על מנהיגינו המרמים את עצמם, אותנו ואת אומות העולם, שהרי הרמאות נטועה בנו מכוח הגנים שקיבלנו מאמהותינו ומאבותינו.

שמות

פרשת שמות – פרשת הילדים; הילד שלי, הילדה שלך והילד שלנו

הפרשה מספרת בפרק ב' פסוק א' של ספר שמות: "וילך איש מבית לוי וייקח את בת לוי, ונתהר האישה ותלד בן. " אין זה אלא תהליך רגיל של הקמת תא משפחתי. כעבור שלושה חודשים האם מניחה את בנה בַּיָּאֹר ואחותו צופה מה יהיה גורלו. אחות זו היא אמתה של בת המלך. מכאן שלאח ולאחותו יש לכל היותר הורה אחד. אין זה אלא שאחד מבני-הזוג מביא אל מסגרת הנישואים בת בוגרת.

כאשר משה מנסה להתחמק מהמשימה שייעד לו האל ומזכיר את מגבלת הגמגום שלו, "וייחר אף ה' במשה ויאמר: הלא אהרון אחיך הלוי. " עולות שתי שאלות: האחת – האם משה אינו יודע שאהרון הוא אחיו? השנייה – האם משה אינו יודע שאחיו הוא בן למשפחת לוי? בפרשת פנחס מספרת התורה על צאצאיו של לוי. בנו קהת הוא אביהם של השלושה, כפי שנכתב: "את אהרון, את משה ואת מרים אחותם. " הבנות נמנות אחרי הבנים, ללא קשר לסדר הגיל.

מכאן שאהרון מבוגר ממשה, אבל משה היה הבן הראשון בנישואי עמרם ויוכבד. מכאן שאחד מבני-הזוג הביא את בנו אהרון לתא המשפחתי המשותף. עולה השאלה: מיהו ההורה הטבעי של אהרון ומי של מרים? האל מצוטט כאומר: "אהרון אחיך הלוי. " מכאן שאהרון נמנה על צאצאי לוי משום שיוכבד אמו היא בת לוי, והוא בנה מאב לא ידוע. על כן מרים היא בתו של עמרם בן

קתה בן לוי מאם לא ידועה. עמרם מביא לתא המשפחתי בת בוגרת ויוכבד מביאה בן בוגר.

אם כך, משה ואהרון הם בנים לאבות שונים ומכאן גם שה-Y-DNA שלהם שונה. לכן צאצאיו של אהרון הכוהן הם בעלי כרומוזום Y שאיננו מאב גנטי בן ללוי, ולְלוֹיִים אין כרומוזום שכזה.

פרשת בא – משחקי האלוהים ומוגבלותו

האם אמנם הכול צפוי מראש והרשות נתונה, או שמא הכול צפוי מראש ויש התערבות אלוהית בבחירה. עשר פעמים מכה האל את מצרים. הפעם הראשונה נראית הגיונית. המלך המצרי מסרב לשחרר עבדים ולכן מוכה עמו. אבל כאשר נראה שהמלך מתרצה, משחק זה של הכאה קולקטיבית של עם בגלל סירובו של מלכו, מוצאת חן בעיני האל והוא מתערב ומכביד את לבו של המלך, וכך ממשיכה ההתעללות בעם המצרי עשר פעמים. המלך מתרצה – האל מכביד את לבו – האל מכה את העם – וחוזר חלילה. האל מבהיר בתורתו: "למען תספר באוזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים." כך מת כל בכור בארץ מצרים. אלה שאין בהם מעשים רעים נידונים על ידי האל למוות במשחק שמצא לעצמו, המכור מראש.

כאן צצה מוגבלותו של האל. כלילה קשה לו להבחין בין בית ישראלי לבית מצרי, ועל כן הוא מוצא פתרון יצירתי: סימון המשקוף ושתי המזוזות של דלתות בתי הישראלים. כך בעת שיפקוד את כל דלתות הבתים, דלת אחר דלת, יזהה את אלה שבכוריהם לא יושמדו על ידו.

ובאיזה אופן מסמן רוצח זה את קורבנותיו? בדם. הרי יכול היה לסמן במבחר חומרים וצבעים, אלא שכתאב דם אוניברסלי (לאורך כל תולדות האנושות המאמינה) הוא בוחר כאמצעי סימון חומר שאותו הוא חומד: דם.

פרשת יתרו – עם שכולו ריב ומדון ושופטיו אוהבי בצע

הפרשה מספרת על משה שיושב מבוקר עד ערב וכל העם ניצב עליו כדי להישפט בין איש לרעהו. יתרו מבין שבקצב הזה משה יתמוטט וכדבריו "נכול תיכול", כי כבד הדבר לעשייה לכד. מכאן אנו לומדים שעם ישראל הוא עם שכולו ריב ומדון.

הפתרון של יתרו – ומשה מקבל אותו – הוא לשים על העם שרי אלפים, מאות, חמישים ועשרות לשפוט את העם, והם אנשי חיל ושונאי בצע. כך יהיו חמש ערכאות שיפוט. בישראל כיום יש רק שלוש ערכאות. אבל הפרשה מלמדת שחמש הערכאות אוישו באנשי חיל. התכונה שלא נמצאה באיש מישראל המיועד לשיפוט היא "שונא בצע". מכאן שאהבת בצע היא תכונה גנטית של עם ישראל.

פרשת תרומה – סוף מעשה במחשבה תחילה

בפרשת "בוא" אנו קוראים שאלוהים מצווה על שאילה של אוצרות מהמצרים. השאילה הזו הייתה למעשה גניבה, שכן לא הייתה כל כוונה להחזיר את האוצרות. ומדוע אלוהים מורה כך? התכנון הוא שבעזרת אוצרות אלה ייבנה המשכן וייוצרו כליו, שהרי במדבר סיני אין זהב, נחושת, כסף, תכלת וארגמן ותולעת שני, אבני שוהם ואבני מילואים (אלה כל 12 אבני החושן). גם שמן למאור אין במדבר, שהרי עצי זית לא גדלים שם. מכאן שהמשכן וכליו, האפור והחושן נעשו מרכוש גנוב. גם אם יום אחד יימצאו (אולי במרתפי הוותיקן או באתיופיה) אין טעם להתאמץ לבקשם, שכן ניתן לצפות לתביעת המצרים להשבת הגולה, ובצדק.

פרשת כי תישא – הבאת לוחות הברית באווירה פורימית

מדוע נקבע חג פורים בסמיכות למועד מתן לוחות הברית? משום שהלוחות ניתנו באווירה פורימית, תוך שימוש במסכות. פרשת השבוע "כי תישא" מסתיימת בתיאור ירידת משה מההר ושני לוחות העדות בידו. באותה עת חל שינוי בפניו של משה – עור פניו קרן. אונקלוס מתרגם "קרן" כ"זיו יקרא", או בעברית מדוברת – פניו כוסו בזיו יקר. מה עשה משה? השתמש במסכה נוספת, כמתואר: "וייתן על פניו מסווה."

פרשת וַיִּקְהַל וּפְרַשְׁתָּ פְקוּדֵי – הציווי על שמירת השבת

עולה השאלה: השבת של אלוהים, כמה שעות לה? להלן תקציר התשובה המובאת בפרק "מאורות ברקיע השמיים": שבת הנכנסת בניו-זילנד, קרוב לקו התאריך הבינלאומי, מחייבת את כל ממלכת השמיים להתחיל לשבות יחד עם היהודי הגר שם. רק בעוד 21 שעות לערך תיכנס השבת להוואי. בשעה זו מתקרבת צאת השבת בניו-זילנד. אולם היהודי הגר בהוואי יסיים את השבת רק בעוד 24 שעות. יוצא אפוא כי רק לאחר 45 שעות מכניסת השבת בניו-זילנד, תצא השבת שם, לאחר שהיהודי האחרון יסיים את ההבדלה. האל, שנח בשבת תוך שהוא משגיח על כל מעשי בניו הנבחרים, צריך לכאורה לשבות איתם שתי יממות. האם זהו אורכה של השבת האלוהית? כיוון שלא ייתכן שהשבת תתמשך יותר מיממה אחת ואין אנו יודעים מתי בתחום שתי היממות נמצאת השבת האלוהית ומשכתוב "את שבתותיי תשמרו", עולה מכך שחלק מהיהודים מחלל את השבת האלוהית, אשר אינה חופפת לשבת הגיאוגרפית שבמקום מושבו, או שהאל אשר נתן את תורתו בסניני, לא ידע גיאוגרפיה.

ויקרא

פרשת ויקרא – קורבנות תמורת חטאים

בפרשה זו נצטוונו להקריב קורבנות גם לצורך כפרת עוונות. משל למה הדבר דומה? פלוני רוצה לנאוף, הולך לשוק וקונה בהמה מהסוג המפורט בספר הקורבנות – ספר ויקרא, נואף כפי יכולתו והולך אצל הכוהנים עם הבהמה שייעד להיות קורבן חטאת. האל מריח את ריח הניחוח העולה מהקורבן – וחטאו של הנואף נמחל.

במשנה, מסכת זבחים פרק ה', ניתן ללמוד על כל סוגי הקורבנות. במקרים של קורבן חטאת המוקרב לכפרה על חטאו של יחיד המחייב כרת (עונש שחל על 36 סוגי חטאים), כבשה או עז ירצו את האל ויביאו לסליחתו לחוטא. מומלץ בפרשה לשקול בניית מזבח והכשרת כוהנים. אלה יחליפו את בתי המשפט. הנאשם יעניש את עצמו בתשלום עבור בהמה מתאימה, ופעולה זו תהווה הודאה באישום. גזר-הדין יתקיים שעה שהבהמה תועלה כקורבן. האל יריח את ניחוח הקורבן וימחל לנאשם. בגמר התהליך, הכוהן ינפק תעודה שתעיד כי העונש בוצע ובה לציון גואל.

פרשת שמיני – זואולוגיה

אין ספק שהאל מכיר את כל ברואיו. בפרשה זו רשומים כל היצורים האסורים למאכל וביניהם השפן. על השפן מוסבר כי מעלה גירה הוא ואינו מפריס פרסה. לאחר שערכתני בירור מעמיק אצל הזואולוגים למדתי לדעת שאין

שפן המעלה גירה. פניתי לרב, שמפאת כבודו לא אנקוט בשמו, וביקשתי את תשובתו. הרב הסביר ללא שמץ של היסוס שהשפן המוזכר בפרשה איננו השפן המוכר לנו כיום. מיד תהיתי – אם כך, האם גם החזיר שמוזכר בפרשה איננו זה המוכר לנו כיום?
כך קיבלתי הכשר לחזיר הידוע לנו כיום.

פרשת אחרי מות – מתירה אכילת נבלות וטריפות

כך נכתב בפרשה: "וכל נפש אשר תאכל נבלה וטֶרֶפָה, בָּאֶזְרָח וּבְגֵר, וּכִיבֶס בגדיו ורחץ במים, וטָמֵא עד הערב, וטָהָר." "מכאן שהאוכל טריפה זוכה בשלוש הנאות: האחת – אכילת נבלות וטריפות, השנייה – רחצה (והרי אין קל מזה, שכן רחצה יומית היא עניין שבשגרה), והשלישית – לבישת בגדים נקיים. הכנסת הבגד למכונת הכביסה – עניין של מה בכך.

פרשת אמור – מומים? לא בבית האלוהים

אמר אלוהים למשה: "דבר אל אהרון לאמור: איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום, לא יקרב להקריב לחם אלוהיו."

ציווי זה בא משום שאלוהים לא רוצה לראות את מומיו הוא, אלה שבו ואלה שיצרו. שהרי נאמר: כל הפוסל במומו פוסל.

דברים

פרשת עקב

בפרשת עקב מזהיר כותב הפרשה את קוראיו כי האליל שיצר מצפה שינהגו על פי הדרך שקבע, כי היא הדרך הראויה. מי שלא ינהג כנדרש, יבואו עליו אסונות, הגשם לא ירד וכדומה. משראו הפרשנים כי אין קשר בין מעשי האדם לבין התנהלות הטבע והבחינו כי גם כאשר העם חוטא ואינו נוהג כפי שמצפה ממנו האליל, הטבע נוהג על פי דרכו – רשמו המצאה חדשה: העולם הבא. שם יהיה מקום המשפט, שם ייקבעו העונשים. המצאה גוררת המצאה וכך נוצרו ספרי ההמצאות שהם ספרות ההלכה.

פרשת כי תצא

א. צמצום הוראת התורה לעניין בן סורר ומורה – שתהיה תקפה לשלושה חודשים בלבד

בדברים פרק כ"א, פסוקים י"ח – כ"א, נכתב: "כִּי-יְהִי לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה, אֵינָנוּ שׁוֹמְרֵי בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ; וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם; וַתִּפְשׁוּ בּוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל-זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל-שְׁעַר מְקוֹמוֹ וְאָמְרוּ אֵל-זִקְנֵי עִירוֹ, בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה – אֵינָנוּ שׁוֹמְרֵי בְּקוֹלָנוּ, זוֹלֵל וְסָבָא; וּרְגָמָהוּ כָּל-אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים וּמָת, וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקִּרְבָּהּ; וְכָל-יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וִירָאוּ." תחילה אבהיר מדוע כתבתי בפתח הדברים "הוראת התורה" ולא "מצוות התורה". כחנתי היטב את רשימת תרי"ג המצוות (ראה בנספח) ולא מצאתי זְכָר

להוראת תורה זו. כבר מכך אני למד שחז"ל, כאשר ספרו את מניין המצוות, מצאו לנכון שלא לראות הוראה כתובה זו שבתורה כמצווה. כל בר-דעת הקורא את הוראת התורה הזו מבין שיש לרגום את הבן הסורר והמורה באבנים משום שאינו שומע בקול אביו ואמו. אולם נראה שליבותיהם של התנאים וכל אלה שבאו אחריהם נכמרו על הבן כתוארו ומשכך החלו לצמצם את המצווה, עד כי ההסתברות להיתכנותה במציאות שואפת לאפס. לא בכדי איננה כלולה ברשימת המצוות, וזאת כדי ללמדנו שבפנינו "אות מתה" שנמצאת בתורה. עולה השאלה: האם הבורא, נותן התורה לעמו, היה טורח להכניס בתורה הוראה שלמעשה לא ניתן לקיימה? לשאלה זו כמה תשובות:

1. היעדר הגדרות

בבחינה כיצד עורכים חוקים, תקנות, צווים ותקנים, הן בקרב אומות העולם והן בארצנו, ניתן ללמוד שבפתח כל אחד מאלה נכתב פרק "הגדרות" של המושגים שיעסוק בהם המסמך. בתורה, שהיא ספר החוקים והמצוות האלוקי, לא נכלל פרק כזה, שכן אילו היה – רוב ה"שקלא וטריא" היו מתייתרים. בעניין שבנדון, משכבר נאמר "כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו", הרי שבאמצעות פרשנות, חז"ל מצאו דרכים להציל את הבן הסורר והמורה ואף כאמור לא לצרף אמירת תורה זו כמצווה במניין תרי"ג המצוות.

2. הכנעת הבורא על ידי פרשנות מצמצמת:

אפנה למעשה "תנורו של עכנאי" המסופר בתלמוד בבלי (בבא מציעא א נט ב), העוסק במחלוקת הלכתית בין תנאים. חשיבות הסוגיה אינה נובעת מהפרט ההלכתי הזניח בו דנו, אלא מהדרך שבה הוכרעה המחלוקת בין רבי אליעזר בן הורקנוס לבין קבוצת חכמים, ובראשם רבי יהושע – בר הפלוגתא של רבי אליעזר.

הסוגיה בגמרא מובאת אגב דיון בהונאת דברים, ובאה להמחיש עד כמה חמור נזקה, לאור נזקים שנגרמו עקב עלבוננו של רבי אליעזר. כיוון שדעת הרוב לא הייתה כדעתו של רבי אליעזר, חזר רבי אליעזר ואמר להם: "אם הִלְכָה כְּמוֹתִי – מִן הַשְּׁמַיִם יוֹכִיחוּ." יצאה בת קול ואמרה: "מה לכם אצל רבי אליעזר שֶהִלְכָה כְּמוֹתוֹ?" עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמיים היא." (ציטוט מתוך דברים ל').

משההלכה היא על דעת הרוב, מספרת הגמרא (בבא מציעא א' נט) שאליהו הנביא נשאל מה אמר הקב"ה באותו זמן, ואליהו סיפר כי הוא "חיך ואמר: ניצחוני בני, ניצחוני בני." בהנחה שניתן לנצח את הקב"ה ובכך להציל את חייו של הבן, הלכו וקבעו מי יכול להיחשב לבן סורר ומורה ולמעשה לא נותר אחד שמתאים להגדרה הזאת. במסכת סנהדרין פרק א', "בן סורר ומורה: מאימתי נעשה בן סורר ומורה? משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן, העליון ולא התחתון" (הגדרה נקייה לאיבר המין הגברי).

ובמשנה ב': "מאימתי חייב לעניין זולל וסובא? משיאכל טְרִטִימִר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי. רבי יוסי אומר: מִגֵּה בשר ולוג יין אכל בחבורת מצווה, אכל בעיבור החודש, אכל מְעַשֵּׂר שְׁנִי בירושלים, אכל נבלות וטריפות, שקצים ורמשים (אכל טָבֵל) ומְעַשֵּׂר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני, וְהִקְדָּשׁ שלא נפדו, אכל דבר שהוא מצווה ודבר שהוא עבירה, אכל כל מאכל ולא אכל בשר, שתה כל משקה ולא שתה יין, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין, שנאמר (דברים כ"א): זולל וסובא."

במשנה ג' לעניין גנב: "גנב מְשָׁל אביו ואכל ברשות אביו מְשָׁל אחרים ואכל ברשות אחרים מְשָׁל אחרים ואכל ברשות אביו – אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב מְשָׁל אביו ויאכל ברשות אחרים. רבי יוסי בר רבי יהודה אומר: עד שיגנוב מְשָׁל אביו ומְשָׁל אמו." מכאן שאם אכל רק מְשָׁל אחד מהם, פטור הוא.

ובמשנה ד' תנאים נוספים: "היה אביו רוֹצֵה ואמו אינה רוֹצֵה, אביו אינו רוֹצֵה ואמו רוֹצֵה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיו שניהם רוצים. רבי יהודה אומר: אם לא הייתה אמו ראויה לאביו, אינו נעשה בן סורר ומורה. היה אחד מהם גידם או חגר או אילם או סומא או חירש, אינו נעשה בן סורר ומורה, שנאמר (דברים כ"א): "ותפשו בו אביו ואמו ולא גִדְּמִין והוציאו אותו, ולא חֲגָרִין; ואמרו, ולא אֶלְמִין; בננו זה, ולא סומין; איננו שומע בקולנו, ולא חירשין. מתרין בו בפני שלושה ומִלְקִין אותו. חָזַר וקִלְקַל, נידון בעשרים ושלושה ואינו נסקל עד שיהיו שם שלושה הראשונים שנאמר (דברים כ"א): בננו זה זהו שלקה בפניהם, ברח עד שלא נגמר דינו ואחר כך הקיף זקן התחתון, פטור. ואם משנגמר דינו ברח ואחר כך הקיף זקן התחתון, חייב."

בתלמוד בבלי, מסכת סנהדרין (דף ע"א, עמוד א'): לדעת התלמוד יש דרישה נוספת מהוריו של בן סורר ומורה. לדעת רבי יהודה, ההורים צריכים להיות דומים זה לזה בקול, במראה ובגובה. מקרה כזה הוא בלתי סביר לחלוטין ובפועל מעולם לא קרה ולעולם לא יקרה.

מכאן שרק לאחר קיום החובה לבחון את ה"צ'ק ליסט" הנ"ל ולמצוא שהבן הצליח לחמוק מכל אלה, ניתן להכריז על הבן כסורר ומורה וכל זאת רק לאחר שהציג "שתי שערות".

בפירוש המשנה של הרמב"ם, מסכת סנהדרין פרק ח' משנה א', נאמר: "זה שכינו שְׁעָר הערוה בְּזָקָן הוא לשון נקייה, וכבר ידעת שהבָּאָת שתי שערות הוא אחרי שתיים-עשרה שנה ויום אחד, וכל שהוא פחות מגיל זה נקרא קטן ואין השתי שערות בו סימן אלא שומא, וכבר ביארנו עניין זה כמה פעמים ביבמות. ואם שילמו לו שלושה חודשים אחר הבאת שתי שערות, אינו נעשה בן סורר ומורה ואפילו לא הקיף זקן התחתון שהרי אמר ה' בן ולא אב, ואחר שלושה חודשים אפשר שיהא לו בן. כי משיביא שתי שערות אפשר שתתעבר ממנו האישה ולשלושה חודשים יוכר עוכרה, וכיוון שבזמן זה אפשר שיהא אב לא

ייעשה בן סורר ומורה. וכן אם הקיף זקן תחתון הרי הוא ברשות עצמו ואינו נעשה בן סורר ומורה. ואפילו הקיף סמוך להבאת שתי שערות. במסכת סנהדרין דף ס"ט עמוד א', מפנה רש"י לר' כרוספדאי: "כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא שלושה חודשים בלבד, ואף על גב דלא הקיף זקן אינו נעשה בן סורר ומורה לאחר שלושה חודשים לאחר שהביא שתי שערות, ופירש: מדוע דמי שעברו עליו שלושה חודשים לאחר שהביא שתי שערות – פטור, והכי קאמר (וכאן כפי שנאמר) בן ולא הראוי להיות אב, והיינו לאחר שלושה חודשים אחר שהביא שערות שראוי להיות העובר ניכר אם היה בא על האישה משהביא שתי שערות והיא מתעברת."

אבהיר: עד כדי כך שאף אם במצבו לא עיבר אישה אך יש לו תיאורטית יכולת לכך, לאחר שלושה חודשים שהביא שתי שערות, פטור הוא, ולמעשה יכול להיות סורר ומורה כלפי הוריו וכל העולם, אך איננו נחשב ככזה.

מכאן שהסיכוי כי יימצא בן סורר ומורה אמיתי הוא אפסי, שכן פרק הזמן הוא שלושה חודשים בלבד ואם עשה מעשים רעים אך לא אכל בשר ולא שתה יין בפרק זמן זה, פטור הוא.

3. שאלות ומסקנה

עולות השאלות: האם התורה מייתרת מילותיה?
 האם התורה מורה על חובה שלא ניתן לקיימה?
 האם ניתן לקבוע שכשלה התורה שעה שלא קבעה פרק "הגדרות" ולא הבהירה כיצד יש להגדיר בן סורר ומורה?
 כך היה נחסך מהבורא הצורך להודות: "ניצחוני בניי."

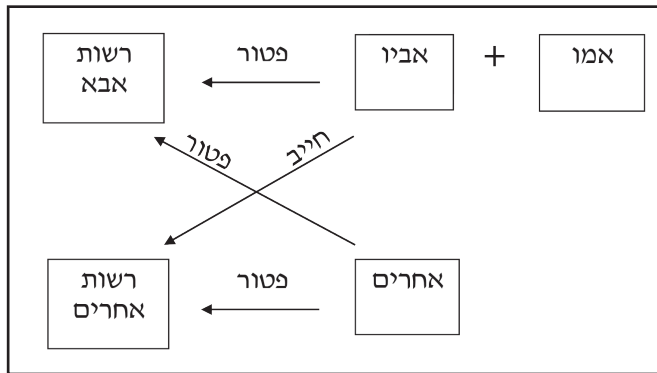
הקורא את אשר כתבתי ודאי יסיק את המסקנות המתבקשות. לדעתי, התורה רצתה להביא בן סורר ומורה ולו פעם אחת לכית דין שיפסוק כי יש לרגום

אותו ושתהיה הוצאה לפועל ויירגם. זאת למען ילמדו וייראו, ויימנעו מלהיות סוררים ומורים.

ב. דינו של בן סורר ומורה שגנב

הגמרא דנה בבן סורר ומורה שגנב. עולה השאלה: ואם הוא לא שמר שבת, מה דינו? לכך אין תשובה בכל ספרי השו"ת (שאלות ותשובות), כפי שחקרתי וברקתי בפרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן. נראה כי הסיבה לכך הינה שגניבה היא עבירה שבין אדם לחברו ואילו שמירת שבת היא עבירה שבין אדם למקום. ומה עם דין רוצח? גם לכך לא מצאתי תשובה.

במשנה סנהדרין ח' ג' נכתב: "גנב מִשְׁלַ אביו ואכל ברשות אביו, מִשְׁלַ אחרים ואכל ברשות אביו. אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב מִשְׁלַ אביו ויאכל ברשות אחרים. רבי יוסי בר רבי יהודה אומר, עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו.".

איור לתיאור הקביעה שבסנהדרין ח' ג'

יבוא המקטרג ויטען שמדובר בַרְשׁוֹת ולא בַרְשׁוֹת. למשל גנב מִשָּׁל אביו ואכל לאחר שסיפר לאביו שגנב, או שאביו תפס אותו גונב ואף על פי כן קיבל רשות מאביו לאכול את הגניבה – אינו נעשה בן סורר ומורה, וכן הלאה.

ההיגיון אומר כי משאין פרק הגדרות בתלמוד (ראה תשובתי למקור השני), וכיוון שהתורה, המשנה והתלמוד נכתבו ללא ניקוד, הרי ניתן לפרש וכנראה זו הכוונה – בַרְשׁוֹת.

תמיכה לדעה זו: גנב "מִשָּׁל אחרים ואכל ברשות אחרים". היעלה על הדעת שנתפס מישהו גונב מאחרים ואלה מתירים לו לאכול, דהיינו נותנים לו רשות? אני סבור ש"ברשות אחרים" הכוונה היא הן ברשות היחיד והן ברשות הרבים.

המעין באפשרויות שנמנו למד שרק אם גנב מאחרים ואכל ברשות אחרים, חייב הוא, וגם זאת – על-פי רבי יוסי בן רבי יהודה – רק אם גנב דבר השייך הן לאביו והן לאמו. בכך מצמצם רבי יוסי עוד יותר את אפשרות קיום דין רגימה בבן סורר ומורה.

עוד יש לזכור שכל אלה תקפים רק לפרק זמן של שלושה חודשים (כפי שהזכרתי, לפי מסכת סנהדרין "כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא שלושה חודשים בלבד") בגיל בר-מצווה, גיל שלוש-עשרה. נראה מוזר ביותר שהתורה נתנה דעתה לכך שהוא קטין שהגיע לנקודת הזמן בה הוא מפסיק להיות כזה, לפרק זמן של שלושה חודשים בלבד. הסיכויים שלאחר עמידה בקריטריונים שנקבעו, המשחררים מדין סקילה, נותר עוד מי שניתן לזהותו כנאשם, קלושים, וכל זאת לאחר שהעניין יתברר בבית דין שנוהג על פי מידת הרחמים.

אם כך, נראה שהפרשנות סותרת את ההיגיון שבקריאת הפשט, אלא שהמפרשים ברחמנותם חיפשו כל דרך שלא לסקול באבנים בן סורר ומורה שגנב.

עוד נשאלת שאלה באם התורה לא החמירה בעונשו של בן סורר ומורה

שגנב, לעומת עונשם של גנבים בוגרים. נראה שהתורה אינה מתייחסת לגניבה בחומרה וראיה לכך באיסור "לא תגנוב", המופיע בעשרת הדיברות. עם זאת, שם הכוונה לגניבת אנשים ומכירתם לעבדות (לפי רש"י), וגניבת ממון נזכרת באיסור נפרד: "לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו" (ויקרא פרק י"ט פסוק י"א).

בכל מקרה, אין הגנב נרגם באבנים, וגם אם אין לו אפשרות לשלם את הגניבה הוא נמכר לעבד, והתמורה תהיה עבור הגניבה. "אם אין לו [לשלם] ונמכר בגנבתו" (שמות פרק כ"ב, ב'). רק הגונב בני אדם כדי למכרם לעבדים, דינו חמור ביותר: "וגנב איש ומכרו ונמצא בידו – מות יומת" (שמות פרק כ"א, ט"ז).

אולם "מות יומת" נהוג לפרש: בידי שמייים. נראה שההוראה שבתורה לא באה אלא להרתיע את הילדים-הבנים עם התקרבתם לגיל מצוות, שלא יגנבו, כי אם יעשו זאת – יירגמו באבנים. לדעתי באה הפרשנות לצמצם את ההוראה כדי שלא יירגם הבן, וכיוון שגם ילד בגיל זה יכול לקרוא וללמוד את דברי הפרשנות הללו, שכן אין מסתירים מילדים דברי תורה והלכה, הביאה לביטול הליך ההרתעה שקבעה התורה. טוב היה אילו פרשנות זאת לא הייתה באה לעולם.

אלא שכאמור יצאה בת קול ואמרה: "הכניעוני בניי."

ג. פרשת המקדש

איזה בית אוהב האל? כשהכול נעשה בדברו.

בית המקדש הראשון נחרב 410 שנים לאחר בנייתו.

בית המקדש השני נחרב 420 שנים לאחר בנייתו.

מסגד כיפת הסלע עומד איתן עד היום, 1,332 שנים לאחר בנייתו.

שלושת אלה נבנו מעל אבן השתייה, הנקודה שממנה החלה בריאת העולם,

לדעת חז"ל, מקום קודש הקודשים בו שוכן ארון האלוהים.

פרשות השבוע "ניצבים", "וילך"

משה מבהיר באופן חד-משמעי שרק התורה שכתב היא תורתו ואין מלבדה דבר וחצי דבר. מי שכינו עצמם תנאים, אמוראים, אנשי כנסת הגדולה, ראשונים ואחרונים ועוד כאלה ואחרים בעלי תארים שנטלו לעצמם, ניסו לשכנע את המאמינים כי הגותם היא תורות ודברי אלוהים חיים שניתנו אף הם על ידי משה. אולם כל אלה אינם אלא הברית החדשה היהודית, הבל ורעות רוח שנכתבה מראשם הקודח. לפני מותו כתב משה את צוואתו הרוחנית בפרשות השבוע כלהלן:

בפרשת ניצבים: "כי תשמע בקול ה' אלוהיך לשמור מצוותיו וחוקותיו הכתובה בספר התורה הזה." פעמיים כתב משה את הא הידיעה: התורה והזה. מכאן שרצה להדגיש וללמד שאין תורה אחרת.

בפרשת וילך: "ויכתוב משה את התורה הזאת (הזאת ולא אחרת א.א.ב.) ויתנה אל הכוהנים בני לוי, הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל."

שירים

נצחיותו של האין המחלט

צֶרֶךְ נֹבֵעַ מַחֲסֵר, מֵאֵין.
גִּדְלֵל הָאֵין כְּגִדְלֵל הַחֲסֵר,
כְּגִדְלֵל הַרְצוֹנוֹת לְהַשְׁלִים אֶת הַחֲסֵר.
לְאֵל רְצוֹנוֹת מְכֹל אָדָם,
אֵין סוֹף לְרְצוֹנוֹתָיו מִמִּילֵּיאָרְדֵי אָדָם,
אֵין סוֹף לְחֲסָרָיו, הָאֵין הַמַּחְלֵט.

הָאֵין הוּא כְּמוֹ אֵין נֶצְחִי.
אֵין הִיָּה תָמִיד בְּעֶבֶר,
אֵין אֶפְשָׁר לְזִהוּת בַּהוּוּה,
אֵין יִהְיֶה גַם בְּעֵתִיד –
הָעֵתִיד שְׁעוֹבֵר דֶּרֶךְ הַהוּוּה אֶל הָעֶבֶר.

הָאֵל הוּא כְּמוֹ חֲשֵׁךְ, כְּמוֹ צֶבַע שְׁחֹר.
הַשְׁחֹר הוּא מְצַב שֶׁל אֵין צֶבַע.
הַחֲשֵׁךְ הוּא מְצַב שֶׁל אֵין אֹר.
הָאֵל הוּא מְצַב שֶׁל אֵין יִשׁוּת.

הַחֲשֵׁךְ וְהַצֶּבַע הַשְׁחֹר הֵיוּ בְּעֶבֶר,
קִיָּמִים בַּהוּוּה וַיְהִיו בְּעֵתִיד.
כֶּךָ הָאֵל, אֵין שְׁהִיָּה בְּעֶבֶר,
שְׁיִשְׁנֹו בַּהוּוּה וַיְהִיָּה בְּעֵתִיד.
כֵּן, שְׁלִשֵׁת אֱלֹהִים נֶצְחִיִּים.

הַבְּרִיאָה שְׁלֵא נִבְרָאָה

ספּוּר הַבְּרִיאָה מְעוֹרֵר תְּהִיָּה –
הָאֵם הַשָּׁמַיִם נִבְרָאוּ בְּכֹלֵל, אוּ תַחֲלָה?
אֵין הַשָּׁמַיִם אֵלָא אֲשֶׁלְיָהּ אוֹפֵטִית שֶׁל
הַנְּמָצָא עַל אֶרֶץ שְׁלֵה אֲטֻמוֹסְפֵרָה,
וּכְשֶׁאֵין אֶרֶץ – אֵין אֲטֻמוֹסְפֵרָה, אֵין שָׁמַיִם.
אֲךְ יֵשׁ ספּוּר שֶׁל אֵל בְּלֵי יָדַיִם וְרַגְלָיִם
שֶׁלְפִיו בְּרָא תַחֲלָה אֶת הַשָּׁמַיִם.

הַשָּׁמַיִם שֶׁלְכַאוֹרָה נִבְרָאוּ כְּמִישׁוֹר
לֹא הִתְאַיְמוּ לְאֶרֶץ שֶׁנִּבְרָאָה כְּכדוֹר.
הָיָה עַל הָאֵל לְעַקֵּם אֶת הַשָּׁמַיִם
וְהוּא רָקַע עֲלֵיהֶם בְּלֵי יָדַיִם וְרַגְלָיִם
עַד שֶׁנִּבְרָאוּ בְּעֵינָיו כְּרַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם,
כְּכֶפֶה הַנְּתוּנָה בְּתוֹךְ מַיִם,
כְּפִי שֶׁהִדְג רֹאָה אֶת שָׁמַי הָאֲקוּרִיוִם –
מִישׁוֹר הַמְּגַע בֵּין הָאֵוִיר וְהַמַּיִם.

מִתּוֹרַת הָאֵל לְבָדוּ קָבְעוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁבִיוִם מִהֲלַכְת הַשָּׁמַשׁ לְמִטָּה מִן הַרְקִיעַ
וּבְלִילָה הִיא מִהֲלַכְת לְמַעְלָה מִהַרְקִיעַ.
בַּיּוֹם, בְּדַרְכָּה מִמְזֹרַח לְמַעְרָב, הִיא נִרְאִית
וּבְלִילָה, בְּדַרְכָּה מִמַּעְרָב לְמְזֹרַח, הִיא נִסְתַּרְת.
בְּשַׁעַת הַזְּרִיחָה וּבֵין הָעֶרְבִים
נִעָה הַשָּׁמַשׁ בְּעַכְבֵי דַפְּן הַשָּׁמַיִם

בשני צִהָרִים שִׁצַר הָאֵל,
כְּדֵי שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ תּוּכַל דְּרֹכָם לְטַיֵּל.
וְכֹאֲשֶׁר נִמְצְאָת הַשֶּׁמֶשׁ בְּמִרְכּוּז הַשָּׁמַיִם
הִיא שׁוֹכֶנֶת בַּתְּוֶה, בֵּין הַצִּהָרִים.

סְפּוּרוֹ שֶׁל הָאֵל יְכוּל הִיָּה לְהַחְזִיק מִיָּם,
אֶלָּא שְׁמִטְאוֹרִיטִים שֶׁעָבְרוּ מִבְּלֵי לְנִקְבֵי אֶת הַשָּׁמַיִם
סָקְלוּ אֶת סְפּוּר כֶּפֶת רִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם
וְהוֹתִירוּ אוֹתָנּוּ עִם סְפּוּר בְּלֵי יָדַיִם וְרַגְלַיִם,
סְפּוּר הוֹנָאָה, סְפּוּרָה שֶׁל בְּרִיאָה.

ספור שלא מחזיק מים

כְּשֶׁהַשֶּׁמֶשׁ תִּמּוֹת תִּקְפֹּא אֶרֶץ,
הַכֹּל יִסְפוּ – הַחַיָּה, הַדָּג וְהַשָּׂרִיץ.
מְכַלּוּל מְקוֹרוֹת הַמַּיִם יִתְמַצְקוּ,
עַד פְּרוּדָה אַחֲרוֹנָה לְקֶרַח יִהְפְּכוּ.

קֶרַח הִיָּה גַם כְּשֶׁהָאֶרֶץ נִבְרָאָה,
כְּשֶׁהַשֶּׁמֶשׁ לָרְקִיעַ טָרַם הוּבָאָה.
הַקֶּרַח טָרַם הִפְךָ לְמַיִם,
הֵן עַל הָאֶרֶץ וְהֵן בַּשָּׁמַיִם.

אִם כֵּן, כִּיצַד רוּחַ אֱלֹהִים
הִיָּתָה מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם
וְאִיךָ קָבַע אֱלֹהִים אֶת הָרְקִיעַ
שִׁיְהִיָּה תְלוּי בֵּין מַיִם לְמַיִם?
כִּיצַד בִּקְשׁ שִׁיקּוּוֹ הַמַּיִם
כְּשֶׁרַק קֶרַח הִיָּה וְשֶׁמֶשׁ טָרַם נִתְלָתָה בַּשָּׁמַיִם?

סדר הבריאה – ספור בדיה

בתורה יש ספור בלי שנים
 שהוא לכאורה גזרת שמים
 כאשר לבורא טחו העינים
 ולא הבדיל בין קרח למים.
 וכך צוה "יקוו המים"
 בטרם מקם את גרמי השמים,
 לא ידע שקרח עשוי ממים.
 משאין לאל גוף – אין לו ידים
 לגעת, לחוש קרח או מים,
 לא ידע שרק קרח היה קים
 שכסה את כל פני הארץ.
 הקרח חמם והפך למים
 בעזרת החמה שתלה בשמים.
 את חקי הפיזיקה יודעים המים,
 שזרמו על פי חק הכלים השלובים
 מהמקומות הגבוהים אל הנמוכים.
 כך החלו להראות גבעות והרים.
 סדר הבריאה אינו אלא בדיה,
 חלום על יצירה שמעולם לא הייתה.

וִירָא כִּי טוֹב

מִשְׁפֵּי אֶת עֵמֶל יוֹמוֹ
 בְּבָקְרוֹ שֶׁל הַיּוֹם הָאֶחָד
 רַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם
 כְּשֶׁמְבֹטוֹ לְעֵבֶר הַשָּׁמַיִם
 וְהִבְחִין גַּם שֶׁהָאָרֶץ מְכֻסָּה בְּמַיִם.
 שְׂאֵל אֶת עֲצֻמוֹ
 מָה טִיבוֹ שֶׁל עֵמֶלוֹ,
 הֲאֵם לְהַכְחִידוֹ אוֹ לְהַשְׁאִירוֹ,
 אִם טוֹב הוּא בְּעֵינָיו
 אוֹ שֶׁעָלָיו לִיצֵר אַחַר בְּמִקּוֹמוֹ.

וְצַפֵּה אֶת אֲשֶׁר יִנְהֲגוּ הַחֲרָשִׁים,
 הַפְּסָלִים וְיִתֵּר הָאֲמָנִים
 שְׂיִבְחֲנוּ אֶת מַעֲשֵׂה הַיָּדַיִם:
 הֲאֵם לְהוֹתִירוֹ אוֹ לְהַחְזִירוֹ לְאֲבָנִים?
 הֲרַע הוּא אוֹ טוֹב?
 וִירָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

כִּן נוֹהֵג יְלוֹד אִשָּׁה
 שְׂבוֹחַן אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה.
 אֵךְ אֵל אֲמִתִּי, כֹּל יָכוֹל,
 אֲשֶׁר צוֹפֵה מֵרֹאשׁ הַכֹּל,
 אֵין לוֹ צָרָה לְעֵרֶךְ בְּחִינָה
 כִּדִּי לְמִצָּא כִּי טוֹב בָּרָא.

כָּךְ הַנְּחָה לְפָנֵינוּ הַתּוֹרָה כְּלָה
לְצַדֵּךְ תִּהְיֶה, הַבְּחִנָּה וְקִבְיָעָה
אִם טוֹבָה הִיא אוֹ רָעָה,
אִם אֲמִתִּית הִיא אוֹ בְּדוּיָה.

ספור על יום אָחד

הוֹרָה – זְמַן הַפְּלָה כְּהֶרֶף עֵינַי,
מִשְׁק שְׂבִיב עֵתִיד לְעֵבֶר הַנֶּעַ
מִהֲלֵא יָדוּעַ אֶל הַזְּכֻרוֹנוֹת שְׂבִמְאָגֵר,
כְּצִלִיל שְׁטָרֵם הוֹפֵק מִקְסִילוֹפּוֹן,
מוֹפֵק, נִשְׁמַע וְנִקְלָט בְּזַכְרוֹן.

הִימָמָה שְׁזָה עֵתָה נִסְתַּלְקָה
נוֹשְׁקֶת לְזוֹ שְׁעוֹלָה וּבָאָה.
בְּמָקוֹם שָׁבוּ הַמִּתְבוֹגֵן נִמְצָא
יְמָמָה לִימָמָה נוֹתֶנֶת נְשִׁיקָה.
הַנְּשִׁיקָה עַל צִיר הַזְּמַן נֶעָה
כִּתְנוּעַת הָאָרֶץ סְבִיב הַחֲמָה.

עַל פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכָל נִקְדָּה
עוֹבְרִים וְנֹרְאִים הַמִּשְׁק וְהַנְּשִׁיקָה
שְׁלֵהֶם עָרֵב, בָּקָר, זְרִיחָה וְשִׁקִּיעָה.
רַק זֶה שְׁנִמְצָא בְּמָקוֹם אֶחָד
יָכוֹל לְרֹאוֹת אֶת זְמַן הַחֲשֶׁכָה
וְאֶת הַרְגַע בּוֹ הַגָּבֵר מִכְרִיז עַל זְרִיחָה.

זֶה הַמִּתְיַמֵּר לְהִמְצָא בְּכָל מָקוֹם בְּהוֹרָה
אֶת הָאוֹר וְהַחֲשֶׁךְ בּוֹ – זְמַנִּית חוֹרָה.
אֶת נְשִׁיקוֹת הַזְּרִיחָה וְהַשִּׁקִּיעָה
הוּא רוֹאֵה בְּדַבְּרָה,

אך אינו יכול להבחין ולהגיד –
ויהי ערב ויהי בקר יום אחר.
על כן, מי שתבע את הפסוק –
להמצא רק במקום אחד היה זקוק.
מכאן שהאל לא כל יכול, שכן
לראות יום אחד אינו יכול.

הַנְּשֵׁמָה שְׁלֵא הִיתָה

אַלְהִים הַפְּקִיד עֲצֻמוֹ עַל הַנְּשֵׁמוֹת,
נוֹטֵל נְשֵׁמַת אָדָם שְׁכֶת־נוֹמָה
וּמְחַזְּקָהּ לוֹ בְּבִקְרֵי טְהוֹרָה.
בְּיוֹם הַמָּוֶת בָּאָה הַנְּטִילָה הָאַחֲרוֹנָה –
אֵל הַמְּשַׁפֵּט, שָׁם מְקוֹם הַצֶּדֶק הַמְּחַלֵּט.

אָמַר הַחֶכֶם מִכָּל אָדָם:
מְקוֹם הַמְּשַׁפֵּט – שְׁמָה הֶרְשַׁע,
וּמְקוֹם הַצֶּדֶק – שְׁמָה הֶרְשַׁע.
מִכָּאֵן שְׁמֵקוֹם בּוֹ הַמְּשַׁפֵּט הַמְּחַלֵּט
וּמְקוֹם שְׁבוֹ הַצֶּדֶק הַמְּחַלֵּט,
הוּא מְקוֹם הֶרְשַׁע הַמְּחַלֵּט.

עַת הָרֵג קִיֵּן אֶת הַבָּל,
כְּאִשֶׁר הִמְצָאוּ דְבָרֵי הַהֶבֶל,
דָּמוֹ שֶׁל קִיֵּן אֵל הָאָדָמָה נָגַר,
מַעֲשֵׂה יָדָיו הַיּוֹצֵר לְרֵאשׁוֹנָה נִפְטָר.
אִם נְשֵׁמַת הַבָּל אֵל הַמְּשַׁפֵּט פָּרְחָה
הִיָּה עַל הַשׁוֹפֵט שְׁבִמְקוֹם הֶרְשַׁע
לְדוֹן וּלְשַׁפֵּט נְשֵׁמָה חֹסֶרֶת יִשֵּׁע.

אולם במקום לשבת על כס המשפט
פנה השופט אל קיץ לרגע קט
ובקולו הגדול בצעקה קרא:
"קול דמי אחיד זועקים אלי מהאדמה."

עולה השאלה: מדוע האל
את קיץ באמצעות הדמוי שואל?
שהרי האמירה הראויה הייתה:
נשמת הבל אל כס המשפט התיצבה
ובקולה היא זועקת: "עול לי נעשה."

מכאן עולה ההוכחה
שלאדם אין נשמה,
כי רק באגדות הנשמה נלקחת
ורק באגדות הנשמה מחזרת,
נשפוטת, נטהרת, בגן עדן דורכת,
מחזרת, מפקדת, למשפט מתיצבת.
הצדק, הרשע, המשפט והשופט –
כל אלה אגדות שאין בהן אמת.

בְּלֶדֶת הַרוֹצְחִים

הַיּוֹצֵר בְּרָא כָּל מִיְנֵי אָדָם –
בְּעֵל דְּעָה, פֶּקֶחַ וְחָכָם,
דְּבִיל, אִימְבָצִיל וּמְטֻמָּטָם.

בְּמוֹסָד לְרַפֵּי שִׁכָּל
מְטַפֵּל מִי מַחְבְּרֵי הַסֵּגֶל.
בְּשַׁעַת כְּבוֹי אֹרוֹת
הַנִּיחַ עַל שִׁלְחָנוֹ שֶׁל דְּבִיל
קַעְרָה מְלֵאָה בְּסִפְרֵי־זוֹת.

שֶׁלְּךָ הַמְטַפֵּל מִנְרֵתִיקוֹ אֶקְדַּח
וְעַל הַדְּבִיל נִבְחָ:
"אִם תַּחֲסֹר בְּבִקְרֵי סִפְרֵיָהּ,
אֶל רֵאשֶׁךָ כְּדוֹר אֵירָה,
לְמֹת אַחֲרָיִךְ דִּינְךָ."

הִיְתָה זֹו הַפַּעַם הַרְאִשׁוֹנָה
שֶׁהַדְּבִיל אֶקְדַּח רָאָה,
גַּם מָהוּ מְוֹת לֹא יָדַע.
הַקַּעְרָה לְדְבִיל קַרְצָה.

בבֶּקֶר לֹא נֹתֵרָה אֶף סְכָרְיָה.
הַמְטִיֵּל קִיִּם אֶת אִיוֹמוֹ
וְהַדְּבִיל אֶבֶד אֶת קִיוֹמוֹ.
אֶל הַשׁוֹפֵט הַמְטִיֵּל הַוֶּרֶץ
וּכְרוֹצֵחַ דִּינוֹ נֶחֱרֵץ.
בְּרֹאשִׁית הָאֵל בְּרָא
אָדָם יָחִיד חֶסֶד בִּינָה,
סוּמָא שְׂאִינוֹ מִבְּחִין בֵּין טוֹב לְרַע.
לְאַחַר שְׂאֵכֵל מַעֲזַן הַדַּעַת
נִפְקָחוּ עֵינָיו וְהַחֵל לְדַעַת.

הָאֵל מוֹדֶה שְׁעָשָׂה אוֹתוֹ,
יִצְרוּ בְּצִלְמוֹ וּבְתַבְנִיתוֹ.
מִשֶּׁהָאָדָם נוֹצֵר חֶסֶד דַּעַת,¹²²
לְיוֹצֵר וּלְכַבּוֹאָתוֹ אוֹתָהּ מִגְרַעַת.

מוֹעֵד יִצְרִית הַגְּנָה בְּעֶרְוֹ,
לֹא צִיָּן עַל לוֹחַ אָבֹן,
אֲבָל מִשְׁנֹזְקָה לְתַחְזוֹקָה
וְלִשְׁמִירָה מִחֹרְשֵׁי רָעָה,
לְאָדָם יְעוֹד נִמְצָא,
כְּמַעֲסָק בַּגְּנָה, לְעֵבְרָה וְלִשְׁמֵרָה.

122 טרם אכל מעץ הדעת

כְּשֶׁהַכְּחִין הָאֵל כִּי לְאָדָם פְּעֻלוֹת מַעֲשִׂים
וְגַם מַחְלִיף הוּא מֵיָם בְּמֵיָם,
הַחֲמָרִים בְּגוֹף הָאָדָם מִתְחַלְּפִים,
תְּאִים חַיִּים וְאַחֲרֵים מֵתִים –

הַבִּין הָאֵל שֶׁהָאָדָם לֹא יִהְיֶה בֶן אֱלֹמוֹת
וְעַל תְּבִנִית יִצְרִיתוֹ נַחְתָּה מִפֶּת מוֹת.
כְּדִי לְהִסְתִּיר אֶת כְּשָׁלוֹנוֹ,
עַל פֶּתְרוֹן נִתַּן אֶת דְּעֵתוֹ
וּבְעֵץ הַדְּעַת הַשְּׁלִיךְ אֶת יְהָבוֹ.

אֲךָ לְצַרְךָ תְּכַנִּיתוּ נִזְקֵק לְאִשָּׁה.
מִיָּד עַל הָאָדָם הַפִּיל תְּנוּמָה
וּמִצְלָעוֹ בְּרָא אִשָּׁה,
וְאֵת הַנְּחָשׁ שָׁלַח אֶתָּה
אֶל פְּרִי עֵץ הַדְּעַת שְׁאָסֵר בּוֹ לְגַעַת.

קָדָם לָכֵן טָרַח לְיַעֲזֵר
שָׁלֵא יֵאָכְלוּ מִפְּרֵי הָעֵץ,
כִּי נִגְיָסָה בּוֹ תִּהְיֶה לְרוּעֵץ.
אֲמָנָם עֵינֵיהֶם יִפְקָחוּ,
אֲךָ יְמִיהֶם יִקְצָבוּ.

הַנְּחָשׁ פָּתָה אֶת הָאִשָּׁה
וְהִיא הִדְבִּיקָה בַּפֶּתוֹי אֶת בַּעֲלָהּ.
מִשְׁאָכְלוֹ מַעֲזַן הַדְּעַת וְעֵינֵיהֶם נִפְקָחוּ
מִזְמוֹת הָאֵל לְהִסּוֹאֵת כְּשָׁלוֹנוֹ צְלָחוּ.

הבְּהִיר הָאֵל, יִתְקַדֵּשׁ שְׁמִי רַבָּא
וְלָכֵן טָמֵן בְּכָל אָדָם מְטָעֵן חַבְלָה,
בְּכָל אָדָם מוֹת הַנִּיחַ
וְכָךְ אַתְּ שׁוֹאֵת הַכֹּלֵל הַבְּטִיחַ.
אֵין סֶפֶק שְׁאֵלוֹ אֵל שׁוֹפֵט הִיָּה נִלְקָח,
דִּינוֹ כְּדִין רוֹצֵחוֹ שֶׁל הַדְּבִיל הִיָּה נַחֲרָץ.

ראשיתה של הבטיחות בעבודה

אדם נלקח מקדם אל גן עדן
לעבדו ולשמרו, אך תחלה
קיים הבוס את חובתו – מסירת מידע:
זהי עץ הדעת ואסור האכילה.

לעץ הדעת לא היה גדור.
הנחש והאשה בחנו את האסור
והאדם שהתפתה נענש,
חייו נקצבו ומהגן הוא גרש.

בכניסה לגן, גדור שלילי התקן,
חלף שער ומנעול מעל המפתח,
הגדור האוטומטי הראשון תכנן.
וישכן להב החרב המתהפכת
ולא נתן עוד אל תוך הגן ללכת.

משהשלקו מהגן נדרשו לפרנסה,
החלו ברעית צאן ובעבוד אדמה,
וכך גם הבן הבן צאן רעה
והבן קיזן עבד את האדמה.
כשאת הבוס רצו לרצות,
החלו להעלות לו קרבנות.

בין העובדים החלה תחרות,
אך הבוס לא יזם הדברות.
בין האנטיפסטי למנגל נוצר עמות
ורייח המנגל נצח בתחרות.
לראשונה נצפתה הריגה,
שנגרמה במקום ועקב העבודה.
תאונת עבודה לראשונה דווקא.

יְצִיאַת מִצְרַיִם – סְפוּר לְלֵא קַרְבֵּי

שְׁשִׁים רְבּוּא הַגְּבָרִים
 שְׁלָהֶם לְפָחוֹת אִשָּׁה אַחַת וַיִּלְדוּם,
 וּבְנוֹסָף לְאֵלֶּה סְבוֹת וְסָבִים,
 לְפָחוֹת שְׁלוֹשׁ-מֵאוֹת רְבּוּא יַחֲדִים
 כּוֹלֵל עוֹד כְּהֵנָּה וְכֵהֵנָּה עָרַב רַב
 עִם כְּבוֹדָה, מַיִם, מְזוֹן, כְּלִים וְזֶהָב
 שָׂרְבָם נִלְקָחוּ בְּמִרְמָה מִהַמִּצְרִים –
 לְעֵבֶר חוֹף יָם סוּף נְעִים.

אִם כָּתַף לְכַתֵּף עֲשָׂרִים צָעָדוּ,
 שׁוֹרוֹת שׁוֹרוֹת, זֶה אַחֵר זֶה,
 נִתֵּן לְחֹשֶׁב אֶת רְחוּקָה שֶׁל הָאֲחֵרוֹנָה,
 מִהַשּׁוֹרָה הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁעַל שְׂפַת הַיָּם צָעָדָה
 וְאֵתָה אֲחֵרוֹנִי הַהוֹלְכִים וּבְלַבָּם חֲרָדָה
 מֵאֵימַת טוֹר מְרַכְּבוֹת פְּרָעָה וְהַלוֹחֲמִים
 שֶׁעוֹשִׂים אֶת דְּרָכָם לֹא רְחוֹק מִהַצּוֹעְרִים.

מְגִיזָה עַד חוֹף יָם סוּף, מֵאָה וַחֲמִשִּׁים קִילוֹמֶטֶר.
 אִם בֵּין שׁוֹרָה לְשׁוֹרָה הָיָה רַק מֶטֶר,
 אָרְכוֹ שֶׁל הַטוֹר – מֵאָה וַחֲמִשִּׁים קִילוֹמֶטֶר.
 אִם הָלְכוּ כָּל יוֹם כְּעֶשֶׂר שָׁעוֹת לְלֵא הַפִּסְקָה
 בְּמִהִירוֹת שֶׁל שְׁלוֹשָׁה קִילוֹמֶטְרִים לְשָׁעָה,
 אֵל הַחוֹף הִגִּיעוּ לְאַחַר חֲמֵשֶׁה יְמֵי צָעִידָה.

והיִם הַקְרוּעַ נוֹתֵר בְּלֵי נוֹעַ,
 וּבִקְצוֹת הַקָּרַע שְׁנֵי קִירוֹת מִיָּם
 נִצְבִים דָּם לֹא יוֹם, לֹא יוֹמִים.
 חֲמֹשֶׁה יָמִים עַד שֶׁהַשׁוֹרֶה הָאֲחֵרוֹנָה
 נִשְׂרַכֶת בְּדַרְכָּה אֶל הַמְּנוּחָה אֲךָ לֹא אֶל הַנְּחֻלָּה.
 עַל הַגְּדָה שֶׁמִּמּוֹל אֶת רִגְלֶיהָ הַנִּיחָה
 וּמִלֵּב כָּל הַקֶּהֱל אֲנַחַת רוֹחָה הַגִּיחָה.

טוֹר הַצָּבָא שֶׁתְּחַלְתּוּ בְּמַעֲרַב מְצָרִים
 וְקִצְהוּ בְּמִדְבַר רְחוֹק מְכֹל עֵינֹן,
 מְאוֹת קִילוֹמֶטְרִים שֶׁל כְּלֵי מִלְחָמָה,
 חֵילִים רַבִּים וּבְרֵאשָׁם שְׁלֹשִׁים,
 אֶל תּוֹךְ הַחֲרָבָה שְׂבִים צוֹעְדִים.
 רַבָּם עוֹד נוֹתְרוּ הֶרְחַק מְאֹחוֹר
 כְּשֶׁקִירוֹת הַמַּיִם הִחֲלוּ זֶה אֶל זֶה לְחֹזֵר.
 מִתִּי מְעַט מְצָאוּ אֶת מוֹתָם בְּמַיִם
 כְּשֶׁרֹב הַצָּבָא מְאֹחוֹר וְהַקְרוּב לוֹטֵשׁ עֵינָיִם.

אֲרוּעַ כְּמֵתְאָר סִפְקֵי אִם הִיָּה,
 אֲךָ וְדַאי לֹא הַבְּדִיָּה שֶׁנִּכְתְּבָה בְּתוֹרָה,
 לְפִיָּה כָּל שֶׁתְּאָר אֲרַע בִּימָמָה.
 אֵלּוּ חֵיל אֶחָד הִיָּה יוֹצֵא מִמֵּי תְּהוֹם,
 הִיָּה קוֹרָא בְּקוֹל גְּדוֹל: הַנְּבִיא הוּא עִירָם.
 אִזְ הָיוּ הַמְּאֲמִינִים בּוֹחֲנִים אֶת הַמַּהוּת
 וּמְבִינִים שֶׁכָּל שֶׁהֵנַח בְּפָנֵיהֶם
 אֵינָנו אֶלָּא שְׁטוֹת.

”כִּי בַסְּפוֹת הוֹשְׁבֵתִי” – קוֹנְסֵטְרוֹקְצִיָּה שֶׁל בְּדִיהַ

כַּמְנִין יוֹצְאֵי מְצָרִים, מְנִין יוֹשְׁבֵי הַסְּכוֹת.
 שֵׁשׁ-מֵאוֹת אֶלֶף הַגְּבָרִים,
 לְבַד מִטָּף, עָרַב רַב וְנָשִׁים.
 מְנַיִנָם – כְּשֶׁלוֹשָׁה מִלִּיּוֹן לְפָחוֹת.
 שֵׁטַח מַחִיָּה לְאָדָם – כְּשָׁנֵי מְטָרִים מְרַבְּעִים.
 מִכַּאֲן שֵׁשֶׁטַח הַסְּכוֹת שֶׁשָׁה מִלִּיּוֹן מְטָרִים מְרַבְּעִים
 שֶׁהֵם שֵׁשֶׁת-אַלְפִים דּוֹנָם, לְלֹא דְרָכִים וּמַעְבָּרִים.
 שֵׁטַח זֶה כְּשֵׁטַחָה שֶׁל גְּבֻעֲתִים כְּפוּל שָׁנַיִם.

אִם לְכֹל סִכָּה עֲשָׂרָה מְטָרִים מְרַבְּעִים
 וּלְכֹל סִכָּה דְרוּשִׁים עֲשָׂרִים מְסַמְרִים,
 הָאֵם מֵאֲמַתְחָתוֹ שֶׁל הָאֵל הוֹצֵאוּ לְפָחוֹת
 שָׁנַיִם-עָשָׂר מִלִּיּוֹן מְסַמְרִים?

שֵׁטַח שֶׁל כַּף דָּקָל – כַּחֲצֵי מְטָר מְרַבֵּעַ.
 דְרוּשִׁים שָׁנַיִם-עָשָׂר מִלִּיּוֹן כְּפוֹת לְפָחוֹת
 כְּדִי לְשַׁמֵּשׁ סִכָּךְ לְכֹל הַסְּכוֹת.
 בְּכָל עֵץ דָּקָל – כְּשֶׁמוֹנֵה כְּפוֹת מִתְּאִימוֹת,
 אִזּוּ הָאֵל צָרִיךְ הִיָּה לְגֹזֵם מִלִּיּוֹן וַחֲצֵי עֲצִים.
 אִם כָּל עֵץ גָּדֵל עַל אַרְבָּעָה מְטָרִים מְרַבְּעִים,
 הָאֵם הָאֵל גֹּזֵם עֲצֵי יַעַר שֵׁשֶׁטַחֹו
 שֵׁשֶׁת-אַלְפִים דּוֹנָם אִף הוּא?

ומהיכן הביא את קורות העץ לבניית העמודים,
לקביעת היסודות, הקורות והחזוקים
לצורך בניית קונסטרוקציה בטוחה לכל סכה
שתעמד בתנאי המדבר ותאפשר מחיה?
משאין תשובות הגיוניות לכל שאלה,
הרי לכם קונסטרוקציה של ספור בדיה.

אין שלום ואין רחמים

כלי מלא שנועד לשחרר
לא יהיה מלא מששחרר.
זה שמלא תמיד,
על תכולתו לשמר מתמיד.
כך גם אל מלא רחמים
שאת כל רחמיו צרר במרומים
ולא חולק מרחמיו לאחרים.

אלו שחרר ולו רחמנות אחת
היה מאן דהוא נצל מיד,
אך הגדרתו היתה שונה לעד.
כמלא רחמים לא יזעה
ומעתה בעל רחמים יקרא.

ולירושלים עירך ברחמים תשוב,
אלפים שנים אומרים שוב ושוב.
אך משלא משתחררים רחמים משמים
ואין אלהים בירושלים –
ערפן של התפלות שם, כמי אפסים.

גַּם שְׁלוֹם לֹא יָבוֹא עָלַי אֲרִיץ
כָּל עוֹד הָאֵל שְׁבַמְרוֹמִים בֵּין מַעֲשֵׂיו
עוֹשֶׂה שְׁלוֹם מִקְדָּמַת דְּנֵא בְּמְרוֹמָיו,
אֶךְ טָרַם צָלַח לְדַאֲבוֹנוֹ בְּרַגְעָיו.
וְכֵן הוּא עֲדִין מְנַסֶּה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו לְשִׁים
כְּשֶׁהִמְתַּפְּלִים אוֹמְרִים אֲלֵפֵי שָׁנִים:
"עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו,
הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ."
לְשְׁלוֹם בְּמְרוֹמִים הֵם מִיַּחְלִים
כְּדֵי שֶׁהַשְׁלוֹם יִגִּיעַ גַּם לְתַחְתּוֹנִים
וְכֵדֵי שְׁלִירוֹשָׁלַיִם יָשׁוּב עִם שְׁלוֹם וְרַחֲמִים.

סיכום ביניים

אמר קהלת: "לְפַל זְמַן וְעַת לְכָל-חַפֵּץ תַּחַת הַשָּׁמַיִם."¹²³ משאמר, מנה קהלת ארבעה-עשר זמנים שונים בהם נעשו או נעשים דברים, וכנגדם ארבעה-עשר היפוכים למעשים שנמנו ואשר אף זמנם צריך שיגיע.

בפרקי ספר זה הוצגו מעשים שיוחסו לאל ולמאמיניו כפי שהם כתובים בתורה. הגיגים שעלו בי בחלומותיי שבהקיץ הביאו לקביעות שונות מהמקובל ביסודות האמונה, ומתמודדות עם הידע העכשווי בתחומי ההנדסה והמדע ועם כללי החשיבה המשפטית בהווה.

"עת לטעת", אומר קהלת, ואמנם התורה, חכמיה ומפרשיה נטעו בלב מאמיניה צורת חשיבה שעל פיה נקבעה ההלכה המוכרת לנו. בכיוון שאליו ניווטה התורה את הספינה המשיכה ההלכה, מבלי לסטות, מבלי להטיל ספק בקואורדינאטות שנקבעו ומבלי לשוב ולבחון את המתווה. אבל זמן שיוט זה איננו נצחי וכפי שאמר קהלת, "ועת לעקור נטוע." דהיינו, עת לבחון מחדש את אשר נטעו התורה, חכמיה ומפרשיה במאמינים לאורך הדורות.

"עת להרוג", אומר קהלת, ואמנם בכל הזמנים שבהם התקיימו בתי המקדש (הראשון והשני) הרג הקורבנות לא פסק, אולם לאחר חורבן בית המקדש השני הגיעה "עת לרפוא" – העת שבה נרפאו האל ומאמיניו מהצורך שבסיפוק חוש הריח. פג לעד ריח הקורבנות אשר ריחף מעל ירושלים.

"עת לפרוץ", אומר קהלת, ואמנם התורה בדרכה גורמת להרס: חיסול רוב יצורי העולם באמצעות המבול, הרס מגדל בבל, חורבן בתי המקדש,

הרס הארץ ושליחת יושביה לגלות. הגיעה "עת בנייה" שעה שעניי אבותינו נפקחו והם יצאו ממחשכי החדר והישיבה ופנו לציונות, לשיבת ציון, לעלייה ולבניית ארצנו.

"עת להשליך אבנים", אמר קהלת. מיהו ראשון זורקי האבנים? האל זורק אבנים משמיים. שנאמר בספר יהושע: ¹²⁴ "ויהוה השליך עליהם אבנים גדולות מן השמיים וימותו רבים." משהחלו חרדים בירושלים לרגום באבנים כלי רכב שנסעו בשבת, ברור היה לי ממי הם למדו את השיטה הזאת. כאשר ערביי הגדה החלו להשליך אבנים על יהודים, היה לי ברור שכמו ב"חד גדיא", האחד לומד מקודמו לפגוע ולהרע. תחילה האל הוא שזורק אבנים, חרדיו, תלמידיו הנאמנים, מעתיקים ממנו את השיטה ובני ישמעאל מחקים את יראי אדוני.

ניתן היה לצפות מאל טוב ומיטיב שיחדיר בליבותיהם של מעתיקיו את תכונות "ועת פְּנוֹס אבנים", אלא שגם קהלת במקום משכבו עדיין ממתין לכך. "עת לשמור", אמר קהלת. שמירת המצוות, קלה כחמורה, שמירת כללי המשחק היהודיים שנקבעו בהלכה, בעיקר על ידי הרבנים המתנגדים שבמזרח אירופה (ביניהם גם סבי-זקני ואבותיו), הביאה את הגויים לשנוא את אבותינו ואף אותנו וגרמה למחלוקות, להתבדלות ולהיפרדות תרבותית בין בני עמנו – בעבר, בתקופת בית שני (אשר הביאה לחורבן), ובימינו בארצנו. אולם דרך ההלכה גם היא זמנית, עד להתפכחות, עד להארה שמדובר בשעבוד רוחני חמור ביותר. ומשתבהיק ההארה בעיני המאמינים, תגיע ה"עת להשליך".

"עת לחשות [להבליג ולהחשות]", אמר קהלת, ואמנם אבותינו אשר נותרו במקום מושבם ולא ניצלו הזדמנויות לעזוב הכול, לעלות לארצנו ולהימלט מפני הצורך הנאצי עת החלו ניצני עלייתו – עלו בתמרות עשן לאטמוספירה. זאת מאחר שרבניהם, אבות חצרותיהם בהם האמינו באופן עיוור, הורו להם בשם האל להישאר במקומם, שכן "ישועת האל כהרף עין". כל עוד נותרו

בבתיהם, המשיכו להעלות למולך זה – לחצר הרבי – מעשרות ותרומות. החצרות גדלו, רבו ושרצו בכספם וכמספרם של הנידונים למוות. בכספים אלה שיחדו אנשי החצר את הצוררים וברחו עם רכוש (אינני יודע אם גדול או קטן) למקום מבטחים, תוך שהם משאירים את צאן מרעיתם – מיטיביהם – למאכלת הנאצית. והאודים שנותרו מהאש הגדולה המשיכו להחשות וחלקם שוב חזרו אל אותם רבנים כדי להמשיך לחסות בצלם ולהוות עבורם מקור וצינור של משאבת הכסף.

כבר זמן רב ניתן לומר שהגיעה "עת לדבר". לא רק לדבר אלא לזעוק. ולא "עת לאהוב" כמאמר קהלת, אלא "עת לשנוא" כמאמרו (תחילה לאהוב ולבסוף לשנוא). כשרוממות האל בגרונו במנוסתם, הותירו "יראי אדוניי" את בני משפחתו של אבי כטרף בידי הצוררים. הגיעה העת לשנוא את הצוררים ואת רבני החצרות יחדיו. שמעיה היה אומר: "אהב את המלאכה ושנא את הרבנות." הלל הזקן, שהיה תלמידו, למד תורה זו, הלך ונהנה מיגיע כפיו, שהיה משתכר ממלאכתו רבע דינר ליום.¹²⁵

"עת מלחמה", אמר קהלת, ואמנם מיום היוולדי באמצע מלחמת העולם השנייה ועד מועד כתיבת המילים הללו, אנו נלחמים על קיומנו. לא השכלנו עד היום להתנהל לקראת "עת שלום". והרי האל, כפי שהובהר בספר זה, עסוק בעשיית שלום במרומיו, ועשייתו שלום בארצנו תלויה בגמר עשיית שלום במרומיו. משאין אנו יודעים אלא עיתות מלחמה, את עת השלום האלוהי איננו יודעים ואיננו מסוגלים לחזות. עלינו לחגור עוז ולעשות שלום בארץ. לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי האל. וכאשר יגיע השלום, המאמינים, כדרכם כמובן, יוכלו לתלות אותו ברצון האל.

משנכתב המסר שרציתי להעביר, עומד אני מלכתוב. אמנם רבים הם ההגיגים שהותרתי בגדר חלומות בהקיץ, אך אלה ייכתבו כשיסתייע, בעתיד. אם כך, לא סוף דבר נכתב בזה אלא סיכום ביניים. מתגובות הקוראים

125 יומא ל"ה ע"ב פיה"מ אבות פ"ד מ"ה.

ומהתנגדויותיהם, תלונותיהם, ערעוריהם, תמיכתם, מריבותיהם וקללותיהם
וכל שלל תגובותיהם, אין ספק שאשכיל. אלה יהוו מנוף להעלאת הגיגים
נוספים אשר יהיו כחומר ביד היוצר לכתובת ספר המשך.

כל תגובה של כל קורא, תתקבל בכרכה בכתובת הדוא"ל שלי:
ebickels@yahoo.com

נספח

התפלגות תרי"ג המצוות

מקרא:

- מ – מצוות שניתן לקיימן רק כשבית המקדש קיים או מצוות שרק סנהדרין או בית דין יכולים לקיימן וכן מצוות לשנת היובל ובדבר עבדות.
צ – מצוות שהן ביסוד הצדק הטבעי או שיסודן בצרכים הביולוגיים.
ז – מצוות החלות על גברים.
נ – מצוות החלות על נשים.

נ	ז	צ	מ	
		*		א. מצוות פרייה ורבייה
	*			ב. מצוות מילה
*	*			ג. שלא לאכול גיד הנשה
	*			ד. מצוות קידוש החודש
			*	ה. מצוות שחיטת הפסח
			*	ו. מצוות אכילת בשר הפסח
*	*			ז. מצוות השבתת חמץ

נ	ז	צ	מ	
*	*			ח. מצוות אכילת מצה
	*			ט. מצוות קידוש בכורות בארץ ישראל
	*			י. מצוות סיפור יציאת מצרים
	*			יא. מצוות פדיון פטר חמור
	*			יב. מצוות עריפת פטר חמור
			*	יג. שלא לאכול הפסח נא ומבושל
			*	יד. שלא להותיר מבשר הפסח
*	*			טו. שלא יימצא חמץ ברשותנו בפסח
*	*			טז. שלא לאכול מכל דבר שיש בו חמץ
			*	יז. לא נאכיל מן הפסח לישראל משומד
			*	יח. שלא נאכיל מן הפסח לגר ולתושב
			*	יט. שלא להוציא מבשר הפסח החוצה
			*	כ. שלא לשבור עצם מן הפסח
			*	כא. שלא יאכל ערל מן הפסח
*	*			כב. שלא לאכול חמץ בפסח
*	*			כג. שלא ייראה לנו חמץ בפסח
*	*			כד. שלא נצא בשבת חוץ לתחום
*	*			כה. מצוות האמונה במציאות השם יתברך
*	*			כו. מצוות קידוש שבת בדברים
		*		כז. מצוות כיבוד אם ואב
*	*			כח. שלא נאמין אלוה בלתי השם לבדו
*	*			כט. שלא לעשות פסל
*	*			ל. שלא להשתחוות לעבודה זרה
*	*			לא. לא לעבוד עבודה זרה במה שדרכה להיעבד
*	*			לב. שלא לישבע לשווא

נ	ז	צ	מ	
*	*			לג. שלא לעשות מלאכה בשבת
		*		לד. שלא להרוג נקי
		*		לה. שלא לגלות ערוות אשת איש
		*		לו. שלא לגנוב נפש מישראל
		*		לז. שלא להעיד בשקר
		*		לח. שלא לחמוד
		*		לט. שלא לעשות צורות אפילו לנוי
			*	מ. שלא לבנות אבני מזבח גזית
			*	מא. שלא לפסוע על המזבח
		*		מב. מצוות דין עבד עברי
		*		מג. מצוות ייעוד של אמה עברייה
			*	מד. מצוות פדיון אמה עברייה
			*	מה. מצוות בית דין להרוג בחנק המחויב
*	*			מו. מצוות דיני קנסות
			*	מז. מצוות בית דין להרוג בסיף המחויב
			*	מח. מצוות בית דין לדון בנזקי בהמה
			*	מט. מצוות בית דין לדון בנזקי הבור
			*	נ. מצוות בית דין לדון גנב בתשלומין או במיתה
			*	נא. מצוות בית דין לדון בנזקי הבער
			*	נב. מצוות בית דין לדון בנזקי האש
			*	נג. מצוות בית דין לדון בדין שומר חנם
			*	נד. מצוות בית דין לדון בדין טוען וכופר
			*	נה. מצוות בית דין לדון בדין נושא שכר שוכר
			*	נו. מצוות בית דין לדון בדין השואל

נ	ז	צ	מ	
			*	נז. מצוות בית דין לדון בדין מפתה
		*		נח. שלא ימכור אמה עברית הקונה אותה מידי האב
	*			נט. שלא לגרוע שאר כסות ועונה
*	*			ס. שלא להכות אב ואם
			*	סא. שלא לאכול שור הנסקל
			*	סב. שלא להחיות מכשף
		*		סג. שלא להונות הגר בדברים
		*		סד. שלא להונות הגר בממון
		*		סה. שלא לענות יתום ואלמנה
		*		סו. מצוות הלוואה לעני
			*	סז. מצוות הטיה אחרי רבים
		*		סח. מצוות פירוק משא
			*	סט. מצוות שמיטת קרקעות
*	*			ע. מצוות שביתה בשבת
			*	עא. מצוות חגיגה ברגלים
			*	עב. מצוות הבאת ביכורים
		*		עג. שלא נתבע חוב מעני שאין לו כמה לפרוע
		*		עד. שלא נשית יד בין לווה למלווה בריבית
		*		עה. שלא לקלל הדיין
*	*			עו. לאו דברכת השם
*	*			עז. שלא לקלל הנשיא
			*	עח. שלא להקדים חוקי התבואות
			*	עט. שלא לאכול טריפה (כוהנים)
			*	פ. שלא לשמוע טענת בעל דין שלא בפני בעל דינו
			*	פא. שלא יעיד בעל עבירה

נ	ז	צ	מ	
			*	פב. שלא לנטות אחרי רבים בדיני נפשות בשביל אחד
			*	פג. שלא ילמד חובה מי שלימד זכות תחילה בדיני נפשות
			*	פד. שלא לרחם על עני בדין
			*	פה. שלא להטות משפט חוטא מפני רשעו
			*	פו. שלא לחתוך הדין באומד הדעת
		*	*	פז. שלא ליקח שוחד
			*	פח. שלא לישבע בעבודה זרה
*	*			פט. שלא להדיח בני ישראל אחר עבודה זרה
			*	צ. שלא נשחט שה הפסח בארבעה-עשר בניסן בעוד שהחמץ ברשותנו
			*	צא. שלא נניח אימורי הפסח לפסול בלינה
*	*			צב. שלא לבשל בשר בחלב
*	*			צג. שלא לכרות ברית לשבעה עממים וכן לכל עובד עבודה זרה
*	*			צד. שלא להושיב עובד עבודה זרה בארצנו
				צה. מצוות בניין בית הבחירה
			*	צו. מצוות סידור לחם הפנים ולבונה
			*	צז. שלא להוציא בדי הארון ממנו
			*	צח. מצוות עריכת גרות המקדש
			*	צט. מצוות לבישת בגדי הכוהנים
			*	ק. מצוות אכילת בשר חטאת ואשם
			*	קא. מצוות הקטרת קטורת
			*	קב. שלא יזח החושן מעל האפוד
			*	קג. שלא לקרוע המעיל של כוהנים

נ	ז	צ	מ	
			*	קד. שלא להקטיר ולהקריב על מזבח הזהב
			*	קה. מצוות נתינת מחצית השקל בשנה
			*	קו. מצוות קידוש ידיים ורגליים בשעת עבודה
			*	קז. מצוות משיחת כוהנים גדולים ומלכים בשמן המשחה
*	*			קח. מצוות שביתת הארץ בשנת השמיטה
			*	קט. שלא יסוך זר בשמן המשחה
			*	קי. שלא לעשות במתכונת שמן המשחה
			*	קיא. שלא לעשות במתכונת הקטורת
*	*			קיב. שלא לאכול ולשתות תקרובת עבודה זרה
*	*			קיג. שלא לאכול בשר וחלב
			*	קיד. שלא יעשו בית דין משפט מוות בשבת
			*	קטו. מצוות מעשה העולה
			*	קטז. מצוות קורבן מנחה
			*	קיח. מצוות קורבן בית דין אם טעו בהוראה
*	*			קיט. מצוות קורבן חטאת ליחיד ששגג במצוות לא תעשה שחייבין עליה כרת
			*	קכ. מצוות עדות
			*	קכא. מצוות קורבן עולה ויורד
			*	קכב. מצוות תוספת חומש לאוכל מן התרומה או מועל בה
			*	קכג. מצוות קורבן אשם תלוי
			*	קכד. מצוות קורבן אשם ודאי
		*		קכה. מצוות השבת גזל
			*	קכו. שלא להקריב שאור או דבש

נ	ז	צ	מ	
			*	קכז. שלא להקריב קורבן בלא מלח
			*	קכח. שלא להבדיל הראש בחטאת העוף
			*	קכט. שלא ליתן שמן זית במנחת חוטא
			*	קל. שלא ליתן לבונה במנחת חוטא
			*	קלא. מצוות הרמת הדרשן
			*	קלב. מצוות הדלקת אש על המזבח בכל יום
			*	קלג. מצוות אכילת שיירי מנחות
			*	קלד. מצוות קורבן מנחה של כוהן גדול בכל יום
			*	קלה. מצוות מעשה החטאת
			*	קלו. מצוות מעשה האשם
			*	קלז. מצוות מעשה זבח השלמים
			*	קלח. מצוות שריפת נותר הקודשם
			*	קלט. מצוות שריפת בשר קודש שנטמא
			*	קמ. שלא לכבות אש מעל המזבח
			*	קמא. שלא לעשות שיירי מנחות חמץ
			*	קמב. שלא תאכל מנחת כוהן
			*	קמג. שלא לאכול מבשר חטאות הנעשות בפנים
			*	קמד. שלא להותיר מבשר קורבן התודה
			*	קמה. שלא לאכול פיגול
*	*			קמו. שלא לאכול בשר קודשים שנטמא
*	*			קמז. שלא נאכל חֶלֶב
*	*			קמח. שלא נאכל דם בהמה חיה ועוף
*	*			קמט. מצוות בדיקת סימני בהמה וחיה
*	*			קנ. מצוות בדיקת סימני דגים

נ	ז	צ	מ	
*	*			קנא. מצוות בדיקת סימני חגבים
*	*			קנב. מצוות טומאת שמונה שרצים
*	*			קנג. מצוות עניין טומאת אוכלים
*	*			קנד. מצוות עניין טומאת נבלה
			*	קנה. שלא ייכנסו הכוהנים למקדש מגודלי שיער
			*	קנו. שלא ייכנסו הכוהנים למקדש קרועי בגדים
			*	קנז. שלא יצאו הכוהנים מן המקדש בשעת עבודה
			*	קנח. שלא להיכנס שתויי יין במקדש וכן שלא יורה שתוי
*	*			קנט. שלא לאכול בהמה וחיה טמאה
*	*			קס. שלא לאכול דג טמא
*	*			קסא. שלא לאכול עוף טמא
*	*			קסב. שלא לאכול שרץ הארץ
*	*			קסג. שלא לאכול מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפירות
*	*			קסד. שלא לאכול משרץ המים
*	*			קסה. שלא לאכול מן השרצים המתהווים מן העיפוש
*				קסו. מצוות עניין טומאת יולדת
			*	קסז. מצוות קורבן יולדת
*	*			קסח. מצוות עניין טומאת מצורע
*	*			קסט. מצוות הנהגת המצורע וכל מטמאי אדם בקריעה ופרימה
*	*			קע. מצוות עניין נגעי בגדים
			*	קעא. שלא יאכל טמא מן הקודשים
*	*			קעב. שלא לגלח שער הנתק
*	*			קעג. מצוות הטהרה מן הצרעת שתהיה במינים ידועים

נ	ז	צ	מ	
*	*			קעד. מצוות תגלחת מצורע ביום השביעי
*	*			קעה. מצוות טבילה לטמאים
			*	קעו. מצוות קורבן מצורע כשיתרפא מצרעתו
*	*			קעז. מצוות עניין טומאת בית שיהיה בו נגע
	*			קעה. מצוות עניין טומאת זב להיות טמא ומטמא
			*	קעט. מצוות קורבן זב כשיתרפא מזובו
	*			קפ. מצוות עניין טומאת שכבת זרע שהוא טמא ומטמא
*				קפא. מצוות עניין טומאת נידה שטמאה ומטמאה
			*	קפב. מצוות קורבן זבה כשתרפא מזובח
			*	קפג. מצוות קורבן זבה כשתרפא מזובה
			*	קפד. מצוות עבודת יום הכיפורים
			*	קפה. מצוות כיסוי הדם
			*	קפו. שלא ייכנסו הכוהנים בכל עת במקדש וכל שכן זרים
			*	קפז. שלא לשחוט קודשים חוץ לעזרה
*	*			קפח. שלא להתעדן באחת מכל העריות
	*			קפט. שלא לגלות ערוות אב
	*			קצ. שלא לגלות ערוות אם
	*			קצא. שלא לגלות ערוות אשת אב ואף על פי שאינה אמו
	*			קצב. שלא לגלות ערוות אחות בכל צד שהיא אחות
	*			קצג. שלא לגלות ערוות בת הבן
	*			קצד. שלא לגלות ערוות בת הבת
	*			קצה. שלא לגלות ערוות הבת

נ	ז	צ	מ	
	*			קצו. שלא לגלות ערוות אחות מן האב והיא בת אשת אביו
	*			קצז. שלא לגלות ערוות אחות אב
	*			קצח. שלא לגלות ערוות אחות אם
	*			קצט. שלא לבוא על אשת אחי האב
	*			ר. שלא לבוא על אשת אחי האם
	*			רא. שלא לבוא על אשת הבן
	*			רב. שלא לבוא על אשת אח
	*			רג. שלא לבוא על אישה ובתה
	*			רד. שלא לגלות ערוות אישה ובת בנה
	*			רה. שלא לגלות ערוות אישה ובת בתה
	*			רו. שלא לבוא על שתי אחיות בחיים
	*			רז. שלא לבוא על אישה נידה
	*			רח. שלא ניתן מזרענו למולך
	*			רט. שלא לבוא על הזכרים
	*			רי. שלא לשכב עם הבהמות
*				ריא. שלא תשכבנה הנשים עם הבהמות
*	*			ריב. מצוות יראת אב ואם
		*		ריג. מצוות פאה
		*		ריד. מצוות לקט
		*		רטו. מצוות הנחת פאת הכרם
		*		רטז. מצוות הנחת פרט הכרם
		*		ריז. מצוות שופט שישפוט בצדק
		*		ריח. מצוות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה
*	*			ריט. מצוות אהבת ישראל

נ	ז	צ	מ	
*	*			רכ. מצוות נטע רבעי
			*	רכא. מצוות היראה מן המקדש
*	*			רכב. מצוות כבוד חכמים
		*		רכג. מצוות צידוק המאזניים והמשקלים והמידות
		*		רכד. מצוות שישרפו מי שיתחייב שריפה
*	*			רכה. שלא לפנות אחר עבודה זרה לא במחשבה ולא בדיבור ולא בחבטה
*	*			רכו. שלא לעשות עבודה זרה לא לעצמו ולא לזולתו
			*	רכז. שלא לאכול נותר
		*		רכח. שלא לכלות הפאה בשדה
		*		רכט. שלא לקחת שיבולים הנופלות בשעת הקציר
		*		רל. שלא לכלות פאת הכרם
		*		רלא. שלא ללקוט פרט הכרם
		*		רלב. שלא לגנוב שום ממון
		*		רלג. שלא נכחש על ממון שיש לאחר בידינו
		*		רלד. שלא לישבע על כפירת ממון
		*		רלה. שלא נישבע לשקר
		*		רלו. שלא לעשוק
		*		רלז. שלא לגזול
		*		רלח. שלא נאחר שכר שכיר
		*		רלט. שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אישה
		*		רמ. שלא להכשיל תם בדרך
		*		רמא. שלא לעוול המשפט
			*	רמב. שלא לכבד גדול בדין
		*		רמג. שלא לרגל

נ	ז	צ	מ	
		*		רמד. שלא לעמוד על דם רעים
		*		רמה. שלא לשנוא אחים
		*		רמו. שלא להלבין פני אדם מישראל
		*		רמוז. שלא לנקום
*	*			רמח. שלא לנטור
*	*			רמט. שלא להרביע בהמה עם מין שאינו מינו
*	*			רנ. שלא לזרוע כלאי זרעים ולא נרכיב אילן בשום מקום בארץ
*	*			רנא. שלא לאכול עורלה
*	*			רנב. שלא לאכול ולשתות כדרך זולל וסובא
*	*			רנג. שלא לנחש
*	*			רנד. שלא לעונן
*	*			רנה. שלא להקיף פאתי הראש
	*			רנו. שלא להשחית פאת זקן
*	*			רנוז. שלא נכתוב בבשרנו כתובת קעקע
*	*			רנח. שלא לעשות אוב
*	*			רנט. שלא לעשות מעשה ידעוני
		*		רס. שלא להונות במידות וכל המידות בכלל
		*		רסא. שלא לקלל אב ואם
*	*			רסב. שלא ללכת בחוקות הגויים
	*	*	*	רסג. מצוות עניין טומאת הכהנים לקרוביהם ובכללה שיתאבלו כל אחד מישראל על שישה מקורביו הידועים
			*	רסד. מצוות קידוש זרע אהרון
			*	רסה. מצוות כוהן גדול לישא נערה בתולה
			*	רסו. מצוות הקורבן להיות תמים

נ	ז	צ	מ	
			*	רסז. מצוות הקורבן שיהיה משמונה ימים ומעלה
*	*			רסח. מצוות קידוש השם
*	*			רסט. מצוות שביתה ביום ראשון של פסח
			*	רע. מצוות קורבן מוסף כל שבועת ימי הפסח
*	*			רעא. מצוות שביתה בשביעי של פסח
			*	רעב. מצוות קורבן העומר של שעורים ביום שני של פסח
*	*			רעג. מצוות ספירת העומר
			*	רעד. מצוות קורבן מנחה חרשה מן החטים ביום עצרת
*	*			רעה. מצוות שביתה ממלאכה ביום עצרת
*	*			רעו. מצוות שביתה ביום ראש השנה
			*	רעז. מצוות קורבן מוסף ביום ראש השנה
*	*			רעח. מצוות תענית ביום עשירי בתשרי
			*	רעט. מצוות קורבן מוסף ביום עשירי בתשרי שהוא נקרא יום הכיפורים
*	*			רפ. מצוות שביתה ממלאכה ביום הכיפורים
*	*			רפא. מצוות שביתה ממלאכה ביום ראשון של חג סוכות
			*	רפב. מצוות קורבן מוסף בכל יום משבעת ימי חג הסוכות
*	*			רפג. מצוות שביתה ממלאכה ביום שמיני של סוכות
			*	רפד. מצוות קורבן מוסף ביום שמיני של סוכות שהוא נקרא שמיני עצרת
	*			רפה. מצוות נטילת לולב
	*			רפו. מצוות ישיבת סוכה
	*			רפז. שלא ייטמא כוהן הדיוט במת זולתי בקרובים המבוארים בכתוב
			*	רפח. שלא ישמש כוהן טבול יום עד שיעריב שמשו
	*			רפט. שלא יישא כוהן אישה זונה

נ	ז	צ	מ	
	*			רצ. שלא יישא כוהן אישה חללה
	*			רצא. שלא יישא כוהן אישה גרושה
			*	רצב. שלא ייכנס כוהן גדול באוהל המת
			*	רצג. שלא ייטמא כוהן גדול בשום טומאה במת
			*	רצד. שלא יישא כוהן גדול אלמנה
			*	רצה. שלא יבעל כוהן גדול אלמנה
			*	רצו. שלא יעבוד כוהן בעל מום
			*	רצז. שלא יעבוד כוהן בעל מום עובר
			*	רצח. שלא ייכנס בעל מום בהיכל
			*	רצט. שלא יעבוד כוהן טמא
			*	ש. שלא יאכל כוהן טמא תרומה
			*	שא. שלא יאכל שום זר תרומה
			*	שב. שלא יאכל תושב כוהן ושכיר תרומה
			*	שג. שלא יאכל ערל תרומה
			*	שד. שלא תאכל חללה מן הקודש
			*	שה. שלא לאכול טבל
			*	שו. שלא נקדיש בעלי מומין להקריבם למזבח
			*	שז. שלא ניתן מום בקודשים
			*	שח. שלא נשחט בעלי מומין לשם קורבן
			*	שט. שלא נקטיר אימורי בעלי מומין
			*	שי. שלא נזרוק דם בעל מום על המזבח
*	*			שיא. שלא לסרס אחד מכל המינין
			*	שיב. שלא להקריב קורבן בעל מום מיד הגויים
			*	שיג. שלא לשחוט בהמה ובנה ביום אחד

נ	ז	צ	מ	
*	*			שיר. שלא לעשות דבר שיתחלל בו שם שמיים בין בני אדם
*	*			שטו. שלא לעשות מלאכה ביום א' של פסח
*	*			שטז. שלא לעשות מלאכה ביום ז' של פסח
*	*			שיז. שלא לאכול מתבואה חדשה קודם כלות יום ט"ז בניסן
*	*			שיח. שלא לאכול מתבואה חדשה עד היום ההוא
*	*			שיט. שלא לאכול כרמל מתבואה חדשה עד הזמן הנזכר
*	*			שכ. שלא לעשות מלאכה ביום חג השבועות
*	*			שכא. שלא לעשות מלאכה ביום א' של תשרי
*	*			שכב. שלא לעשות מלאכה בעשרה בתשרי
*	*			שכג. שלא לאכול ולשתות ביום הכיפורים
*	*			שכד. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חג הסוכות
*	*			שכה. שלא לעשות מלאכה ביום שמיני בו
			*	שכו. מצוות ספירת שבע שבתות שנים
			*	שכז. מצוות תקיעת שופר ביום הכיפורים של יובל
			*	שכה. מצוות קידוש שנת היובל
			*	שכט. מצוות עשיית דין בין לוקח ומוכר
			*	של. מצוות השבת קרקע לבעליהן ביובל
			*	שלא. מצוות פדיון הנחלות שהן תוך העיר עד השלמת שנה
			*	שלב. מצוות עבודה בעבד כנעני לעולם
*	*			שלג. שלא נעבוד האדמה בשנה השביעית
*	*			שלד. שלא נעשה עבודה גם באילנות
*	*			שלה. שלא נקצור ספיחים בשנה השביעית

נ	ז	צ	מ	
*	*			שלו. שלא נאסוף פירות האילן בשביעית כדרך שאוספין אותן בכל שנה
			*	שלוז. שלא נעבוד הארץ בשנת היובל
			*	שלח. שלא נקצור ספיחי תבואות של שנת היובל
			*	שלט. שלא נאסוף פירות האילנות בשנת היובל כדרך שאוספין אותן בשאר השנים
		*		שמ. שלא להונות במקח וממכר
		*		שמא. שלא להונות אחד מישראל בדברים
*	*			שמב. שלא נמכור שדה בארץ ישראל לצמיתות
			*	שמג. שלא לשנות מגרשי ערי הלויים ושרותיהם
*	*			שמד. שלא להלוות בריבית לישראל
			*	שמה. שלא נעבוד בעבד עברי עבודת ביזיון כמו עבודת כנעני
			*	שמו. שלא נמכור עבד עברי על אבן המקח
			*	שמז. שלא לעבוד בעבד עברי בעבודת פרך
			*	שמח. שלא להניח לגוי לעבוד בעבד עברי הנמכר לו
*	*			שמט. שלא נשתחוה על אבן משכית אפילו לשם
			*	שנ. מצוות מעריך אדם שייתן דמיו הקצובין בתורה
			*	שנא. מצוות הממיר בהמת קורבן בבהמה אחרת שתהיינה שתיהן קודש
			*	שנב. מצוות מעריך בהמה שייתן כפי שיעריכה הכוהן
			*	שנג. מצוות מעריך בתים שייתן בערך שיעריכם הכוהן ותוספת חומש
			*	שנד. מצוות מעריך שדה שייתן בערך הקצוב בפרשה
			*	שנה. מצוות דין מחרים מנכסיו שהוא לכוהנים
			*	שנו. מצוות מעשר בהמה טהורה בכל שנה

נ	ז	צ	מ	
			*	שנו. שלא נמיר הקודשים
			*	שנח. שלא לשנות הקודשים מקורבן לקורבן
			*	שנט. שלא יימכר קרקע שהחרים אותה בעליו אלא תינתן לכוהנים
			*	שס. שלא יגאל שדה החרם
			*	שסא. שלא למכור מעשר בהמה אלא יאכל בירושלים
			*	שסב. מצוות שילוח טמאים חוץ למחנה שכנה
*	*			שסג. מצוות וידוי על החטא
			*	שסד. מצוות סוטה שיביאה הבעל אל הכוהן ויעשה לה כמשפט הכתוב
*	*			שסה. מצוות גידול שער הנזיר
			*	שסו. מצוות גילוח הנזיר והבאת קורבנותיו
*				שסז. מצוות ברכת כוהנים בכל יום
*				שסח. מצוות משא הארון בכתף
			*	שסט. שלא ייכנס טמא בכל המקדש
			*	שע. שלא ליתן שמן בקורבן סוטה
			*	שעא. שלא להשים לבונה בקורבן סוטה
*	*			שעב. שלא ישתה הנזיר יין או כל מיני שיכר
*	*			שעג. שלא יאכל הנזיר ענבים לחים
*	*			שעד. שלא יאכל הנזיר צימוקים
*	*			שעה. שלא יאכל הנזיר זרע הענבים
*	*			שעו. שלא יאכל הנזיר קליפת הענבים
*	*			שעז. שלא יגלח הנזיר שערו כל ימי נזרו
*	*			שעח. שלא ייכנס הנזיר לאוהל המת
*	*			שעט. שלא ייטמא הנזיר במת ובשאר טמאות

נ	ז	צ	מ	
			*	שפ. מצוות פסח שני בי"ד באייר
			*	שפא. מצוות פסח שני שיאכל על מצות ומרורים
			*	שפכ. מצוות תקיעת חצוצרות במקדש ובמלחמה
			*	שפג. שלא להותיר כלום מבשר פסח שני למחרתו
			*	שפד. שלא לשבור עצם מעצמות פסח שני
*	*			שפה. מצוות חלה
	*			שפו. מצוות ציצית
*	*			שפז. שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העיניים
			*	שפח. מצוות שמירת המקדש
	*			שפט. מצוות פדיון בכור אדם
			*	שצ. מצוות עבודת הלוי במקדש
			*	שצא. מצוות מעשר ראשון
			*	שצב. מצוות הלויים לתת מעשר מן המעשר
			*	שצג. שלא יתעסקו הכוהנים בעבודת הלויים ולא הלויים בעבודת הכוהנים
			*	שצד. שלא יעבוד זר במקדש
			*	שצה. שלא לבטל שמירת המקדש
			*	שצו. שלא לפדות בכור בהמה טהורה
			*	שצז. מצוות פרה אדומה
			*	שצח. מצוות טומאה של מת
			*	שצט. מצוות מי נידה שמתמאין אדם טהור ומטהרין אדם טמא מטומאת מת בלבד
			*	ת. מצוות דיני נחלות
			*	תא. מצוות תמידין בכל יום
			*	תב. מצוות קורבן מוסף של שבת

נ	ז	צ	מ	
			*	תג. מצוות קורבן מוסף בכל ראש חודש
			*	תד. מצוות קורבן מוסף ביום חג השבועות
*	*			תה. מצוות שופר בראש השנה
	*			תו. מצוות דין הפרת נדרים
*	*			תז. שלא נחל דברינו בנדרים
			*	תח. מצוות ישראל לתת ערים ללויים לשבת בהן והן קולטות
			*	תט. מצווה על בית הדין להשליך מכה נפש בשגגה מעירו לערי מקלט ועל הרוצח בעצמו ללכת שם
			*	תי. שלא להרוג מחויב קודם שיעמוד בדין
			*	תיא. שלא יורה העד בדין שהעיד בו בדיני נפשות
			*	תיב. שלא ליקח כופר להציל ממוות הרוצח
			*	תיג. שלא ליקח כופר ממחויב גלות לפוטרו מן הגלות
			*	תיד. שלא למנות דיין אדם שאינו חכם בדיני תורה אף על פי שהוא חכם בחוכמות אחרות
			*	תטו. שלא יירא הדיין בדין מאדם רע
*	*			תזז. מצוות אחדות השם
*	*			תזז. מצוות אהבת השם
	*			תיח. מצוות תלמוד תורה
	*			תיט. מצוות קריאת שמע שחרית וערבית
	*			תכ. מצוות תפילין של יד
	*			תכא. מצוות תפילין של ראש
*	*			תכב. מצוות מזוזה
			*	תכג. מצוות הריגת שבעה עממין
		*		תכד. שלא להתאוות מה שביד אחינו

נ	ז	צ	מ	
			*	תכה. שלא לנסות נביא אמת יותר מדי
*	*			תכו. שלא לחון על עובדי עבודה זרה
*	*			תכוז. שלא להתחתן בעובדי עבודה זרה
*	*			תכח. מצוות ברכת המזון
*	*			תכט. מצוות אהבת הגרים
*	*			תל. מצוות יראת השם
*	*			תלא. מצוות תפילה
*	*			תלב. מצוות החבורה והדביקה עם חכמי התורה
*	*			תלג. מצווה על כל הצריך להישבע שיישבע בשם השם
*	*			תלד. שלא ליהנות מצפוי עבודה זרה
*	*			תלה. שלא להדביק שום דבר מעבודה זרה עם ממוננו וברשותנו ליהנות בו
			*	תלו. מצווה לאבד עבודה זרה ומשמשיה
			*	תלז. מצווה להקריב כל הקורבנות שיש על האדם בחובה או בנדבה ברגל ראשון שפוגע בו
			*	תלח. מצווה להקריב כל הקורבנות בבית הבחירה ולא בחוץ
			*	תלט. מצוות פדיית קודשים שנפל בהן מום ואחר כך מותרין באכילה
			*	תמ. מצוות שחיטה
			*	תמא. מצווה להיטפל בהבאת הקורבן מחוצה לארץ לבית הבחירה
			*	תמב. מצוות חקירת העדים היטב
			*	תמג. מצוות שריפת עיר הנידחת וכל אשר בה
*	*			תמד. מצוות בדיקת סימני העוף
			*	תמה. מצוות מעשר שני

נ	ז	צ	מ	
			*	תמו. מצוות מעשר עני תחת מעשר שני בשנה שלישית
*	*			תמז. מצווה לנגוש את הנוכרי
			*	תמח. מצוות השמטת כספים בשנה שביעית
*	*			תמט. מצוות צדקה
			*	תנ. מצוות הענק עבד עברי
*	*			תנא. מצווה לשמוח ברגלים
			*	תנב. מצווה להיראות בבית המקדש
*	*			תנג. שלא למחות ספרי הקודש והשמות של הקודש ברוך הוא הכתובים שם וכך בתי עבודת הקודש
			*	תנד. שלא להעלות קודשים בחוץ
			*	תנה. שלא לאכול מעשר שני של דגן חוץ לירושלם
			*	תנו. שלא לאכול מעשר שני של תירוש חוץ לירושלם
			*	תנז. שלא לאכול מעשר שני של יצהר חוץ לירושלם
			*	תנח. שלא לאכול בכור תמים חוץ לירושלם
				תנט. שלא לאכול בשר חטאת ואשם חוץ לקלעים ואפילו הכוהנים
			*	תס. שלא לאכול בשר העולה
			*	תסא. שלא לאכול בשר קודשים קלים קודם זריקת דמים
			*	תסב. שלא יאכלו כוהנים ביכורים קודם הנחתם בעזרה
			*	תסג. שלא לעזוב את הלויים מלתת להם מתנותיהם ומלשמחם ברגלים
		*		תסד. שלא לאכול איבר מן החי
*	*			תסה. שלא להוסיף על מיתות התורה
*	*			תסו. שלא לגרוע ממצוות התורה
*	*			תסז. שלא להוסיף על מצוות התורה עבודה זרה

נ	ז	צ	מ	
		*		תסח. שלא לאהוב המסית
		*		תסט. שלא לעזוב השנאה מן המסית
		*		תע. שלא להציל המסית
		*		תעא. שלא יִלמד המוסת זכות על מסית
		*		תעב. שלא ישתוק המוסת מללמד חובה על המסית
		*		תעג. לא להסית אחד מישראל אחר עבודה זרה
			*	תעד. שלא לבנות עיר הנידחת לכמות שהייתה
			*	תעה. שלא ליהנות בממון עיר הנידחת
*	*			תעו. שלא להתגורר כמו עובדי עבודה זרה
*	*			תעז. שלא לעשות קורחה על מת
			*	תעה. שלא לאכול פסולי המוקדשין
			*	תעט. שלא לאכול חגב טמא וכן כל שרץ עוף
*	*			תפ. שלא לאכול מבשר בהמה וחיה ועוף שמתו מאליהם
			*	תפא. שלא לתבוע ההלוואה שעבר עליה שביעית
		*		תפב. שלא למנוע מלהחיות העני ומליתן לו מה שהוא צריך
			*	תפג. שלא נמנע מלהלוות לעני מפני השמיטה
			*	תפד. שלא לשלח עבד עברי ריקם כשיצא חופשי
			*	תפה. שלא לעבוד בקודשים
			*	תפו. שלא לגזוז את הקודשים
*	*			תפז. שלא לאכול חמץ אחר חצות
			*	תפח. שלא להותיר מבשר קורבן החגיגה שנקריב ביום י"ד בניסן עד יום השלישי
			*	תפט. שלא להקריב קורבן פסח בבמת יחיד

נ	ז	צ	מ	
			*	תצ. שלא לעלות לרגל בלא קורבן שיהיה עמנו שנקריבו שם
			*	תצא. מצוות מינוי שופטים ושוטרים בכל קהל וקהל מישראל
			*	תצב. מצווה לשמוע מכל בית דין הגדול שיעמדו להן לישראל בכל זמן
			*	תצג. מצוות מינוי מלך עלינו
			*	תצד. מצווה על המלך לכתוב ספר תורה אחד יתר על שאר בני ישראל
			*	תצה. מצוות מתנות זרוע לחיים וקיבה לכוהן
			*	תצו. מצוות הפרשה תרומה גדולה
			*	תצז. מצוות ראשית הגז שיינתן לכוהן
			*	תצח. מצווה להיות הכוהנים עובדים במקדש משמרות משמרות ובמועדים עובדים כאחד
			*	תצט. מצווה לשמוע מכל נביא ונביא שיהיה בכל דור ודור אם לא יוסיף ולא יגרע במצוות התורה
			*	תק. מצווה להכין שש ערי מקלט
			*	תקא. מצווה לעשות לעדים זוממים כמו שדימו לעשות
			*	תקב. מצווה למשוח כוהן למלחמת רשות
			*	תקג. מצווה לעשות במלחמת הרשות כמשפט הכתוב
			*	תקד. מצוות עריפת העגלה בנחל
			*	תקה. שלא לטעת אילן במקדש
*	*			תקו. שלא להקים מצבה
			*	תקז. שלא להקריב קורבן בעל מום עובר
			*	תקח. שלא להמרות על פי בית דין הגדול שיעמדו לישראל

נ	ז	צ	מ	
			*	תקט. שלא למנות מלך על ישראל כי אם מבני ישראל
			*	תקי. שלא ירבה המלך סוסים
*	*			תקיא. שלא לשכון בארץ מצרים לעולם
			*	תקיב. שלא ירבה לו המלך נשים
			*	תקיג. שלא יהיה לשבט לוי נחלה בארץ
			*	תקיד. שלא ייטול שבט לוי חלק בביזה בשעת כיבוש הארץ
			*	תקטו. שלא ירבה לו המלך כסף וזהב לבר מה שצריך לו
*	*			תקטז. שלא לקסום
*	*			תקיז. שלא לכשף
*	*			תקיח. שלא לחבור חבר
*	*			תקיט. שלא לשאול באוב
*	*			תקכ. שלא לשאול בידעוני
*	*			תקכא. שלא לשאול אל המתים
*	*			תקכב. שלא להתנבאות בשקר
*	*			תקכג. שלא להתנבאות בשם עבודה זרה
			*	תקכד. שלא נימנע מהריגת נביא שקר ולא נגור ממנו
		*		תקכה. שלא להסיג גבול
			*	תקכו. שלא לחתוך הדין על פי עד אחד
			*	תקכז. שלא לרחם על המזיק בדיני קנסות
			*	תקכח. שלא לערוץ מפני האויב במלחמה
			*	תקכט. שלא להחיות אחד מכל שבעה עממין
		*		תקל. שלא להשחית אילני מאכל במצור וכן כל השחתה בכלל הלאו
			*	תקלא. שלא לעבוד ולזרוע בנחל איתן

נ	ז	צ	מ	
		*		תקלב. מצוות דין יפת תואר
			*	תקלג. מצוות דין תלייה למי שיתחייב לתלות
			*	תקלד. מצוות קבורה לנהרג על פי בית דין וכן לכל מת
		*		תקלה. מצוות השבת אבדה
		*		תקלו. מצוות הקמת משא
		*		תקלז. מצוות שילוח הקן
		*		תקלח. מצוות מעקה
	*			תקלט. מצוות קידושין באישה
			*	תקמ. מצווה שתשב אשת מוציא שם רע תחתיו לעולם
			*	תקמא. מצווה על בית דין לסקול באבנים מי שיתחייב סקילה
		*		תקמב. מצווה על האונס שיישא אנוסתו לאישה
		*		תקמג. מצווה להתקין יד במחנה
		*		תקמד. מצווה להתקין יתד במחנה
*	*			תקמה. מצוות הלוואה לנוכרי בריבית אם יצטרך ללוות, מה שאינו כן בישראל
*	*			תקמו. מצוות קיום מוצא שפתיים
		*		תקמז. מצווה עלינו להניח השכיר לאכול בזמן שכירותו מדברים ידועים
	*			תקמח. מצווה על הרוצה לגרש את אשתו שיגרשנה בשטר
	*			תקמט. מצווה שישמח חתן עם אשתו שנה ראשונה
		*		תקנ. מצוות השבת משכון לבעליו בעת שהוא צריך לו
		*		תקנא. מצוות נתינת שכר שכיר ביומו
		*		תקנב. מצווה להניח עומרי השכחה
			*	תקנג. מצוות מלקות לרשעים
	*			תקנד. מצוות ייבום

נ	ז	צ	מ	
*				תקנה. מצוות חליצה
		*		תקנו. מצווה להציל הנרדף
			*	תקנו. מצווה לזכור מה שעשה עמלק לישראל בצאתם ממצרים
			*	תקנח. מצווה להכרית זרעו של עמלק
		*		תקנט. שלא להעביד באשת יפת תואר
		*		תקס. שלא להעביד באשת יפת תואר אחר שבא עליה כמו בשפחה
			*	תקסא. שלא ילין הצלוב על העץ וכן המת בביתו אלא לכבודו
		*		תקסב. שלא להתעלם מן האברה
		*		תקסג. שלא להניח בהמת חברו רוכצת תחת משאה
*				תקסד. שלא תעדה אישה עדי איש
	*			תקסה. שלא יעדה האיש עדי אישה
		*		תקסו. שלא ליקח האם מעל הבנים
		*		תקסז. שלא להניח מכשול
			*	תקסה. שלא לזרוע כלאיים בכרם בארץ-ישראל דאורייתא
			*	תקסט. שלא לאכול כלאי הכרם בארץ ישראל
		*		תקע. שלא לעשות מלאכה בשני מיני בהמה
*	*			תקעא. שלא ללבוש שענטז
	*			תקעב. שלא יגרש מוציא שם רע את אשתו
		*		תקעג. שלא לענוש האנוס
		*		תקעד. שלא יגרש האנוס את אנוסתו
	*			תקעה. שלא ייקח סריס בת ישראל
	*			תקעו. שלא יישא ממזר בת ישראל
	*			תקעז. שלא יישא עמוני ומואבי בת ישראל

נ	ז	צ	מ	
			*	תקעה. שלא לקרוא שלום לעמון ומואב
			*	תקעט. שלא להרחיק זרע עשיו מהתחתן עם זרע ישראל אחר שיתגיירו אלא עד ג' דורות
			*	תקפ. שלא להרחיק מצרי כמו כן אלא עד דור שלישי ולא שלישי בכלל
			*	תקפא. שלא ייכנס טמא למחנה לווייה
			*	תקפב. שלא להחזיר עבד שברח מאדוניו מחוצה לארץ לארץ ישראל
			*	תקפג. שלא להונות עבד זה הבורח מאדוניו מחוצה לארץ לארץ ישראל
*				תקפד. שלא תהיה קדשה מבנות ישראל
			*	תקפה. שלא להקריב אתנן זונה ומחיר כלב
*	*			תקפו. שלא ללוות בריבית מישראל
			*	תקפז. שלא לאחר הנדרים והנדבות
	*			תקפח. שלא יניף השכיר חרמש על קמת חברו
	*			תקפט. שלא יאכל השכיר בשעת מלאכה
	*			תקצ. שלא יחזיר המגרש גרושתו אחר שנישאת
			*	תקצא. שלא להוציא חתן מביתו כל שנה ראשונה
*	*			תקצב. שלא לחבול כלים שעושין בהן אוכל נפש
*	*			תקצג. שלא לתלוש סימני צרעת
			*	תקצד. שלא למשכן בעל חוב בזרוע
*	*			תקצה. שלא למנוע עבוט מבעליו בעת שצריך לו
			*	תקצו. שלא יעיד קרוב
			*	תקצז. שלא להטות משפט גר או יתום
			*	תקצח. שלא למשכן אלמנה
			*	תקצט. שלא ליקח עומר השכחה מתבואה או מאילנות

נ	ז	צ	מ	
			*	תר. שלא להוסיף במלקות המחויב מלקות ובכללה שלא נכה ישראל
		*		תרא. שלא לחסום בהמה בשעת מלאכה
*				תרכ. שלא תינשא היבמה לאחר חוץ מן היבם
		*		תרג. שלא לחוס על הרודף
		*		תרד. שלא נשהה מאזניים ומשקלים חסרים עמנו ואף על פי שלא נשא ונתן בהן
			*	תרה. שלא נשכח מעשה עמלק שעשה עם אבותינו בצאתם ממצרים
			*	תרו. מצוות קריאה על הביכורים
			*	תרוז. מצוות וידוי מעשר
		*		תרח. מצווה להידמות בדרכי השם יתברך הטובים והישרים
			*	תרט. שלא לאכול מעשר שני באנינות
			*	תרי. שלא לאכול מעשר שני בטומאה
			*	תריא. שלא להוציא דמי מעשר שני בשאר דברים שאינם מאכילה ושתייה
			*	תריב. מצוות הקהל במוצאי שביעית
	*			תריג. מצווה לכתוב כל אחד מישראל ספר תורה לעצמו, שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל